

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

”Takana suurta tuhoa ja edessäpäin pelkkää sumua”

– Talouskriisin retorinen rakentuminen Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa syksyllä ja talvella 2008–2009.

Jutta Smolander

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia

Toukokuu 2011

TAMPEREEN YLIOPISTO

Kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden yksikkö

SMOLANDER, JUTTA: ”Takana suurta tuhoa ja edessäpäin pelkkää sumua” – Taluskriisin retorinen rakentuminen Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa syksyllä ja talvella 2008–2009.

Pro gradu -tutkielma, 119 s., 7 liites.

Sosiologia

Toukokuu 2011

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan vuoden 2008 syksyllä Suomeen saapuneen taluskriisin retorista rakentumista Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa syksyn ja talven 2008–2009 aikana. Kyse oli ennennäkemättömän laajasta ja vaikutuksiltaan tuhoisasta globaalista kriisistä. Dramaattiset otsikot finanssimarkkinoiden paniikista herättivät ihmisissä pelkoja ja ahdistusta. Kriisin todellisuus hahmottui vahvasti nimenomaan median kautta.

Tutkimuskysymykseni on: millaiseksi syystalven 2008–2009 taluskriisi Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa hahmottuu ja minkälaisin retorisin keinoin sitä rakennetaan? Tähän pääkysymyksen vastatakseni selvitän, millaisia kertomusrakenteita ja toimijarooleja nämä kirjoitukset pitivät sisällään, miten rakentuu kirjoitusten argumentaatio ja suhde yleisöön sekä millaisten esisopimusten, eli jaettujen todellisuuskäsitysten, varaan kirjoitusten argumentaatio nojaa. Hahmotan, millaista toimintamallia pääkirjoitukset suosittavat tilanteessa (ns. pysäytetyn tarinan viitekehyksen ja aktanttianalyysin kautta) ja sitä, millaisia strategioita siihen käytetään (retorisen analyysin kautta).

Pääkirjoitusten tarinarakenteessa tavoitteeksi hahmottuu suomalaisen yhteiskunnan selviäminen kriisin yli. Tarinan rakenne noudattelee murroskaudelle tyypillistä retoriikkaa. Kansallinen ”me” korostuu. Kriisiytynyt talous näyttäytyy omalakisena järjestelmänä, jolle ei voida mitään. Välttämättömyysretoriikkaan vedotaan toistuvasti. Sillä perustellaan kriisin väistämättömyyttä ja uhrien hyväksymistä. Tarinan tärkein toimija on julkinen valta, lähinnä maan hallitus. Valtion tehtävä on elvytyskeinojen kautta luotsata Suomi kriisin yli. Myönteiseksi kriisin hoidossa määrittyvät konsensus ja nopea päätöksenteko. Konsensus-painotus vihjaa siitä, että pitkälliselle, poliittiselle keskustelulle ei anneta tilanteessa arvoa. Silmiinpistävää on, että pankeille, suurille sijoittajille ja muille finanssialan toimijoille ei osoiteta vastuunkantajan roolia, vaikka kriisi sai alkunsa juuri finanssisektorilta.

Kirjoitusten argumentaatio on selkeä: raha on saatava liikkumaan talouden rattaisiin. Kaikkein olennaisinta on turvata yritysten rahoitus ja niiden toiminnan jatkuminen. Elvytys nähdään käytännössä ainoaksi vaihtoehdoksi. Argumentit ja metaforat heijastelevat talouspuheelle tyypillisiä perusteluketjuja, joissa kasvu on tärkein motivaatio toiminnalle ja itse talousjärjestelmä on kyseenalaistamaton. Kasvuajattelu on tyypillistä talouspolitiikan perinteisen suomalaisen mallille, kun taas elvytys on sille vieraampaa. Suomalainen talouspolitiikan keskustelun malli on tutkimukseni mukaan muuttumassa siten, että valtiolle sallitaan aiempia vuosia enemmän velkaantumista kansalaisten yhteisen edun varmistamiseksi. Keynesiläinen painotus valtion ohjailuroolin puolesta on vahva. Keskeinen syy tälle diskursiiviselle muutokselle ovat 1990-luvun laman huonot kokemukset, joiden toistuminen halutaan välttää.

Tutkimukseni mukaan sosiaalinen vastuu on noussut tärkeäksi arvoksi taloudesta keskusteltaessa. Työllisyyden turvaaminen ja kotimaisen yritysmaailman toimintakykyisenä pitäminen nähdään tilanteessa ulkoista kilpailukykyä tärkeämpänä. Talousjärjestelmän luonnetta ja toimintamekanismeja ei kuitenkaan kyseenalaisteta. Taluskasvu nähdään edelleen yhteiskunnan hyvinvoinnin päälähteenä.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Globaalin taluskriisin taustat ja eteneminen	3
1.2 Taluskriisi ja sen vaikutukset Suomessa	5
1.3 Talouskehitys Suomessa 2000-luvulla	6
1.4 Tutkielman rakenne	8
2. RETORINEN NÄKÖKULMA TALOUSPUHEESEEN	9
2.1 Aristoteles: ethos, pathos, logos	10
2.2 Uusi retoriikka ja Chaïm Perelman	11
2.3 Aikaisempi tutkimus	13
2.3.1 Talouspolitiikan suomalainen malli	13
2.3.2 Taloustieteellisen puheen retoriikka	17
2.3.3 Mediateksteihin kohdistunut retorinen tutkimus	22
2.4. Yhteenveto	25
3. TUTKIMUSAINEISTO JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	29
3.1 Tutkimusaineisto	30
3.1.1 Aineiston rajallisuus	33
3.1.2 Pääkirjoitus tekstilajina	34
3.1.3 Pääkirjoitusten tyyli ja esittämisen keinot	36
3.1.4 Helsingin Sanomat erityistapauksena	38
3.2. Metodologiset lähtökohdat	38
3.2.1 Pysäytetty kertomus sosiaalisen todellisuuden konstruoijana	39
3.2.2 Retorinen analyysi	41
3.3 Yhteenveto	45
4. TALOUSKRIISI PYSÄYTETTYNÄ TARINANA: TOIMIJAT JA TAVOITTEET	47
4.1 Aktanttianalyysi	47
4.2 Yhteenveto	58
5. RETORINEN ANALYYSI: ARGUMENTAATIO JA METAFORAT	62
5.1 Argumentaatio	62
5.1.1 Pääväitteet	63
5.1.2 Rakenne	67
5.2 Metaforat	75
5.3 Yhteenveto	83
6. JAETTU KÄSITYS TODELLISUUDESTA: YLEISÖSUHDE JA ESISOPIMUKSET	87
6.1. Yleisösuhte	87
6.1.1 Puhujakuvat	88
6.2. Esisopimukset	92
6.2.1 1990-luvun lamasta on opittu	93
6.2.2 Epävarmuus takaa toimet	96
6.2.3 Yksilö väistyy talouden edeltä	99
6.3. Yhteenveto	102
7. LOPUKSI	106
7.1 Kriisin tarina	106
7.2 Kriisin retorinen rakentuminen	107
7.3 Suunnanmuutos havaittavissa?	111
KIRJALLISUUS	114

LIITTEET

Liitteet 1–7: Tutkimusaineisto (7 kpl Helsingin Sanomien pääkirjoituksia)

1. JOHDANTO

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan vuonna 2008 alkaneen talouskriisin retorista rakentumista Helsingin Sanomien (HS) pääkirjoituksissa syksyn ja talven 2008–2009 aikana.

Kiinnostuin aiheesta seurattuani mainittuna kriisisyksenä median uutisointia aiheesta. Dramaattiset otsikot pankkien kaatumisesta ja luottamuksen romahtamisesta finanssimarkkinoilla herättivät selkeästi ihmisissä pelkoja ja ahdistusta. Heräsi kysymys, mihin oikein ollaan menossa ja mitä tämä tarkoittaa tavallisen ihmisen osalta. Kriisin kokonaiskuvan hahmottaminen oli vaikeaa ja ihmiset olivat pitkälti median tarjoaman tiedon varassa. Syksyllä 2008 kriisi ei tuntunut vielä tavallisen kansalaisen arjessa, vaan tapahtumien keskipiste oli rahoitusmarkkinoilla. Reaalitalouden kriisiksi lomautus- ja irtisanomisuutisineen kriisi muuttui vuoden 2009 aikana. Keskustelun edetessä esiin nousi useita puheenvuoroja, jotka edustivat selkeästi vaihtoehtoista ideologista diskurssia. Finanssimarkkinoille vaadittiin ennennäkemättömän romahduksen myötä lisää valvontaa ja rajoitteita. Mediassa puhuttiin paljon vahvemman valtion puolesta ja John Maynard Keynesin hengessä vaadittiin stabiilimpaa suhdannepolitiikkaa. Tämä tuntui uudelta puheelta kasvulle, tehokkuudelle ja markkinoiden itseohjautuvuudelle vahvasti perustuneessa talouspoliittisessa keskustelussa. Halusin selvittää, pitikö tämä ”diskursiivinen muutos” todella paikkansa ja miten kriisi otettiin vastaan heti tuoreeltaan.

Päätin keskittyä nimenomaan kriisin alkuvaiheisiin, sillä tuolloin mediauutisointi aiheesta oli runsasta. Oli erityisen mielenkiintoista seurata kriisin hahmottumista mediassa, sillä media tuli rakentaneeksi tuon hetkistä todellisuutta taloustilanteesta vahvemmin kuin ehkä mikään muu taho yhteiskunnassa. Uutiset välittivät ja suodattivat kansalaisille olennaista tietoa kriisin vaiheista ja merkityksistä sekä Suomessa että laajemmin maailmassa. Asiantuntijoita haastateltiin ja lehtien lukijoille ja tv:n katselijoille rakennettiin kaavioita kriisin syistä ja vaikutuksista. Tilanne eli päivittäin. Uutisissa saatiin kuulla jatkuvasti uusien pankkien kaatumisesta, luottamuksen loppumisesta lainamarkkinoilla ja yritysten rahoitusongelmista. Ilmassa oli aitoa pelkoa tulevaisuudesta, joka näyttäytyi hyvin epävarmana täysin yllättävän kriisin edessä. Ihmisten riippuvaisuus tiedotusvälineistä tiedon tarjoajina ja ”virallisen” totuuden rakentajina vaikutti erityisen korostuneelta, joten halusin tutkia kriisin hahmottumista nimenomaan mediatekstien kautta. Miten ilmiö siis tuoreeltaan rakentui ja millaisin keinoin tunnetta kriisistä rakennettiin? Oliko ilmassa todella jonkinlainen

diskursiivinen muutos?

Anu Kantolan (2006, 16) mukaan talouskriisit ovat olleet markkinavetoisen politiikan koetinkiviä. Niiden myötä on neuvoteltu politiikan uusista muodoista markkinaehtoisessa maailmassa. Pyrin tässä tutkimuksessa analysoimaan niitä merkitysrakenteita, jotka muotoutuivat HS:n pääkirjoitusten kautta kriisin alkuvaiheessa. Taloudellisen tilanteen huonontuessa nopeasti näiden merkitysrakenteiden pohjalta johdettiin monia poliittisia päätöksiä ja toimiin ryhdyttiin vauhdikkaasti. Alkuvaiheen mediakeskustelu paitsi rakensi kansalaisille välittyvää kriisitodellisuutta, oli myös konkreettisesti vaikuttamassa poliittisiin päätöksiin, joita tilanteessa tehtiin. Tutkimukseni ajatuksena on tarkastella yhteiskunnallista todellisuutta siitä näkökulmasta, miten kielenkäytössä ilmenevät käsite-erottelut ja ajatuskehykset rakentavat sosiaalista todellisuutta (Alasuutari 1996, 17).

Tutkimuskysymykseni on: *millaiseksi syksyn ja talven 2008–2009 talouskriisi Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa hahmottuu ja minkälaisin retorisin keinoin sitä rakennetaan?* Tähän pääkysymykseen vastatakseni selvitän, millaisia *kertomusrakenteita* ja *toimijarooleja* nämä kirjoitukset pitivät sisällään, miten rakentuu kirjoitusten *argumentaatio* ja *suhde yleisöön* sekä millaisten *esisopimusten*, eli jaettujen todellisuuskäsitysten, varaan kirjoitusten argumentaatio nojaa.

Tutkin kriisin rakentumista retorisesta näkökulmasta. Retoriikan tutkimus soveltuu sekä teoreettiseksi että metodologiseksi viitekehykseksi tässä hyvin, sillä tutkimuksen fokus on juuri todellisuuden rakenteiden selvittäminen tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa, joka hahmottuu ennen kaikkea kielenkäytön kautta mediateksteissä. Tällaisessa asetelmassa on olennaista pyrkiä hahmottamaan, millaista *toimintamallia* pääkirjoitukset suosittavat tilanteessa ja millaisia *strategioita* siihen käytetään.

Kaikkea tiedonvälitystä voidaan kielenkäytön tasolla kuvata eräänlaiseksi tarinoiden kertomiseksi. Mediassa muokataan maailmasta jonkinlaista kertomusta, jossa tietyt toimijat asettuvat tiettyihin rooleihin ja ymmärrystä tilanteesta hahmotetaan näiden rakenteiden valossa. Pyrin kertomusrakenteen kautta analysoimaan niitä toimijoita, jotka saavat pääkirjoituksissa tilaa ja sitä tarinakehikkoa, jossa niiden toiminta jäsentyy. Rakennetta selvitän A. J. Greimasin (1980) aktanttianalyysiin nojaten. Aktanttimalli on käsitteellinen apuväline, jolla voidaan jäsentää tekstin merkitysulottuvuuksia ja siinä esiintyviä toimijarooleja.

Pääkirjoitusten kielellisten strategioiden hahmottamiseen käytän retorista analyysia. Nojaan

Aristoteleen klassiseen puheen kolmijakoon, jonka kautta voidaan tunnistaa, käytetäänkö lukijan vakuuttamiseen ennen muuta kirjoittajan persoonasta nousevia ja tämän uskottavuutta korostavia keinoja (ethos), yleisön mielentilaan tai tunteisiin vetoavia keinoja (pathos) vai argumentoinnin järkevyyteen painottuvia keinoja (logos). Varsinainen retorinen analyysini pohjaa niin sanotun uuden retoriikan perinteeseen, joka painottaa kielenkäytön merkitystä sosiaalisten rakenteiden synnyssä. Teen retorisen analyysin Chaim Perelmanin hahmotteleman analyysivälineistön pohjalta. Tutkin aineistoa kolmitasoisesti: mitä sanotaan (yksittäiset argumentit), kenelle sanotaan (kirjoittajan ja lukijan välinen suhde) ja millaisesta arvomaailmaan kirjoitukset nojaavat (tekstien tuottama, yhteisesti jaettu todellisuus).

1.1 Globaalin talouskriisin taustat ja eteneminen

Vuoden 2008 talouskriisi ja siitä eskaloitunut taantuma (eli talouden laskusuhdanne) johtui monen eri tekijän yhteisvaikutuksesta. Taantuma alkoi globaalina finanssikriisinä, jonka juuret olivat Yhdysvaltain asuntomarkkinoilla. Historiallisesti poikkeuksellisen alhainen korkotaso synnytti laajan kysynnän uusille sijoitustuotteille, johon rahoitussektorin toimijat vastasivat erilaisin rahoitusnovaatioin sääntelyn rajoitteita kiertäen. Kehitys johti rahoitusmarkkinoiden rakennemuutokseen, eli niin sanotun varjopankkisektorin syntymiseen, ja markkinoiden läpinäkyvyyden huomattavaan heikkenemiseen. Varjopankkisektoriin luetaan muun muassa rahamarkkinarahastot ja pankkien arvopaperitoimintaa varten erityisesti perustamat erillis- ja erityissijoitusyhtiöt. Olennaista varjopankkitoiminnalle oli, että se tapahtui pääosin sääntelyn ulkopuolella. (Suvanto & Virolainen 2010, 57.) Vuonna 2007 varjopankit olivat nousseet jo perinteisiä pankkeja suuremmiksi rahoituksen lähteiksi (Krugman 2010, 40).

Riskien ottaminen lisääntyi huomattavasti rahoitusmarkkinoilla ennen kaikkea rahoitustoiminnan läpinäkyvyyden heikkenemisen takia. Poliittinen ilmapiiri ja itse viranomaistenkin usko siihen, että tehostuneilla markkinoilla olisi kyky itse hajauttaa ja hallinnoida lisääntyneitä riskejä, vähensivät valvontaviranomaisten puuttumista toimintaan. Rahoituksenvälityksen voimakas kansainvälistyminen heikensi myös yksittäisen maan valvojien mahdollisuuksia toimenpiteisiin. Globaali rahoitussektori lisäsi riskinottoa monin tavoin – ilman kunnollista turvaverkkoa sijoituksille. Kasvu jatkui usean vuoden ajan ja samalla kasvoi järjestelmän haavoittuvuus. (Krugman 2009, 172; Suvanto & Virolainen 2010, 57.) Varallisuusesineiden, kuten auton tai asunnon, hinnat nousivat.

Koska rahaa oli kuitenkin markkinoilla runsaasti, ne näyttivät houkuttelevilta sijoituskohteilta kenelle tahansa. Pankit lainasivat muun muassa niin sanottujen korkeariskisten subprime-asuntoluottojen myötä rahaa löyhästi niillekin, joilla ei käytännössä ollut mahdollisuuksia maksaa lainaa koskaan takaisin. Merkittävä alkusysäys kriisille oli asuntojen hintojen romahdus Yhdysvalloissa. Yksinkertaistettuna kriisissä oli kyse *modernista talletuspaosta varjopankkisektorilla*, jolla ei ollut tehokasta suojamekanismia tällaista vastaan, toisin kuin perinteisellä pankkisektorilla (Holmstöm 2010, 52).

Ensimmäiset merkit kriisistä alkoivat ilmetä häiriöinä markkinoilla jo kesällä 2007. Täysi paniikki markkinoilla syntyi syyskuussa 2008, kun sijoituspankki Lehman Brothers kaatui. Riskilisät nousivat sekä Yhdysvalloissa että Euroopassa huippuunsa ja kaupankäynti varjopankkimarkkinoilla pysähtyi kokonaan. Velkarahoituksen dramaattisen vähentymisen seuraukset olivat välittömät ja vakavat myös perinteiselle pankkisektorille. Lehman Brothersin kaatumista seurannut paniikki levisi nopeasti ja laajalle. Markkinat valtasi luottamuksen puute vastapuolen luottokelpoisuudesta ja arvopapereiden vaihdettavuudesta. (Holmström 2010, 49–50.) Tilanteen pelastivat globaalisti koordinoit, erittäin poikkeukselliset julkisen sektorin tukitoimet, joita tehtiin sekä raha- ja finanssipolitiikan että rahoitusmarkkinapolitiikan keinoin. (Suvanto & Virolainen 2010, 60.) Esimerkiksi euroalueen maiden lokakuun 2008 huippukokouksessa sovittiin toimista rahoitusmarkkinoiden vakauden palauttamiseksi. Tähän liittyen Suomen eduskunta myönsi joulukuussa 2008 valtuudet antaa enintään 50 miljardin euron arvosta maksullisia valtiontakauksia pankkien sijoitustodistusten tai enintään viiden vuoden mittaisten joukkovelkakirjojen takaisinmaksun vakuudeksi. Tällaisten toimien vaikutuksesta globaalin rahoitusjärjestelmän toiminta saatiin palautetuksi kohti normaalia vuoden 2009 kuluessa, joskin palautuminen on ollut hidasta ja pitkään valtioiden tukitoimista riippuvaista.

Rahoituskriisin näin nopeaa leviämistä ja samanaikaisuutta ei maailmantaloudessa oltu aiemmin koettu. Kyse oli aidosti globaalista kriisistä, joka osoitti konkreettisesti talousmarkkinoiden kansainvälisen keskinäis-riippuvuuden. Euroopassa esimerkiksi Islannissa ja Irlannissa valtio joutui ottamaan pankkeja haltuunsa ja kriisin vaikutukset olivat maiden kansantalouksille erittäin vakavat.

1.2 Talouskriisi ja sen vaikutukset Suomessa

Suomeen talouskriisi tuli käytännössä loppuvuodesta 2008. Syyskuussa kuunneltiin vielä uutisia maailmalta ja pohdittiin talouskriisin vaikutuksia meillä. Ilmapiiri oli taipuvainen siihen suuntaan, että Suomen talous on hyvässä kunnossa ja pääsemme kriisistä vähemmällä kuin moni muu maa. Lopulta kuitenkin osoittautui, että Suomi oli yksi kriisistä eniten kärsineistä maista. Tunnelmat alkoivat synkistyä marras-joulukuussa. Kansainvälisen kaupan supistuminen, rahoituksen saamisen vaikeutuminen ja sen hinnannousu tuntuivat konkreettisesti myös Suomessa. Lomautusennusteet nousivat. Suurista yt-neuvotteluista ilmoittivat muutaman kuukauden sisällä monet suuret yritykset, kuten useat metsäyhtiöt, Nokian Renkaat, Finnair, Orion ja YIT. Reaalitalouden taantumaksi kriisi kärjistyi vuoden 2009 aikana. Bruttokansantuote supistui peräti kahdeksan prosenttia vuonna 2009 ja kokonaistuotannon määrä jäi 8,2 prosenttia edellisvuotta pienemmäksi. Vientiin nojaavana maana Suomelle kohtalokkaaksi osoittautui maailmanlaajuinen investointitavaroiden kysynnän lopahtaminen. Tämän seurauksena Suomen viennin määrä supistui 20 prosenttia vuonna 2009. Samoin investoinnit pienenivät rajusti, noin 17 prosentilla. Työttömyysaste nousi vuosien 2008–2009 aikana Suomessa noin kuudesta prosentista lähes yhdeksään prosenttiin, mutta työttömyyden nousu jäi kuitenkin lopulta arvioitua pienemmäksi. Vuoden 2010 alussa työttömyysaste alkoi laskea. Osaltaan tähän vaikuttivat valtion elvyttävä raha- ja finanssipolitiikka, yritysrahoituksen tukitoimet, määräaikaisten lomautukset (irtisanomisten sijaan) ja työmarkkinoiden joustavuus. (VKR 2011:7, 11.)

Suomen julkinen talous oli kriisin iskiessä monta muuta maata paremmassa kunnossa. Vuoden 2007 hallitusohjelma ohjasi pitkälti elvytystoimenpiteitä kriisissä. Elvyttämällä tarkoitetaan pyrkimystä lisätä kansantalouden kysyntää, eli kulutusta tai investointeja. Elvytystoimet ovat yleensä veronkevennyksiä, julkisten menojen lisäyksiä esimerkiksi julkisten investointien kautta, julkista kuluttamista tai suoria tulonsiirtoja. Vuoden 2007 hallitusohjelmassa oli jo sovittu muun muassa monista veronkevennyksistä, joten se oli ikään kuin valmiiksi elvyttävä. Kaiken kaikkiaan finanssipolitiikka, eli valtion tulojen ja menojen sääntely kansantalouden kokonaistilanteen hallitsemiseksi, keveni vuonna 2009 ja tämä politiikka paikkasi huomattavasti kriisin aiheuttamia kasvu- ja työllisyysmenetyksiä. Veronkevennykset ovat tukeneet kotitalouksien ostovoimaa, tulonmuodostusta ja työllisyyttä taantuman aikana. (VKR 2011:7, 36–37.) Tätä kirjoitettaessa keväällä 2011 keskustelua käydään ennen kaikkea finanssipolitiikan kiristämistarpeesta, sillä valtion julkinen velka on kasvanut taantuman aikana elvytystoimenpiteiden takia huomattavasti.

Vuoden 2009 aikana maailmanlaajuinen taloustilanne kääntyi hitaaseen kasvuun eri maiden mittavien finanssi- ja rahapoliittisten elvytystoimien myötä. Myös Suomen bruttokansantuote alkoi varovaisesti kasvaa vuoden 2009 lopulla. Vienti elpyi vuoden 2010 alussa, jolloin Suomenkin kasvu vauhdittui selkeästi. Vientialoista perinteiset puu- ja paperituotteiden valmistus ja metallien jalostus olivat viennin vetureita. Myös kotimainen kysyntä on vilkastunut. Kasvun vauhdista on kuitenkin pääteltävissä, että taantumana aiheuttamat tuotannon vauriot korjaantuvat hitaasti. (VKR 2011:7, 38–39.) 1990-luvun laman jälkeistä nopean ja voimakkaan kasvun aikaa ole tällä kertaa odotettavissa. Matti Pohjola (2010) arvioi, että kriisi teki Suomesta hitaan kasvun yhteiskunnan vuosikausiksi tulevaisuuteen. Toki on muistettava, että toipuminen globaalista talouskriisistä on vielä kesken, eikä sen pitkäaikaisista vaikutuksista vielä voida sanoa mitään kovin tarkkaa.

Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että taantuma on nopeuttanut rakennemuutosta aloilla, joilla se on ollut käynnissä jo muutenkin, kuten paperiteollisuudessa. Taantuma vähensi Suomen talousrakenteen teollisuusvetoisuutta. Teollisuuden osuus tuotannosta supistui noin 5,5 prosenttiyksikköä ja työllisyydestä lähes kaksi prosenttiyksikköä vuosina 2008–2009. Teollisuustuotannon taso ei ole palautunut talouskasvusta huolimatta entiselle tasolleen. Tuotannon siirtyminen edullisemmän työvoiman maihin on jatkunut ja suunta on sama tulevaisuudessa. On todennäköistä, että monia taantumana myötä Suomessa supistettuja tai alas ajettuja teollisia toimintoja ei käynnistetä täällä uudelleen. (VKR 2011:7, 41.)

1.3 Talouskehitys Suomessa 2000-luvulla

2000-lukua edeltänyt vuosikymmen oli vahvan yksityistämiskehityksen aikaa. 1990-luvun lama vauhditti Suomessa suurta rakennemuutosta, jonka seurauksena niin sanottu kilpailukykytaloudellinen malli korvasi suunnittelutaloudellisen mallin. Finanssimarkkinat vapautettiin ja talouskehitys globalisoitui. Kehitys toi Suomeen 1990-luvulla huomattavasti lisää kansainvälistä pääomaa, jonka seurauksena yritysten omistusrakenne ja toimintakenttä muuttuivat kansainvälisemmiksi. Tämä näkyi tehostamisvaatimuksina ja yritysten keskittymisenä ydinalueilleen. Lama vauhditti niin sanottua ”luovaa tuhoa”, jonka seurauksena monet heikosti menestyvät yritykset ja liiketoiminnan alat hävisivät. Yksityisellä sektorilla luovuttiin tuotantokeskeisestä, tehottomasti investoivasta ja valtion sekä kotimaisten pankkien tarkkaan ohjaamasta liiketalouden mallista. Parhaiten muutoksessa menestyivät Nokian kaltaiset informaatio- ja kommunikaatioteknologian alan yritykset. Julkisella

puolella kehitys näkyi julkisen sektorin tehostamistoimenpiteinä, keskusteluna niin sanotusta uudesta julkishallinnosta sekä yksityisen sektorin toimintojen ja organisaatioiden jäljittelyä. (Heiskala 2006, 28–32.)

Lamaa seurasikin lähes kymmenen vuoden voimakas ja nopea taloudellinen kasvu it-alan vetämänä. Bruttokansantuote kasvoi kovaa vauhtia ja Suomi ylitti selvästi OECD-maiden keskiarvon. Toisaalta muutokseen liittyi kääntopuoli, joka merkitsi yhteiskunnallisen jakomallin murrosta. Työttömyys jäi laman jäljiltä pysyvästi korkeaksi, alimpien ja ylimpien tuloluokkien erot kasvoivat ja maantieteelliset erot hyvin ja huonosti pärjäävien alueiden välillä terävöityivät. 2000-luvulla talouden kasvuvauhti on hidastunut ja talouden kehitys muuttunut epävarmemmaksi. (Heiskala 2006, 30–31.)

2000-luku on ollut edelleen kasvun aikaa suomalaisessa taloudessa. Bruttokansantuote kasvoi keskimäärin neljä prosenttia vuosittain ajanjaksolla 2004–2007. Ripeä talouskasvu perustui viennin ja yksityisten investointien voimakkaaseen lisääntymiseen. Myös asuntojen ja osakkeiden hinnat nousivat voimakkaasti. Vuotta 2007 kohti tultaessa taloudessa alkoi näkyä jo ylikuumenemisen merkkejä. Etenkin rakentaminen oli hyvin vilkasta. Työttömyysaste laski vuoden 2004 alun yhdeksästä prosentista noin kuuteen prosenttiin vuoden 2008 alkuun mennessä. Samalla useilla aloilla alkoi olla pulaa ammattitaitoisesta työvoimasta. Talouden voimakkaan kasvun ja sen tuottamien runsaiden vero- ja muiden tulojen myötä julkinen talous oli selvästi ylijäämäinen. Julkinen velka supistui noin 34 prosenttiin suhteessa bruttokansantuotteeseen vuonna 2008. (VKR 2011:7, 13.)

Talouden globalisaatio jatkuu edelleen ja etenkin teollinen tuotanto on yhä voimakkaammin siirtymässä työntekijäkustannuksiltaan edullisempiin kehitysmaihin. Perinteisten teollisten alojen rakennemuutos jatkuu myös maan sisällä ja toimintoja on monella paperi- ja metallitehtaalla supistettu tai ajettu kokonaan alas. Yhteiskunnan eriarvoisuus ja tuloerot ovat kasvaneet edelleen 2000-luvulla. Kulunutta vuosikymmentä on myös leimannut jatkuva keskustelu hyvinvointivaltion tulevaisuudesta ja sen rahoituspohjan kestävydestä suurten ikäluokkien eläköityessä. Vaikuttaa siltä, että talous- ja yhteiskunnallista kehitystä on entistä vaikeampi ennustaa ja olemme siirtymässä epävarmemman talouskehityksen aikaan. Globaalin talouden liikkeet vaikuttavat suomalaiseen yhteiskuntaan nopeammin ja syvämmällä kuin ennen. Tätä kuvastaa hyvin tutkimuksen aiheena oleva talouskriisi, jonka vaikutukset tuntuvat meillä ehkä suuremmin kuin koskaan aiemmin vastaavanlaisissa tilanteissa.

Kriisitodellisuuden retorista rakentumista täytyy tarkastella vasten edellä kuvattua yhteiskunnallista kehitystä. Kilpailukykyvaltiollinen retoriikka on hallinnut keskustelua nyt 20 vuoden ajan. Risto Heiskala ja Anu Kantola (2010) ovat teoretisoineet hiljattain myös ajatusta niin sanotusta valmentajavaltiosta, jolle on tyypillistä anti-poliittisuus ja yrityspuolen mallien ja ideoiden voimakas leviäminen julkiselle sektorille. Samalla julkisen sektorin päätöksenteon kieli on muuttunut yritysmaailman retoriikkaa muistuttavaksi. Tuottavuuden, talouskasvun välttämättömyyden, tehokkuuden ja vapaiden talousmarkkinoiden eetos on ollut keskustelussa vahvoilla. Miten tällaisessa maisemassa otetaan vastaan taluskriisi, jonka syntyyn suomalaisilla itsellään ei ollut osaa eikä arpaa? Jatkaako sama kilpailukykyä painottava retoriikka vai onko keskustelussa havaittavissa muutosta myös toisentyyppiseen argumentaatioon?

1.4 Tutkielman rakenne

Luvussa 2 esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen. Tutkimus pohjaa ennen kaikkea Chaim Perelmanin ja uuden retoriikan perinteeseen sekä Aristoteleen klassiseen puheen kolmijakoon. Esittelen näiden suhdetta talouspuheeseen erityisesti perinteisen suomalaisen talouspolitiikan mallin kautta. Erittelen myös tuon mallin kehityspiirteitä 2000-luvulla ja kartoitan näin sitä ilmapiiriä, jossa syksyn 2008 taluskriisi Suomessa otettiin vastaan. Esittelen luvussa myös aiempaa tutkimusta aiheeseen liittyen.

Luvussa 3 kuvaan tarkemmin tutkimusaineiston ja sen valinnan taustat. Samoin kuvaan retoriikan tutkimukseen pohjautuvat metodologiset lähtökohtani ja tarkemman analyysivälineistöni. Luvut 4–6 ovat aineiston analyysilukuja. Luvussa 4 esittelen aktanttianalyysin kautta pääkirjoituksista hahmottuvat toimijat sekä tarinallisen kehikon, jossa nämä liikkuvat. Luvussa 5 tutkin pääkirjoitusten argumentaatiota ja sen taustalla olevia päättelyn ketjuja. Samoin esittelen pääkirjoituksissa esiintyvät metaforat. Luvussa 6 erittelen kirjoitusten yleisösuhdetta ja kirjoittajien omaksumia puhujakuvia sekä kirjoitusten esisopimuksia, eli sellaisia jaetun todellisuuden alueita, jotka perustelevat argumentaatiota. Luku 7 on yhteenveto tutkimuksesta ja siinä vastaan kootusti tutkimuskysymyksiin.

2. RETORINEN NÄKÖKULMA TALOUSPUHEESEEN

Tässä luvussa käsittelen retoriikkaa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Hahmotan myös retoriikan tutkimuksen suhdetta yhteiskuntatieteeseen laajemmin: uusi retoriikka on muotoutunut laajemmaksi yhteiskuntafilosofistiseksi suuntaukseksi. Tämän jälkeen kuvaan aiempaa tutkimusta kaksiosaisesti. Ensin esittelen talouspuheen retoriikasta tehtyä tutkimusta ja toiseksi kuvaan sitä, miten retorista tutkimusotetta on käytetty yhteiskunnallisessa mediatekstien tutkimuksessa viime aikoina.

Retoriikan perinteet ja käyttötavat ovat niin moninaisia, ettei oikeastaan voida puhua yhdestä tietystä oppirakennelmasta tai metodista sinänsä. Viimeisen vajaan kolmenkymmenen vuoden aikana on puhuttu niin sanotusta retorisesta käänteestä, jonka myötä yleisöön vetoavan argumentoinnin merkitys on tunnustettu myös tieteen ja filosofian tutkimuksen parissa. Retoriikan yhteys politiikkaan sen sijaan oli ilmeinen jo antiikin sofisteilla. (Palonen & Summa 1996, 7.)

Retoriikkaa voidaan tarkastella sen mukaan, mihin kielenkäytön tasoon huomio halutaan kiinnittää. Tällöin voidaan erottaa (Palonen & Summa 1996, 10):

- Esityksen retoriikka: arvostellaan puheiden, tekstien tai kuvien kokonaisuuden taidokkuutta tai vaikuttavuutta suhteessa yleisöön.
- Argumentoinnin retoriikka: huomio suunnataan esityksen niihin puoliin, joilla pyritään vahvistamaan tai muuttamaan yleisön käsityksiä asioista.
- Trooppien tai kielikuvien retoriikka: tätä ulottuvuutta voidaan tarkastella argumentoinnin välineenä tai koko tekstin kielen tyypillisten tai yksilöllisten ajatusmuotojen ja tyylien tutkimuksena.

Oma retorinen analyysini keskittyy nimenomaan pääkirjoitustekstien argumentointiin ja vaikuttavuuden keinojen tutkimukseen. Sen lisäksi tutkin kielikuvien retoriikkaa metafora-analyysin kautta. Argumentaatiota painottava näkökulma voidaan yhdistää niin kutsuttuun uuteen retoriikkaan, josta lisää tuonnempana. Argumentoinnin tutkimus voi painottua joko retoriseen suuntaan, jolloin kysymys on esimerkiksi kielikuvien ja muiden retoristen keinojen merkityksestä vakuuttavuuden lähteenä, tai formaaliseen suuntaan, jolloin kyse on ennen kaikkea argumenttien

pätevyyden tutkimisesta tai arvioimisesta. (Palonen & Summa 1996, 10–11.) Oman työni kohdalla edellinen ulottuvuus painottuu, kun taas argumenttien pätevyyttä en pyri arvioimaan lainkaan.

2.1 Aristoteles: *ethos, pathos, logos*

Klassisen retoriikan tunnetuin edustaja Aristoteles tiivisti aikanaan itseään edeltänyttä rikasta retoriikan perinnettä. Aristoteleen *Retoriikka*-teos on retoriikan kiistämätön klassikko, jonka ajatukset ovat monin paikoin edelleen hyvin sovellettavissa. Aristoteles ymmärtää retoriikan taidoksi, jossa keskeistä on löytää parhaat käytettävissä olevat vakuuttelun ja suostuttelun keinot tietyssä tilanteessa. (Haapanen 1996, 26.) Aristoteleen (1997, 11) mukaan retoriikalla voi olla kolmenlaisia vakuuttamisen syitä:

- Puhujan persoonallisuuden vaikutus (*ethos*)

Aristoteles toteaa, että luonne on lähestulkoon tärkein vakuuttumisen syy. Hän viittaa tällä ennakko-odotuksiin, jotka kohdistuvat puhujaan. *Ethos* kuvastaa argumentaatiossa tapoja, joilla puhuja ilmentää omaa luonnettaan tai uskottavuuttaan. *Ethoksen* vastine nykypäivän retoriikan tutkimuksessa on puhujan tai kirjoittajan yleisökäsitys, kääntöpuolenaan lähestymistapa kohteeseen. (Kakkuri-Knuutila 1998, 233.)

- Kuulijoiden tunteisiin vetoaminen (*pathos*)

Pathos tarkoittaa yleisön vastaanottokykyä. Yleisön mielentila tai tunteet vaikuttavat argumentin vastaanottamisen tapaan. Emme tee päätöksiä samalla tavalla ollessamme surullisia tai iloisia tai rakastaessamme tai vihatessamme, Aristoteles (1997, 11) toteaa. Puhujan on tunnettava yleisön tunnetila ennalta ja mukautettava puheensa niin, että tuo tunnetila muuttuu argumentoijan kannalta tarkoituksenmukaiseen suuntaan (Puro 2006, 32).

- Argumentteihin, järkeen vetoaminen (*logos*)

Logos tarkoittaa argumentin asiasisältöä eli argumenttia itsessään. *Logoksen* yhteydessä pohditaan, miten järkiperaistä ja hyvin perusteltua puhujan argumentointi on (Puro 2006, 33).

Aristoteleen klassinen puheen vakuuttamisen kolmijakomalli on analyysini taustalla. Se edustaa tietynlaista ”perusjakoa”, mallia, johon suhteutan tarkemman argumenttien analyysin. Pyrin huomioimaan ja tunnistamaan, miten *ethos*-, *pathos*- ja *logos*-elementtejä argumentaatiossa käytetään.

Millaisia keinoja HS:n jutuissa käytetään vakuuttamaan lukijoita kirjoittajan luotettavuudesta? Mitä ovat ne tunteet tai asenteet, joiden varaan argumentaatio rakennetaan? Mihin vetoamalla yleisö koetetaan saada sanotun taakse?

2.2 Uusi retoriikka ja Chaim Perelman

Oman työni metodologiset ja teoreettiset lähtökohdat ankkuroituvat niin sanotun uuteen retoriikkaan. Uusi retoriikka kehittyi 1900-luvun puolivälissä ja siitä muodostui selkeästi omanlaisensa ajattelunsuuntaus suhteessa klassiseen retoriikkaan, joka alaa oli tuohon asti pitkälti hallinnut. Selkein ero suhteessa klassiseen retoriikkaan oli uuden retoriikan edustama ajattelutapa ja maailmankuva, joka 1900-luvun yhteiskunnallisten muutosten myötä irtautui klassisen retoriikan hengestä. Klassinen retoriikka lähti liikkeelle hyvin konkreettisesta puhetilanteesta, jossa puhuja, aihe, puhe ja yleisö olivat kaikki yhteisessä tilassa. (Puro 2006, 107.)

Uuden retoriikan aikana yleisöpuhe on vain yksi vaikutusalue muiden joukossa, ei varsinaista alan ydintä. Painopiste siirtyi pois julkisista esiintymisistä ja kaunopuheisuudesta. Sen sijaan, että retoriikka merkitsisi käytännön neuvoja ja opastusta puheenpidon taidossa, siitä tuli enemmän retorisen kritiikin henkistä analyysia, erittelyä ja tulkintaa. Uuden retoriikan tulon taustalla oli tärkeitä yhteiskunnallisia muutoksia. Sähköisen viestinnän kehittyminen, poliittisen maailmankuvan kansainvälistyminen (ja siihen liittyvät väärinymmärryksen mahdollisuudet) sekä länsimaisen elämäntyylin muutos loivat tarpeen uusien retoristen analyysikeinojen kehittelyyn. (Puro 2006, 108–110.)

Keskeinen uuden retoriikan painotus omaa työtäni ajatellen on sen näkökulma kielenkäyttöön. Retorisen (tai painotuksesta riippuen lingvistisen, tulkinnallisen tai kulttuurisen) käänteen myötä sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden nähdään rakentuvan merkityksellistämisen seurauksena sen sijaan, että sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt otettaisiin annettuina totuuksina. Retoristen keinojen tutkimus perustuu siis konstruktionistiseen käsitykseen todellisuudesta. Sen mukaan todellisuus on sosiaalisesti rakentunut ja uusinnamme näitä todellisuuden konstruktioita jokapäiväisessä elämässämme jatkuvasti. Merkityksellistäminen tapahtuu ennen kaikkea kielenkäytön avulla. (Koistinen 1998, 41.) Tästä syystä uusi retoriikka soveltuu hyvin mediatekstien tulkintaan ja sen avulla voimme ymmärtää niitä sosiaalisia merkityksiä, joiden varaan tuntemamme todellisuus rakentuu.

Uuden retoriikan keskeisimpiä teoreetikoita ovat jo mainittu Chaïm Perelman sekä Kenneth Burke ja Stephen Toulmin. Nämä kolme, joskin hyvin erilaisista lähtökohdista, ovat vaikuttaneet keskeisesti siihen, että kiinnostus retoriikkaan tutkimuksellisenä näkökulmana on herännyt uudelleen yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa. (Summa 1996, 51.)

Omassa analyysissäni tukeudun pääasiassa Perelmanin näkemukseen retoriikasta. Valitsin Perelmanin analyysini keskiöön, koska hän tarkastelee retoriikkaa argumentaationa ja esittää selkeän analyysivälineistön sille, mistä osatekijöistä argumentoivan tekstin vaikuttavuus voi koostua (Summa 1996, 65). Perelmanin teorian käsitteistö on käyttökelpoinen mediatekstien tulkitsemiseen, sillä sen avulla voidaan tarkastella tekstejä kolmelta eri tasolta. Sen avulla voidaan analysoida yksittäisiä argumentteja (mitä sanotaan ja kuinka se perustellaan), kirjoittajan ja lukijan välistä suhdetta (kenelle sanotaan) ja koko tekstin tuottamaa, yhteisesti jaettavaa todellisuutta (millaisesta arvomaailmasta ja maailmankäsityksestä argumentaatio kumpuaa). Perelmanin teoria tarjoaa systemaattisia metodisia apuvälineitä tietyn tekstikokonaisuuden analysoimiseksi ja tulkitsemiseksi. (Koistinen 1998, 49.)

Perelman määrittelee argumentaation pyrkimyksiksi saada kohteena olevan yleisön jäsenet sitoutumaan heidän hyväksyttävikseen tuotuihin väitteisiin. Toisin sanoen argumentoija pyrkii muodostamaan ja vahvistamaan yleisönsä jäsenten mielissä esittämiään argumentteja vastaavia käsityksiä ja asenteita. Jotta tässä päämäärässä voidaan edetä, retorisen argumentaation täytyy edetä lähtökohdista, jotka yleisö hyväksyy. Retorisessa argumentaatiossa on kysymys siitä, että väitteiden esittäjä pyrkii siirtämään sen sitoutuneisuuden, joka yleisön jäsenillä on argumentaation lähtökohtana olevia käsityksiä kohtaan, koskemaan myös argumentaation lopputulosta. (Perelman 1996, 16–20.) Kyse on myös sen selvittämisestä, miten tekstin tasolla tuotetaan tietynlaista todellisuutta.

Eräs Perelmanin argumentaationteorian keskeisistä piirteistä on, että hän näkee argumentaation nimenomaan yhteisymmärrystä ja kommunikaatiota edellyttävänä ilmiönä, neuvotteluna sen sijaan, että se liittyisi ei-harmonisiin ristiriitatilanteisiin. Tämän näkökulman myötä argumentaatio edellyttää aina tiettyä kohtaamista sekä arvон antamista kuulijoiden mielipiteille. (Perelman 1996, 17–18.) Eettisesti kestävä argumentaatio pohjautuu siihen, että kaikki osapuolet tuntevat olevansa yhteisiin päämääriin suuntautuvassa, tasa-arvoisessa keskustelussa keskenään. (Puro 2006, 131.) Tosin tätä konsensusta painottavaa filosofista näkökulmaa on myös kritisoitu. Se ei aina toimi, kun keskustellaan esimerkiksi vallan ja ideologian käsitteitä sisältävistä poliittisista kiistakysymyksistä, joihin ristiriita näkemysten välille on ikään kuin sisään rakennettu. (ks. Summa 1996, 73.)

Aristoteleen tavoin Perelman korostaa argumentaatioteoriassaan formaalin päättelyn ja retorisen argumentaation välistä eroa. Retorisessa argumentaatioissa ei edetä muodollisten päättelyn sääntöjen mukaan, kuten matemaattisessa päättelyssä. Argumentoijan täytyy käyttää luonnollista kieltä, ja tällöin väitteiden esittämisen lähtökohdat ovat aina periaatteessa kiistanalaisia. Matemaattisessa tai muodollisen logiikan mukaisessa päättelyssä päättelyn lähtökohdat, aksioomat, ovat kaikkien hyväksymiä eikä niitä tarvitse erikseen käsitellä. (Perelman 1996, 16.)

Perelmania seuraten oma tutkimusotteeni pohjaa *argumentaation, yleisösuhteen ja esisopimuksen* tekniikoiden erittelyyn. Esittelen tätä metodologista lähestymistapaa työn kolmannessa luvussa.

2.3 Aikaisempi tutkimus

Esittelen seuraavassa aikaisempaa talouspuheeseen liittyvää tutkimusta. Lähestyn tätä kokonaisuutta hahmottamalla ensin käsityksen talouspolitiikan suomalaisesta mallista. Tällä mallilla tarkoitetaan sitä tapaa puhua talouspolitiikasta, joka suomalaista keskustelua on perinteisesti hallinnut. Aiempien keskustelun konventioiden ymmärtäminen taustoittaa vuoden 2008 kriisin synnyttämää julkista puhetta ja antaa keskeisen vertailukohdan niille teksteissä esiintyville yhteisen ymmärryksen alueille, ”totuuksille”, joilla toimia suuntaan tai toiseen perustellaan. Toiseksi esittelen seuraavassa taloustieteellisen puheen retorista perinnettä yleisesti. Tässä kohtaa huomio kiinnittyy ennen kaikkea siihen, kuinka talouspuhe yleensä on luonteeltaan hyvin retorista ja metaforista, ja kuinka tätä kielenkäyttöä tutkimalla voimme paljastaa puheen taustalla vaikuttavia arvovalintoja. Tässä esittelen myös laajemmin sekä kotimaista että ulkomaista aiheeseen liittyvää tutkimusta, mukaan lukien joitain tutkimuksia, joissa retorinen analyysi on kohdistunut muihin kuin talousaiheisiin.

2.3.1 Talouspolitiikan suomalainen malli

Jotta saamme yleiskäsityksen siitä, miten talouspolitiikasta on perinteisesti puhuttu ja miten talouspolitiikan ongelmia sekä agenda on muodostettu, esittelen lyhyesti niin sanottua talouspolitiikan suomalaista mallia. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen määrittelevät *talouspolitiikan malli* -käsitteen sellaiseksi periaatteiden, strategisten valintojen ja ajattelutapojen kokonaisuudeksi, jotka määrittävät talouspolitiikan ehtoja. Jokaisella maalla on perinteisesti ollut tällainen oma talouspoliittinen ajattelukehikkonsa. Pekkarisen ja Vartiaisen mukaan tällaiset

kansalliset mallit ovat olleet huomattavan pitkäikäisiä ja jatkuvia; ne reagoivat jähmeästi yhteiskunnallisiin muutoksiin ja taloustieteen vallankumouksiin. (Pekkarinen & Vartiainen 1995, 68–69.) Käytän Pekkarisen ja Vartiaisen hahmottamaa mallia taustakehikkona, jota vasten on luontevaa peilata syksyn 2008 kriisipuhetta. Viittaako argumentaatio ja retoriikka omassa aineistosani samantyyppisiin, perinteisiin puheen tapoihin kuin suomalaisessa mallissa? En syvenny mallin taloustieteelliseen puoleen enkä esitä sitä tässä yhteydessä kokonaisuudessaan, kaikkine talouspolitiikan eri mekanismeineen ja instrumentteineen. Keskityn mainitun mallin arvoperustan hahmottamiseen, ja siihen, millaisen ideologisen suunnan se antaa suomalaiselle talouspoliittiselle keskustelulle.

Finanssipolitiikka, eli valtion tulojen ja menojen sääntely kansantalouden kokonaistilanteen hallitsemiseksi, on ikään kuin kansantalouden tilinpitoa (Pekkarinen & Vartiainen 1995, 130). Sen puitteissa tarkastellaan valtion taloudenpitoa laajasti eri mekanismien vaikutusten kokonaisuutena. Finanssipolitiikan merkitys korostuu etenkin suhdannevaihteluiden aikana, kuten tämän tutkimuksen ajankohtana syksyllä ja talvella 2008–2009. Finanssipolitiikka esitetään tyypillisesti kahden koulukunnan, keynesiläisyyden ja uusklassismin tai monetarismin, väliseksi kamppailuksi. Keynesiläiset korostavat laskusuhdanteessa talouden elvyttämistä alijäämäisellä budjetilla ja monetaristit (uusklassiset ajattelijat) puolestaan painottavat valtion tulojen ja menojen tasapainottamista. Ajattelusuuntien erot kilpistyvät *elvyttävyyden* ja *säästävyiden* väliseksi kamppailuksi. Finanssipoliittiset kannat eroavat toisistaan ennen kaikkea sen suhteen, halutaanko valtion budjettia kasvattaa vai supistaa. (Reunanen 2003, 510.)

Pekkarisen ja Vartiaisen mukaan perinteisessä suomalaisessa finanssipolitiikan mallissa on tehty selkeä ero keynesiläiseen politiikkaan: 1950–80-luvulla keynesiläisyys ei koskaan saavuttanut Suomessa hallitsevaa asemaa, vaikka piirteitä siitä olikin mukana talouspolitiikassa. Tuon ajan suomalaisessa mallissa seuraavat piirteet olivat hallitsevia (Pekkarinen & Vartiainen 1995, 133–135) [korostukset Jutta Smolander]:

- Valtiontaloudessa on pyritty ennen muuta **kassatasapainoon** ja valtion lainanottoa on vierastettu.
- **Nettosäästäjyys**: valtion juoksevat tulot ovat olleet juoksevia menoja suuremmat.
- Finanssipolitiikassa on painotettu **talouskasvun ja rakennemuutoksen edistämistä** kun taas suhdannenäkökulma (keynesiläinen malli) on ollut taka-alalla.

- Finanssipolitiikkaa on arvioitu ennen muuta **kustannus-, kannattavuus- ja hintakilpailukykytekijöiden** näkökulmasta.
- Finanssipolitiikalle on ollut tyypillistä **selektiivisyys**, eli sitä on käsitelty sarjana erikoistoimenpiteitä, joita ei ole systemaattisesti yhdistetty kansantalouden kokonaissuureisiin ja työllisyyden tasoon. Erityisesti työttömyys on nähty muusta talouspolitiikasta erillisenä ongelmana.

Suomalaista talouspolitiikkaa on myös leimannut epäpoliittisuus: poliittinen taso on heikko virkavastuulla toimiviin talouspolitiikan instituutioihin verrattuna (Pekkarinen & Vartiainen 1995, 62/276). Tämä on käytännössä näkynyt niin sanotun manageri-ajattelun lisääntymisenä talouspoliittisessa ajattelussa. Sen sijaan että talouspoliittisista ratkaisuista keskusteltaisiin avoimen poliittisina kysymyksinä, ne ovat usein näyttäytyneet ”taloudenhoitona”, asiantuntijoiden osaamisen varaan jätettävänä kokonaisuuksina. Tämä on johtanut asiantuntijoiden, virkamiesten ja valmistelijoiden määräysvallan kasvuun politiikassa. Samalla tärkeissä asemissa olevat poliitikot ovat omaksuneet managerin eetoksen, jolla he perustelevat omaa vallankäyttöään. (Kantola 2006, 295.) Asiantuntijoiden tietoon nojaaminen päätöksenteossa merkitsee oletusta yhdestä oikeasta vastauksesta perimmiltään poliittisiin talouden kysymyksiin. Eri ideologisia näkemyksiä korostava keskustelu kaventuu, mikä helpottaa ”oikeiden” ratkaisujen perustelua ainoina mahdollisina. Vallankäytön keskittyminen talouspoliittisen managerieliitin käsiin leimasi etenkin edellisen, 1990-luvun alun laman, hoitoa (esim. Kantola 2006).

Samuli Skurnik (2005) huomauttaa, että 2000-luvulle tultaessa perinteiseen malliin on tullut enemmän markkinavetoista painotusta ja tehokkuuden retoriikka on lisääntynyt. Tähän ovat vaikuttaneet 1990-luvun ja 2000-luvun alun isot muutokset: taloudellisen toimintaympäristön muutos kohti globaalitaloutta, yhteiseurooppalaiseen valuuttaan liittyminen, Neuvostoliiton romahtaminen ja kokonaisvaltainen talousjärjestelmän ”luova tuho”, joka suomalaisessa yhteiskunnassa on koettu 1980-luvulta lähtien näihin päiviin asti. Nämä kaikki kehityssuunnat ovat purkaneet poliittista hallintaa talouden mekanismeista ja valtaa on siirtynyt vapaille markkinoille. Skurnik painottaa kuitenkin edelleen suomalaisen mallin omaleimaisuutta. Hänen mukaansa suomalaiselle mallille perinteikkäät itsenäisyys, pitkäjänteisyys, riskien välttäminen ja strateginen yhteistoiminta ovat edelleen sen ytimessä. Nyt näitä toteutetaan uuteen toimintaympäristöön soveltuvilla rakenteellis-strategisilla kansallisilla keinoilla. Skurnik nimittää uutta mallia *globaalikilpailun ja kansallisen yhteistyön kaksinapaiseksi suomalaiseksi talousmalliksi*. (Skurnik 2005, 475–479.) Edelleen on perusteltua puhua suomalaisesta talousmallista: sen tietyt piirteet, erityisesti siihen sisältyvät arvo-

asetelmat, vaikuttavat pitkäikäisiltä ja muuttuvaan toimintaympäristöön sopeutuville. Myös Risto Heiskala (2006, 42) painottaa kansallisen kilpailukyky-diskurssin hallinneen etenkin 1990-luvun talouspoliittista keskustelua.

Suomalaisen mallin kehitystä ovat hiljattain sivunneet myös Risto Heiskala ja Anu Kantola (2010), joiden mukaan nykyiselle suomalaiselle poliittiselle päätöksenteolle ominaisia piirteitä ovat markkinamekanismin arvostaminen, kilpailun, tehokkuuden, innovaatioiden ja kasvun korostaminen, uusien teknologioiden nousu ja kansalaisten ymmärtäminen asiakkaina. He puhuvat niin sanotusta valmentajavaltiota, jolle on tyypillistä anti-poliittisuus ja yrityspuolen mallien ja ideoiden voimakas leviäminen julkiselle sektorille. (Heiskala & Kantola 2010, 136–137.) Samalla julkisen sektorin päätöksenteon kieli on muuttunut yritysmaailman retoriikkaa muistuttavaksi.

Myös Heiskala ja Kantola korostavat kansallisen kilpailukyky -puheen keskeisyyttä päätöksenteossa. Sen retorinen voima nousee siitä, että kansallinen kilpailukyky on käsitteenä laaja, epämääräinen ja tuntuu lupaavan hyvää kaikille eikä ole ketään vastaan. Näin se sopii politiikan kokoavaksi ideaksi ja yhteiseksi totuudeksi, jonka mukaan eri valtaa pitävät toimijat poliittisista ryhmittymistä hallituksiin, elinkeinoelämän edustajiin ja muihin eturyhmiin voivat oikeuttaa tekemisiään. Samalla sen varaan voidaan rakentaa valtaa omaavien eliittiverkostoja. (Heiskala & Kantola 2010, 138.)

Vanhan kolmikantajärjestelmän (joka perustui työnantaja- ja tekijäjärjestöjen sekä valtion tulopoliittisiin kokonaisratkaisuihin) rapautuminen ja puolueiden ohjelmatuotannon tasapäistyminen ovat osaltaan johtaneet hallinnon avaintoimijoiden korostumiseen eri vallanpitäjien eliittiverkostojen solmukohtana. Ennen kaikkea valtiovarainministeriön voimistuva valta maan talouspoliittisissa päätöksissä on huomionarvoista. 1990-luvulta lähtien valtiovarainministeriö on saanut yhä enemmän valtaa politiikassa ja siitä on tullut ”ministeriö, jolla on missio”, eli eräänlainen ideologinen politiikkayrittäjä, joka edistää viennin kilpailukykyä ja julkisen sektorin menokuria. Paljon valtaa on luisunut poliittisen keskustelun ulottumattomiin ministeriön virkamieskunnalle. (Heiskala & Kantola 2010, 141–143.)

Pekkarisen ja Vartiaisen mainitsemista teemoista etenkin työllisyys ja valtion velkaantuminen nousevat keskeisiksi teemoiksi tutkimusaineistossani. Syksyn 2008 aikana keskusteltiin paljon elvyttämisestä ja siitä, missä muodossa ja laajuudessa valtion tulisi ryhtyä elvytystoimenpiteisiin ja mihin ne tulisi kohdentaa. On kiinnostavaa tarkastella, nouseeko Suomen kansallinen kilpailukyky

retorisesti keskeiseen asemaan ja asettuuko se edelleen työllisyysteeman edelle tärkeämpänä, kuten Visa Heinonen, Juri Mykkänen, Mika Pantzar ja Seppo Roponen (1996, 2) esittävät tarkastellessaan suomalaisen talouspolitiikan ajattelumalleja 1970-luvulta 1990-luvulle. Miten hahmottuu kuva Suomesta toimijana: korostuuko keynesiläinen valtion velkaantumisen salliminen työllisyysnäkökulmista perusteltuna vai nähdäänkö valtio yksityishenkilöön vertautuvana säästäjänä, jonka tulee hallita kurinalaisesti tulot ja menot niin, etteivät jälkimmäiset kasva liikaa suhteessa edellisiin (sopeutujanäkökulma)? Annetaanko tilaa poliittiselle keskustelulle kriisin hoitamisen eri vaihtoehdoista vai näyttäytyykö tilanne hallinnollisena ongelmana, johon asiantuntijavirkamiehet tuottavat vastauksen?

2.3.2 Taloustieteellisen puheen retoriikka

Itse taloustieteen sisällä retoriikasta on keskusteltu laajemmin 1980-luvulta asti. Tärkeimmät keskustelunavaajat olivat tuolloin Arjo Klamer (1985) ja Donald McCloskey (1986), jotka uskoivat, että taloustieteilijät hyötyisivät suuresti retorisestä lähestymistavasta. Se ei pyri asettamaan normia oikeanlaiselle tieteelle, vaan analysoi sen sijaan harjoitetun tutkimuksen olemusta. Retorinen tutkimussuunta alkoi kritiikkinä taloustieteen positivistiselle lähestymistavalle. Klamer halusi tutkia, mistä taloustieteilijöiden erimielisyydet nousivat, miten he argumentoivat ja millaiseen maailmankuvaan tämä argumentointi perustuu. McCloskeyn mukaan humanistinen näkökulma retoriikan kautta tarjoaa taloustieteilijälle mahdollisuuden katsoa tieteenalaansa ulkopuolelta. Tällöin taloustieteen suuret teoreettiset tarinat näyttävät sellaisina kuin ne todellisuudessa ovat: retorisina rakennelmina, kielellisinä tuotoksina, joita voidaan tutkia yhtä hyvin kuin esimerkiksi kaunokirjallisia tekstejä. (McCloskey 1989, 283–285.) Tapa puhua jostakin asiasta muokkaa väistämättä sen ymmärtämistä ja hahmottamista. Tämä koskee myös taloustiedettä, joka vaikuttaa yhteiskunnassa vahvasti poliittiseen päätöksentekoon. McCloskeyn ja Klamerin herättämän ajatussuuntauksen ympärille kehkeytyi jonkin verran tutkimusta, joka selvitti taloustieteen metaforista luonnetta, taloustieteellisen tiedon esittämistä toisaalta tiedeyhteisön sisällä ja toisaalta sen ulkopuolisille ihmisille sekä talousaiheiden käsittelyä julkisessa keskustelussa. Klamerin ja McCloskeyn lähtökohta retoriikan nostamisessa taloustieteen keskiöön oli ennen kaikkea tieteenalan refleksisyyden ja taloustieteellisen keskustelun moniäänisyyden edistäminen (Klamer & McCloskey 1989, 15).

Tämän työn kannalta on olennaista tunnistaa taloustieteellisen keskustelun vahva metaforinen

luonne. Talouspuhe perustuu mitä enimmäisissä määrin metaforille ja kielikuville. Muutama perinteinen ”juurimetafora” on taloudesta puhuttaessa edelleen vahvoilla. Nämä kaikki juurimetaforat liittyvät vapaiden markkinoiden puolustamiseen ja tukevat tätä taloustieteen perusajattelmaa. (Goodwin 1989, 211). Craufurd Goodwin tunnistaa kolme juurimetaforaa. Ensimmäinen on fysiikka ja luonnontieteet yleensä. Näihin liittyviä ilmaisuja näkee usein: *järjestelmän voimat*, raha on *liukasteena talouden rattaissa* ja virtaa tietyllä *nopeudella*, kansallisten talouksien *kuntoa mitataan taaseilla*, valuuttakurssit toimivat *mukauttamismekanismeina*, talous on *tasapainossa* ja niin edelleen. Samaa perinnettä jatkavat talouden samaistaminen koneeksi tai kelloksi tai ylimalkaan mekaaniseksi laitteeksi.

Toinen tärkeä metaforinen juonne on biologia ja genetiikka. Tässä juonteessa taloudelliset taantumat nähdään *puhdistavina* ja *luonnollisena* markkinoiden kehityksenä. Darwinin evoluutioteoriasta tutut luonnonvalinta-teemat nousevat toistuvasti esiin. Hyvin tavanomainen on myös elävän ja alati muuttuvan *organismien* metafora, jossa olion eri osat ovat suhteessa toisiinsa. Näistä osista joku saattaa luonnollisen kehityksen myötä karsiutua ja kuolla pois, ja on väärin yrittää (esimerkiksi rajoittamalla kilpailua) pitää näitä väkisin elossa. Vapaa ja kasvava kauppa on luonnonvalinnan kautta etenevä prosessi, jossa kaikkein *vahvimmat* ja *soveltuvimmat* menestyvät; tämä vaatii globaaliin talouteen rinnastettuna eri mailta *mukautumista* järjestelmän sisällä. Luonteva jatke biologiselle metaforalle ovat lääketieteestä nousevat rinnastukset. Talouden muutos voi olla *kivulias*, eteen voi tulla *vammoja* ja *ruhjeita* ja talouden evoluutio vaatii eittämättä *uhreja*, joiden *kärsimystä* ei voi välttää. Sairaanhoidossa ei kuitenkaan saa rakentaa *esteitä* itse *parantumisprosessille*, sillä se on vastoin luonnonlakeja. Ennemmin tulee tukea *sopeutumista* ja *mukautumista* rakenteellisiin muutoksiin, jotka ovat väistämättömiä. Niihin, joita muutos koskettaa kielteisesti, suhtaudutaan sympatian tuntein ja yhteiskunnan tulee heitä *hoivata*. Silti muutos nähdään oikeana ja luonnollisena, eikä sitä saa *puoskaroiden* (väärin tai hätiköidyin valtion toimin) häiritä. (1989, 213.)

Kolmas taloustieteen metaforisista perinteistä rinnastaa talouden toiminnan sodankäyntiin tai muuhun konfliktiin. Sodankäynnin metaforassa käytetään ilmaisuja, kuten *suojelu*, *konflikti*, *yhteneväiset toimet*, *puolustautuminen*, *kilpailijat*, *uhka*, *vastustus*, *tyrmätä*, *voimakeinot*, *eskaloituminen*, *vetäytyminen*, *interventio*, *strateginen päämäärä*, *pidätellä*, *aseen käyttö*, *hyökkäys*, *taktiikka* ja niin edelleen. (1989, 213.) Tässä perinteessä toimijat näyttäytyvät aktiivisina toimijoina markkinoilla.

Myös Kennet Harald (1997) korostaa kieli- ja mielikuvia olennaisena osana tämän päivän talouspuhetta. Talous- ja yhteiskuntapoliittista keskustelua käydään hyvin abstraktilla tasolla ja taloudesta

voidaan puhua pitkiä aikoja vain sen omiin, vahvasti metaforisiin, käsitteisiin nojaten. Harald toteaa, että talouden mieltäminen mekaanisena subjektina asettaa poliittis-taloudellisen päätöksenteon passiiviseen ja odottavaan rooliin, mikä tulkinta myötäilee edellä esitettyä taloustieteen metaforiperinnettä. Talous sanelee toiminnan pakot ja päättäjien tehtäväksi jää perustella toiminnan suuntaviivat tähän täytymisen modaalisuuteen vedoten. Talous ei kuitenkaan lopulta ole täysin autonominen, vaan tarvitsee tämän inhimillisen panoksen toimiakseen oikein. Inhimillinen toimijuus näyttäytyy tässä kuviossa nimenomaan *tottelemisena*, ei suinkaan päättämisenä tai haluamisena. Tottelemisella ja ”täytymisellä” perustellaan päätöksentekijöiden puheessa nimenomaan ikäviä asioita: julkisen sektorin menojen vähennyksiä ja työmarkkinoiden joustavoittamista, eli hyvinvointivaltiollisten rakenteiden purkamista. Totteleminen on kivuliasta, mutta välttämätöntä, jotta taloudellinen kyvykkyys saadaan palautettua. (Harald 1997, 270.) Harald tunnistaa aineistossaan, että tämä uhrautuvuus ja täytyminen perustellaan myös aktiivisella haluamisella. Luopuminen saavutetuista eduista näyttäytyy rohkeutena luopua vanhasta. Se luo uskoa talouden esittämiin uuden suunnan signaaleihin. Aktiivinen, rationaalinen tahto toimia vastuullisella tavalla on päätöksentekijän retorisenä pontimena vaikeiden uhrausten edessä. Rohkeuden puute taas näyttäytyy aktiivisen tahdon puuttumisena. Lopulta tehtävät kipeät leikkaukset ja eduista luopuminen eivät johdu vain ulkoisesta pakosta, vaan me myös rationaalisina subjekteina tahdomme niitä itse. (Harald 1997, 271–272.)

Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila korostaa niin sanottujen uinuvien metaforien runsautta talouspoliittisessa kielenkäytössä. Uinuvat metaforat ovat sellaisia ilmaisuja, joiden metaforinen luonne on jo unohdettu. Ne ovat muuttuneet tavanomaiseksi kielenkäytöksi, normaaliksi tavaksi puhua taloudesta. Uinuvat metaforat ovat tyypillisiä etenkin ”elävän organismin” metaforajuonteelle. Tyypillisiä ilmauksia ovat esimerkiksi *talouskasvu kääntyy, ilmassa on myönteisiä merkkejä, talouskasvussa on tapahtunut notkahdus ja suhdannebarometrit antavat merkkejä*. (Kakkuri-Knuutila 1998, 260.)

John Rae ja John Drury ovat tutkineet laman retorista käsittelyä Iso-Britannian lehdistössä vuoden 1990 laman aikana. Lamaretoriikassa kuva taloudesta rakentuu brittilehdistössä kahtalaiseksi. Yhtäältä talous voi näyttäytyä hallitsemattomana (luonnonvoiman kaltaisena, estelemättömänä ja itsetiedostamattomana) *reaalitaloutena*, jota leimaavat ”hurrikaani”- ja muut hallitsemattomuutta heijastelevat metaforat. Toisaalta talous voi näyttäytyä (osittain tai kokonaan) valtion, pankkien ja talousanalyttikoiden hallitsemana *pääomana*, jota symboloivat ”ohjausta” ja muuta kontrollia heijastelevat metaforat. Pääoman liikkeet näyttävät laukaisevan holtittomia tapahtumia reaalityalou-

den puolella, jossa niitä ei voida enää hallita. Aktiivisena ja hallittuna taloudelle voidaan osoittaa syyllisen rooli laman aiheuttajana. Suurin syyllinen Rae ja Druryn tutkimuksessa on valtio, sillä se esiintyy vahvimmin aktiivisen toimijan roolissa. Suuren yleisön, eli tavallisten kansalaisten, rooli ei ole aktiivinen näiden talouden prosessien sisällä, vaan ”me” päädymme kaukaisten talouden liikkeiden uhreiksi ja olemme kokonaisuuden kannalta hyvin näkymättömiä. (Rae & Drury 1993, 349–350.)

Raen ja Druryn mukaan poliitikot voivat käyttää valtaa pyrkimällä vaikuttamaan lamajulkisuuteen kriisiä vähättelemällä tai korostamalla laman käsitteen ylimalkaisuutta. Päätöksentekijät voivat peidata enemmän tilaa omalle argumentaatiolleen problematisoimalla siis itse laman *käsitteen*. Valtion johtamisen näkökulmasta on eri asia, keskustellaanko lamasta ja sen vaatimista toimista vai ylipääntään siitä, ollaanko vielä lamassa vai ei (tiukka aikaan sitominen) ja mitä se merkitsee. Lamaa voidaan myös etäännyttää painottamalla sen monimutkaisuutta esimerkiksi viittaamalla talouden asiantuntijoihin tai valtion virkamiehiin, jotka tarkkailevat tilannetta. (Rae & Drury 1993, 337.)

Talous näyttäytyy Raen ja Druryn lamaretoriikan tutkimuksessa kokonaisuutena, joka hajoaa moneksi eri osatodellisuudeksi: reaalitytalous yhtäällä, pääomatalous toisaalla ja lama jossain muualla. Nämä osat ovat ikään kuin erillään muusta sosiaalisesta todellisuudesta. Tällaiset eronteot tehdään retorisiin keinoin. Kokonaisuuksien pilkkominen pienemmiksi osa-kokonaisuuksiksi tehostaa niiden argumentatiivista voimaa ja helpottaa vasta-argumenttien torjumista, esimerkiksi kansallisen vallanpitäjän näkökulmasta puhuttaessa. Jatkuvasti ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa määrittävä *koko* sosiaalinen todellisuus on paljon vaikeammin hallittavissa kuin sen pienemmät osat. Tällaisilla todellisuuden luonteesta esitetyillä lausumilla on tärkeitä ideologisia seurauksia: ne oikeuttavat olemassa olevia valtasuhteita ja piilottavat ne osaksi ”hyväksytyä” luonnollista todellisuutta. (Rae & Drury 1993, 351–352.)

Suomessa erityisesti Visa Heinosen ympärille ryhmittyneet tutkijat (Heinonen ym. 1996; Allén ym. 1992) ovat perehtyneet taloustieteellisen puheen retoriikkaan. He ovat tutkineet valtionvarainministerien budjettiesitelmissä esiintyviä suomalaisen talouspolitiikan ajattelumalleja vuosien 1974–1994 välisenä aikana. Budjettiesitelmat ovat valtion vuosittaisia meno- ja tuloarvioesityksiä. Ne valmistelee Suomessa valtionvarainministeriö ja esittelee valtiovarainministeri. Tuovi Allénin, Visa Heinosen ja Mika Pantzarin (1992) mukaan talouspoliittinen kielimme sisältää runsaasti vastakohta-ajatteluun kannustavia aineksia. Esimerkiksi jako tuottavan ja tuottamattoman työn välillä on kauan hallinnut keskustelua talouspolitiikasta. Tällainen eronteko on tutkijoiden mukaan eduksi nimenomaan teollisuuden – eli tuottavan työn – edustajille, jotka ovat

voineet perustella omien etujensa priorisointia suhteessa yhteiskunnan ”tuottamattomaan” sektoriin, eli käytännössä hyvinvointivaltion tarjoamiin palveluihin. Tämä näkökulma painottaa yhteiskunnan kaiken hyvinvoinnin nousevan teollisuuden hyvinvoinnista, vaikka myös päinvastainen tulkinta olisi yhtä lailla mahdollinen. Tuottavan ja tuottamattoman työn näkeminen toisilleen vastakkaisina ja kilpailevina on nähty johtavan omalta osaltaan hyvinvointivaltion järjestelmien purkamiseen. Hede­mällisempää ja molempia puolia enemmän hyödyttävää olisi ymmärtää nämä työn eri muodot toisiaan täydentävinä. (Allén ym. 1992, 529–530.)

Talospoliittisen argumentoinnin perusrakenteet, ongelmien tunnistaminen ja niiden ratkaisuehdotukset ovat pysyneet samankaltaisina vuosikymmenten ajan. Edellä esitetty talouden dualistinen jako näyttää vapaat talousmarkkinat paratiisinomaisena kahlitsemattomana alkutilana, ideaalina (taloustieteilijät puhuvat *toimivista markkinoista ja kilpailusta*), jonka päälle kulttuuri on rakentanut ahdistavia rajoituksia (*sääntely*). Paratiisin, eli vapaiden markkinoiden, säännöstely on tuonut mukanaan jäykkyyttä ja byrokratiaa, mikä estää markkinavoimien tehokkaan toimimisen. Tämän metatarinan ratkaisuksi taloustieteilijät tarjoavat sääntelyn purkamista, yksityistämistä ja tulosjohtamista – eli markkinoiden ”itsensä toteuttamista”. (Allén ym. 1992, 530–531.)

Tätä dualismia voidaan selittää myös sukupuolinäkökulmasta. Siinä tavaratuotanto nähdään maskuliinisena ja ylisteisenä suhteessa feminiiniin hyvinvointivaltioon palveluineen. Hyvinvointivaltio syö loismaisesti tavaratuotannon valtion kassaan kantamia tuloja. Vaurauden tuotanto on maskuliinista, mutta sen ”tuhlaaminen” feminiinistä. Talospoliittisessa keskustelussa tämä asetelma näyttäytyy etenkin lama-aikana, jolloin keskustelu kilpistyy kysymykseen julkisen sektorin ja hyvinvointivaltion roolista kriisiytyneessä taloudessa. (Allén ym. 1992, 531.) Talouspolitiikan retoriikka korostaa maskuliinisia, kovia arvoja myönteisinä ja elämän jatkuvuuden kannalta keskeisinä. Erityisesti tämä näkyy puhuttaessa vientisektorista (eli isästä) koko talouden (perheen) elättäjänä ja julkisesta sektorista (äidistä) tämän kovan työn tuottoja kuluttavana, jopa tuhlaavana. Kansantaloudessa ei myöskään ole tunnustettu julkisen sektorin merkitystä työvoiman uusintajana, vaan se nähdään lähestulkoon tarpeettomana maskuliiniselle tavarantuotannolle. (Allén ym. 1992, 532.)

Raimo Sounela (2001) on väitöskirjassaan tutkinut työllisyys-aihetta talospoliittisessa retoriikassa. Hänen aineistonaan ovat Suomen valtion budjettiperustelut sekä Kansantaloudellisen aikakauskirjan kirjoittelu vuosina 1991–1997. Sounela korostaa, että talouspolitiikassa usein käytetty asioiden epäpolitisointi on nimenomaan politikointia, jossa keinona on poliittisuuden peittäminen. Epäpoli-

tisoinnin lisäksi välttämättömyysretoriikka (”on pakko”) on talouspolitiikan käytetyimpiä retorisia keinoja politiikan sitomiseksi johonkin tiettyyn suuntaan, vaihtoehtojen rajaamiseksi ja halutun toimintavaihtoehdon läpiviemiseksi. Välttämättömyysretoriikkaa käytetään etenkin muutostilanteisiin liittyvissä reformeissa ja ratkaisuissa. (Blom 1999, 231–232.) Muiksi keinoiksi Sounela tunnistaa policy-retoriikan ja polity-retoriikan. Policy-retoriikka vetoaa yhteisiin linjauksiin ja ohjelmiin. Aikoinaan esimerkiksi Euroopan yhteiseen talous- ja rahaliittoon liittymisellä perusteltiin korko- ja inflaatiokriteereitä sekä alhaista julkista velkaantumista. Polity-retoriikka puolestaan vetoaa pysyviin rakenteisiin, ennen kaikkea valtioneuvoston, valtiovarainministeriön ja valtion vuosittaisien meno- ja tuloarvion (eli budjetin) vahvaan lainsäädännölliseen asemaan. (Sounela 2001, 96–100/135.)

Työttömyyden alentamista vaaditaan valtion budjettiesityksissä toistuvasti, mutta Sounela osoittaa, että tätä vaatimusta pidetään juhlallisista puheista huolimatta ennen kaikkea *sosiaalipoliittisena* tehtävänä – ja alisteisena monelle muulle talouspoliittiselle tavoitteelle. Jotta työttömyyden voidaan nähdä parantuvan, on ensin vahvistettava talouskasvua, edistettävä vientiteollisuutta, voimistettava avointa sektoria ja yksityistä palvelusektoria ja toisaalta supistettava suljettua sektoria sekä pienennettävä valtion velkaa. Nämä tavoitteet ilmaistaan nimenomaan taloudellisina ja luonteeltaan epäpoliittisina päämäärinä. Tämä havainto on yhdenmukainen Heinosen ynnä muiden (1996) sekä Pekkarisen ja Vartiaisen (1995) tulosten kanssa ja toistaa suomalaiselle talouspolitiikan mallille tyypillisiä piirteitä. Sounela toteaa, että työttömyyteen liittyvät ydinväitteet ja arvoasetelmat ulottuvat lopulta työttömiin henkilöihin ja palkansaajajärjestöihin: niitä syytetään yhtäältä työttömyyden ja toisaalta työttömyyttä edistävien toimien aiheuttajiksi esimerkiksi liian korkeiden palkkakustannusten takia. Työttömyys nähdään tässä valossa pohjimmiltaan vapaaehtoisena. (Sounela 2001, 135.)

2.3.3 Mediateksteihin kohdistunut retorinen tutkimus

Mediatekstejä on viimeaikaisessa kotimaisessa tutkimuksessa analysoitu melko runsaasti retorisesta tai argumentatiivisesta näkökulmasta. Vaikkei varsinaista retorisen tutkimuksen buumia ole nähtävissä, retorista näkökulmaa tekstintutkimukseen hyödyntäviä tutkimuksia on ilmestynyt tasaiseen tahtiin.

Johanna Korhonen (1998) on kirjoittanut talousjournalismista 1990-alun laman yhteydessä. Hän

pohtii kriisitietoisuuden leviämistä. Korhosen mukaan moni taloustoimittaja toisti tietoisesti tai tiedostamattaan poliittisten päättäjien puheesta tuttua ”tuomiopäivän retoriikkaa”. Valtaapitävien näkemykset synkästä todellisuudesta suodattuivat ”totuutena” osaksi tiedotusvälineiden puheavaruutta. Kriisitietoisuus levisi tehokkaasti sekä vakavina kuvina hallituksen tai keskuspankin tiedotustilaisuuksista että sanavalintoina, jotka vahvistivat vaihtoehdottomuuden retoriikkaa. Poliitikkojen puheita ”kuilusta”, ”romahduksesta” tai ”kriisistä” ei loivennettu tai suhteutettu sen kummemmin peilaamalla vaihtoehtoisia mielipiteitä taloustilanteesta. (Korhonen 1998, 106–109.) Vuonna 2008 nähtiin jälleen taloustilanteen dramaattinen heikentyminen ja toimittajien sanavalinnat olivat kriisisyksynä näyttäviä. Omassa analyysissäni syvennyn siihen, kuinka tuo kriisitietoisuus retorisesti luodaan ja kenen ääni nousee korkeimpana esiin. Onko se kriittisen toimittajan, kansallisen vallanpitäjän vai kenties elinkeinoelämän?

Riikka Kuusiston (1998) tutkimus läntisen suurvaltajohtajien sotaretoriikasta Persianlahdella ja Bosniassa käsittelee johtajien julkisia lausumia uuden retoriikan tutkimussuuntausten pohjalta. Kuusisto osoittaa kuinka johtajien lausunnot palvelivat sekä maailman yleisen merkityksellistämisen funktioita että spesifejä suurvaltapoliittisia pyrkimyksiä. Samalla lausunnot vahvistivat läntistä identiteettiä. Persianlahden (pääargumentin ollessa länsivaltojen aktiivinen puuttuminen ja väliin meno) ja Bosnian (pääargumentin ollessa varovainen kaukaa auttaminen, sekaantumattomuus) konfliktien länsimaiset selitykset olivat perusteluiltaan vastakkaisia, mutta niissä käytettiin samankaltaisia retorisia taktiikoita. Molemmissa yleisöä suostuteltiin assosiativisia ja dissosiativisia perusteluja hyödyntämällä, vetoamalla suuriin motiiveihin ja sodankäynnin omiin lainalaisuuksiin. Persianlahdella suurvaltajohtajat vertasivat tapahtumia toista maailmansotaa edeltäneisiin tapahtumiin ja rinnastivat Irakin natsiaikaiseen Saksaan. Bosnia-retoriikassa puolestaan korostuivat toistuvasti suorasta puuttumisesta varoittavat ja saamattomuuden syytöksiä torjuvat dissosiaatiot. Retoristen keinojen periaatteellinen tehtävä ja rakenteelliset mahdollisuudet olivat näistä lähestymistapojen eroista huolimatta hyvin samankaltaiset. (Kuusisto 1998.)

Pekka Hakkarainen ja Jukka Törrönen (2002) ovat tutkineet 1960-luvulta 2000-luvun alkuun ulottuvaa huumeisiin liittyvää pääkirjoitusaineistoa niiden suhteesta huumeiden hyvinvointivaltiolliseen kehukseen. He tutkivat aineistoaan asemoimisteoriaa hyödyntäen. Hakkarainen ja Törrönen tunnistavat ajanjaksolla kolme merkittävää siirtymää. Ensinnäkin on koettu siirtymä suljetusta kansakunnan ideasta globaaliin maailmaan, jossa Suomi ei enää ole irrallinen saareke kansainvälisen huumeongelman reunamalla. Toiseksi on havaittavissa muutos poikkeavien yksilöiden ja ryhmien (1960-luvulla lähinnä nuoriso) suojelemisesta koko väestön suojeluun (huumeidenkäytön laa-

jemmat ongelmat koko yhteiskunnalle). Kolmas siirtymä on tapahtunut huumeongelman toimija-asemoinneissa: poliisin subjektiasemaa korostavasta kontrolliohjelmasta on edetty ehkäisyyn, hoidon ja haittojen vähentämisen toimintaohjelmaan. Siirtymien ohella Hakkarainen ja Törrönen tunnistavat myös jatkuvuutta. Nuoriso on kautta ajanjakson nähty tärkeimmäksi uhkan kohderyhmäksi. Toisaalta myös hyvinvointivaltiollinen yhteisvastuun ajatus korostuu aineistosta kaikilla ajanjaksoilla.

Esa Reunanen (2003) on vertaillut valtion budjettiesitelmistä vuonna 1996 käytyä julkista keskustelua Suomessa ja Ruotsissa useasta eri tekstintulkinnallisesta näkökulmasta. Erityisen kiinnostava on hänen analyysinsä sanomalehtiartikkelien vuorovaikutuksellisuudesta ja dialogisuudesta, eli siitä, miten eri tahot suuntaavat puheenvuoroja toisilleen ja miten ne reagoivat toisiinsa. Reunasen mukaan budjettijournalismissa hallitus ja muu poliittinen järjestelmä näyttävät keskustelevan lähinnä omassa piirissään. Ne ottavat vain vähän kantaa muiden toimijoiden tekemisiin tai julkisiin esiintuloihin. Poliittisen eliitin reagoimattomuus toisten toimijoiden aloitteisiin vaikuttaa Reunasen mukaan suorastaan ylimieliseltä, ja se on keskeinen puute julkisessa keskustelussa. (2003, 246/289.)

Poliittisen eliitin edustajat esittävät lehtijuttujen kautta puheenvuoroja, joissa retorisin kääntein korostetaan erimielisyyttä, vaikka mielipiteet muiden puolueiden edustajien kanssa olisivat varsin yksimielisiä. Poliittisessa journalismissa on tapana kärjistä kiistoja valitsemalla poliitikkojen puheista kärjekkäimmät sanavalinnat. Kärjistämistä ja ristiriitojen korostamista tehdään Reunasen mukaan ensin asiasta uutisoitaessa perus-uutisteksteissä. Myöhemmin näitä sanankäänteitä moititaan eripuraa luoviksi pääkirjoituksissa. (Reunanen 2003, 290–291.) Tietty määrä kärjistämistä kuuluu siten selkeästi poliittisen journalismin retoriseen perinteeseen. Ongelmallista kärjistäminen on, jos se on kovin yksipuolista tai dialogisuus näkökulmien välillä jää kokonaan puuttumaan.

Heli Katajamäki (2005) on tutkinut Kauppalehden ja Taloussanomien pääkirjoitustoimittajien sosiaalista roolia haastatteleamalla toimittajia. Katajamäen tutkimus ei ole hyödynnä suoranaisesti retorista tutkimusotetta. Sen huomiot ovat kuitenkin olennaisia tämän työn kannalta, sillä se keskittyy nimenomaan taloudellisten pääkirjoitusten konventioiden hahmottamiseen. Katajamäen mukaan taloussanomalehden linjaksi pääkirjoitustoimittajien mielikuvissa määrittänyt suomalaisuus ja sääntöjen mukaisen markkinatalouden puolesta puhuminen erityisesti yritysten näkökulmasta. Tätä Katajamäki kuvaa niin sanotun *terveen talouden* puolesta puhumiseksi eli mukana on vahvasti taloustieteen biologinen tai lääketieteellinen metaforaperinne. Yritysten ja työntekijöiden edut nähdään yhteneväisiksi ja siten perimmäisenä ideologisena tarkoituksena on paremman elämän saavuttaminen ja hyvinvointiyhteiskunta. Tässä ideologisessa diskurssissa työn tekemisen arvo

määrityy taloudellisilla kriteereillä mitattavaksi: raha ja tuottavuus ovat keskeisiä määrittäjiä talouslehtien pääkirjoitustoimittajien puheessa. (Katajamäki 2005, 10.) Oman analyysini keskeinen lähtökohta on selvittää, puhuvatko pääkirjoitukset todella tällaisesta näkökulmasta: onko vapaiden markkinoiden ansaintalogiikka ja tuottavuuden ja rahan teemat argumentaation taustalla, vai voikaanko teksteistä erottaa myös toisentyypisiä ideologioita arvostelmia?

Juho Rahkonen (2006) on tutkinut väitöskirjassaan muun muassa retorista analyysia hyväksi käyttäen Nato-jäsenyydestä julkisuudessa käytyä keskustelua. Rahkonen osoittaa kuinka julkisen keskustelun toimijat pyrkivät vakuuttamaan yleisöä oman näkemyksensä oikeudesta puhtaasti kielellisiin valintoihin liittyvillä retorisisilla ratkaisuilla. Rahkonen tunnistaa aineistostaan seuraavia retorisia vaikuttamistekniikoita: keskustelun painopisteen suuntaaminen omalle argumentaatiolle edulliseksi, asiakokonaisuuksien kategorisoinnin kautta tehtävän erottelun käyttö (esimerkiksi ”Nato-intoilijat” vastaan ”Suomen kansa”), argumentoijan näkökulman luonnolliseksi tekeminen (esimerkiksi vaihtoehdottomuuteen vetoamalla), yhteisiin arvoihin (yhteisellä hyvällä perustelu) tai ulkoiseen pakkoon vetoaminen (maailman muuttuminen, ulkoiset tosiasiat), kvantifioiminen (vakuuttavuuden lisääminen numerotietoja käyttämällä) sekä metaforien ja ääri-ilmausten (kuten *aina, ei koskaan, kaikki, ehdottomasti*) käyttäminen. (Rahkonen 2006, 88–103.)

Kari Jokiranta (2008) on tutkinut Ilkka-lehden huumekirjoittelua ja hahmottanut huumeongelman konstruointia lehden jutuissa vuosien 1970–2002 välillä. Jokiranta on käyttänyt työssään sekä klassisen että uuden retoriikan käsitteitä ja näkökulmia. Hän erottaa ilkkalaisesta huumeretoriikasta vuosikymmenten varrella kolme eri aaltoa, joiden mukana huumeidenvastainen argumentaatio on edennyt tiedonjaon ja sivistävyyden kautta ongelman olemassaolon vakuutteluun ja lopulta kovien otteiden linjan suosimiseen. Jokiranta osoittaa kuinka lehden argumentaatio hyödyntää paikallisuutta (keskustalainen arvomaailma, maakunnallinen itsetietoisuus, ”pohjalainen” suoraan sanomisen kulttuuri ja yhteisöllinen tapa ottaa sosiaalinen ongelma haltuun) ja miten tuloksena rakentuu nimenomaan eteläpohjalainen retoriikka aiheen tiimoilta.

2.4. Yhteenveto

Tutkimukseni retoriset näkökulmat rakentuvat Aristoteleen klassisen puheen kolmijakomallin ja uuden retoriikan, erityisesti Chaïm Perelmanin, ajatusten pohjalta. Pyrin huomioimaan ja tunnistamaan läpi aineiston, miten Aristoteleen hahmottelemia ethos-, pathos- ja logos-elementtejä käyte-

tään pääkirjoitusten argumentaatioissa. Näin voidaan tunnistaa, käytetäänkö lukijan vakuuttamiseen ennen muuta kirjoittajan persoonasta nousevia ja tämän uskottavuutta korostavia keinoja (ethos), yleisön mielentilaan tai tunteisiin vetoavia keinoja (pathos) vai argumentoinnin järkevyyteen painottuvia keinoja (logos). Näiden elementtien tunnistaminen on tärkeää, jotta voidaan hahmottaa, millaiset vakuuttamisen muodot yllättävässä kriisitilanteessa nousevat pintaan.

Työni varsinaiset teoreettiset lähtökohdat ankkuroituvat niin sanottuun uuteen retoriikkaan. Retoriikan tutkimus perustuu konstruktionistiseen käsitykseen todellisuudesta. Uusi retoriikka painottaa kielenkäytön merkitystä sosiaalisten rakenteiden synnyssä. Tutkin työssäni sitä, kuinka kriisitodellisuus konstruoituu pääkirjoitusten kielenkäytössä ja millaisia sosiaalisia merkityksiä se saa. Lähtökohtana on ajatus, että yllättävä kriisi rakentui erityisen vahvasti mediatekstien välityksellä hetkenä, jolloin sen vaikutukset eivät vielä tuntuneet ihmisten konkreettisessa elämässä.

Teen retorisen analyysin Chaim Perelmanin hahmotteleman analyysivälineistön pohjalta. Tutkin aineistoa kolmitasoisesti: mitä sanotaan (yksittäiset argumentit), kenelle sanotaan (kirjoittajan ja lukijan välinen suhde) ja millaisesta arvomaailmaan kirjoitukset nojaavat (tekstien tuottama, yhteisesti jaettu todellisuus). Tutkimuksen retorisena lähtökohtana on, että kirjoittaja pyrkii siirtämään sen sitoutuneisuuden, joka yleisöllä on argumentaation lähtökohtana olevia käsityksiä kohtaan, koskemaan myös argumentaation lopputulosta. Tutkin sitä, mikä tämän todellisuuden luonne on ja mihin arvomaailmaan se pohjaa, sekä sitä, miten tekstin tasolla tuotetaan tietynlaista todellisuutta.

Taloustieteellinen ja -poliittinen puhe on luonteeltaan hyvin retorista ja metaforista. Tätä kielenkäyttöä tutkimalla voidaan paljastaa puheen taustalla vaikuttavia arvovalintoja. Taloustieteellisen puheen metaforat ovat luonteeltaan usein *uinuvia*, eli ne ovat muuttuneet niin tavanomaisiksi, ettemme edes huomaa niiden metaforista luonnetta. Taloustieteellistä keskustelua hallitsee muutama vahva juurimetafora, joiden esiintymistä tutkitaan myös tämän työn viitekehyksessä. Nämä kaikki juurimetaforat liittyvät vapaiden markkinoiden puolustamiseen ja tukevat tätä taloustieteen perusajattelmaa. Goodwinin (1989) mukaan nämä liittyvät 1) fysiikkaan ja muihin luonnontieteisiin (talous koneena tai mitattavina määreinä, liikkuvina osasina järjestelmässä jne.), 2) biologiaan ja genetiikkaan (talousmarkkinat luonnonvalinnalle perustuvana luonnollisena oliona, joka vaatii ihmisiltä sopeutumista rakenteellisiin muutoksiin, tähän liittyvät myös lääketieteen metaforat) ja 3) sodankäyntiin tai muuhun konfliktiin (talouden tapahtumiin suhtaudutaan aktiivisesti, taistelun sanastoa painottaen).

Harald (1997) toteaa, että talouden mieltäminen mekaanisena subjektina asettaa poliittis-taloudelli-

sen päätöksenteon passiiviseen ja odottavaan rooliin. Talous sanelee toiminnan pakot. Päätäjien tehtäväksi jää perustella toiminnan suuntaviivat tähän *täytymiseen* vedoten. Inhimillinen toimijuus näyttäytyy tässä kokonaisuudessa nimenomaan *tottelemisena*, ei päättämisenä tai haluamisena. Yleensä ”täytymisellä” perustellaan nimenomaan ikäviä asioita, kuten julkisen sektorin menojen vähennyksiä ja työmarkkinoiden joustavoittamista, eli hyvinvointivaltiollisten rakenteiden purkamista. Osa tutkimustani on selvittää, kyseenalaistetaanko pääkirjoitusten retoriikassa talousjärjestelmää ja sen ehdotonta luonnetta vai otetaanko järjestelmä edelleen annettuna, luonnollisena totuutena, jonka perustoimintaperiaatteisiin ei voida vaikuttaa.

Tutkimukseni taustalla on käsitys niin sanotusta perinteisestä *suomalaisesta talouspolitiikan mallista*. Malli on hallinnut julkista keskustelua taloudesta vuosikymmeniä 1990-luvulle asti tiettyihin yhteisiin ”totuuksiin” vedoten. Suomalaista mallia ovat hahmotelleen näkyvimmin Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen (1995). Jokaisella maalla on perinteisesti ollut tällainen oma talouspoliittinen ajattelukehikkonsa. Ne ovat olleet huomattavan pitkäikäisiä ja kestäneet hyvin muutoksia. Suomalaista mallia ovat hallinneet pyrkimykset kassatasapainoon, nettosäästäjyyteen (menot eivät saa ylittää tuloja), talouskasvun ja rakennemuutoksen edistämiseen (kun taas keynesiläinen suhdannenäkökulma ollut taustalla), kustannus-, kannattavuus- ja hintakilpailukykytekijöiden painottamiseen ja finanssipolitiikan selektiivisyyteen.

Finanssipoliittista keskustelua perinteisesti hallinnut kahden koulukunnan, keynesiläisyyden ja uusklassismin tai monetarismin välinen kamppailu näkyy myös suomalaisessa mallissa. Keynesiläiset korostavat laskusuhdanteessa talouden elvyttämistä alijäämäisellä budjetilla (elvyttävyys) ja monetaristit puolestaan painottavat valtion tulojen ja menojen tasapainottamista (säästäväisyys). Pekkarisen ja Vartiaisen mukaan perinteisessä suomalaisessa finanssipolitiikan mallissa on tehty selkeä ero keynesiläiseen politiikkaan: 1950–80-luvuilla keynesiläisyys ei koskaan saavuttanut Suomessa hallitsevaa asemaa, vaikka piirteitä siitä olikin mukana talouspolitiikassa.

Suomalaista talouspolitiikkaa on myös leimannut epäpoliittisuus. Talouspoliittiset ratkaisut ovat usein näyttäneet ”taloudenhoitona”, virkamiesten asiantuntemuksen varaan jätettävänä hallinnollisina asioina, sen sijaan, että niistä keskusteltaisiin avoimen poliittisina kysymyksinä. Tämä on johtanut asiantuntijoiden, virkamiesten ja valmistelijoiden määräysvallan kasvuun politiikassa. Tämä kehitys on ollut Kantolan (2006) mukaan näkyvää etenkin 1990-luvulla: niin sanottu manageri-ajattelu on lisääntynyt talouspoliittisessa ajattelussa.

2000-luvulle tultaessa perinteiseen suomalaiseen malliin on tullut enemmän markkinavetoista painotusta ja tehokkuuden retoriikka on lisääntynyt. Tähän ovat vaikuttaneet 1990-luvun ja 2000-luvun alun isot muutokset, jotka ovat purkaneet poliittista hallintaa talouden mekanismeista. Valtaa on siirtynyt vapaille markkinoille. Skurnik (2005) painottaa kuitenkin edelleen suomalaisen mallin omaleimaisuutta. Mallille tyypilliset itsenäisyys, pitkäjänteisyys, riskien välttäminen ja strateginen yhteistoiminta ovat edelleen näkyvissä. Heiskalan ja Kantolan (2010) mukaan nykyiselle suomalaiselle poliittiselle päätöksenteolle ominaisia piirteitä ovat kilpailun, tehokkuuden, innovaatioiden ja kasvun korostamisen lisäksi uusien teknologioiden nousu ja kansalaisten ymmärtäminen asiakkaina. He puhuvat *valmentajavaltioista*, jolle on tyypillistä anti-poliittisuus ja yrityspuolen mallien ja ideoiden voimakas leviäminen julkiselle sektorille. Useat tutkijat korostavat edelleen myös kansallisen kilpailukyky -puheen keskeisyyttä poliittisessa keskustelussa.

Tämän tutkimuksen intressinä on selvittää, jatkavatko pääkirjoitusten argumentaatio ja sen peruste- luun käytetyt retoriset keinot edelleen suomalaiselle mallille tyypillisiä piirteitä. Kuinka paljon perinteisestä mallista on tunnistettavissa vuoden 2008 kriisiä käsitelleissä Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa? Näkyykö aineistossa viitteitä tehokkuuden, managerialismin, kansallisen kilpailukyvyyn ja anti-poliittisuuden korostumisesta? Miten tämä kokonaisuus asettuu perinteiseen keskusteluun keynesiläisestä vs. uusklassisesta taloudenhoidosta?

3. TUTKIMUSAINEISTO JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa esittelen tutkimuksessa käyttämäni aineiston. Selostan aineiston kokoamiseen ja karsimiseen liittyneitä periaatteita. Avaan myös sanomalehden pääkirjoitusta lajityyppinä. Luvun lopussa syvennän metodologisia lähtökohtiani, jotka pohjaavat uuden retoriikan perinteeseen ja ennen kaikkea Chaïm Perelmanin ajatuksiin.

Edellisessä luvussa esiteltyä aiempaa tutkimusta tarkasteltuamme voidaan todeta, että taloudellinen puhe on luonteeltaan äärimmäisen retorista. Sekä taloustieteen ala että talouspoliittinen päätöksenteko perustuvat ”oikean” vaihtoehdon puolesta argumentointiin ja toisaalta väärin vaihtoehtojen vääryyden ja huonouden korostamiseen. Talouden kieli on jatkuvaa erontekoa ja arvottamista. Tästä näkökulmasta on perusteltua valita retorinen tutkimus metodiksi tässä tutkimuksessa. Sanomalehtien pääkirjoitukset ovat oivallinen kohde aikalaisanalyysin tekemiseen, sillä ne tulevat kuin luonnostaan kuvanneeksi aikaansa ja juuri nyt ”päällä” olevia tapahtumia, eli sen hetkisiä todellisuuden konstruktioita. Retoriikan avulla pääsemme käsiksi siihen, *kuka* (reettori, eetos) *ve-toaa keneen* (yleisö, paatos) *millä* (argumentti, logos) (Palonen 1997, 25).

Selvitän tässä tutkimuksessa, millaiset argumentit nousevat kriisin hoidossa keskeisimmiksi Helsingin Sanomien pääkirjoittelussa. Tärkeä osa argumenttien tutkimusta on tunnistaa tekstien metaforia ja niiden mukanaan kantamia merkityksiä todellisuuden luonteesta. Tässä ovat apuna taloustieteelliselle puheelle tyypillinen metafora-perinne, joka avaa etymologian tapaan ilmaisujen arvotaustoja. Yleisösuhteen kautta voidaan tutkia mediatekstin tuottajan suhdetta lukevaan yleisöön ja hahmottaa tässä suhteessa vallitsevat roolit ja toimija-asetat. Toimija-asettien hahmottamiseen käytän retorisen analyysin tukena A.J. Greimasin aktanttimalia. Retorisen analyysin kautta emme pääse käsiksi varsinaisesti laajoihin diskursseihin, sillä aineisto on väistämättä tällaisessa tutkimuksessa suppea. Mediatekstejä tutkittaessa yleisö- ja puhujaroolien analyysi jää myös kapeaksi, sillä nämä jäävät ihmisinä lopulta tunnistamatta. Joitain oletuksia yleisön koostumuksesta voidaan kuitenkin tehdä, samoin tiedämme joitain piirteitä Helsingin Sanomien pääkirjoitusten tuottamisen tavoista. Puhujan ja yleisön suhde jää silti tietyllä tapaa ilmaan, sillä vuorovaikutustilannetta ei ole nähtävissä. Käsillä on vain teksti, josta voimme tehdä tulkintoja sen sisältämän kielen perusteella.

3.1 Tutkimusaineisto

”Näin median vaikutusvalta toimii: sen sijaan, että uutisissa sanottaisiin suoraan, mitä Suomen pitää tehdä, uutiset toistavat arkijärkeen vetoavia, itsestäänselvyyksinä pidettyjä asioita ja sitä kautta antavat ymmärtää yleisölle, mikä maassamme on luonnollista.” (Rahkonen 2006, 85.)

Tutkin tässä työssä Helsingin Sanomien (myöhemmin HS) pääkirjoitusartikkeleita ajanjakson syyskuu 2008 – tammikuu 2009 välillä. Olen valinnut seitsemän pääkirjoitusta retorisen analyysin kohteeksi.

Valitsin analyysin ajankohdaksi juuri syksyn 2008, koska tuolloin uutisointi talouskriisistä oli kiihvasta ja taantumien syntyä ja seurauksia hahmotettiin aktiivisesti. Kriisi oli juuri eskaloitumassa globaaliksi taantumaksi. Tuolta ajalta on paljon media-aineistoa: esimerkiksi HS:n pääkirjoituksissa puhtaasti taantuma-aiheiset tekstit vähenevät selvästi talven 2008–2009 jälkeen. Toki ilmiötä on käsitelty paljon valitun tutkimusajankohdan jälkeenkin, mutta näkökulma on ollut sittemmin toinen. On tarkkailtu syntyneen ilmiön kehitystä ja arvioitu valtioiden vastatoimien tehokkuutta. Itse päätin rajata analyysini taantumien alkuhetkien kuvaukseen ja sitä myötä siitä rakennettuun ensivaikutelmaan. Ajankohdan valinta voidaan perustella tutkimuskysymyksellä: kiinnostus kohdistuu tässä työssä nimenomaan siihen, miten taloustilanteen nopea heikkeneminen hahmotetaan laajemmaksi kriisiksi, lopulta taantumaksi. Kriisin ”faktat” olivat tässä vaiheessa vielä pitkälti asiantuntijatasoisen taloustieteellistä tietoa eivätkä kriisin konkreettiset vaikutukset tuntuneet tavallisten ihmisten arjessa. Kuinka ilmapiiri vakavasta kriisistä retorisesti siis rakentuu tällaisessa tilanteessa? Kuinka kokonaisuus hahmotetaan ymmärrettäväksi laajalle lukevalle yleisölle?

Olisi erittäin mielenkiintoista seurata pidemmällä aikavälillä pääkirjoitusten puheavaruuksien ja retoristen sanankäytön kehittymistä. Tämä kuitenkin vaatisi selkeästi laajemman aineiston ja mahdollisesti ajallisesti enemmän etäisyyttä tapahtumiin. Nykyhetkestä käsin on kiinnostavaa kääntää katseet kriisin alkuvaiheeseen. Tiedämme, kuinka siitä on edetty ja mihin suuntaan talouden kehitys on lopulta kääntynyt. Talouskriisi vaikuttaa kuitenkin edelleen suomalaisessa kansantaloudessa, vaikka vuosi 2010 on ollut hyvän taloudellisen kasvun vuosi ja vaikka ennusteet vuodelle 2011 näyttävät hyvältä. Taantumien laajempi mediavälitteinen rakentuminen jää myöhempien ja laajempien tutkimusten aiheeksi.

Hain kirjoitukset HS:n verkkosivujen kautta käytössä olevan digilehden Arkistosta sanahauulla ”talous and kriisi or taantuma or lama”. Ajallisesti rajasin haun välille 1.8.2008–31.3.2009. Näillä ehdoilla sain tulokseksi yhteensä 281 artikkelia. Näistä kaikki eivät kuitenkaan käsitelleet talouskriisiä pääaiheenaan. Ensimmäisen karsintakerroksen tein poistamalla kaikki muut kuin suoraan omaa aiheitani jostain näkökulmasta käsittelevät pääkirjoitukset.

Seuraavaksi karsin aineistoa lajityypin mukaan. Pääkirjoitussivulle on HS:ssa koottu kolmen tyyppisiä mielipiteellisiä kirjoituksia ja lyhyt katsaus muiden lehtien antiin. Varsinainen pääkirjoitus on ilman toimittajan nimeä julkaistu teksti, joka esittää lehden kannan kulloinkin kyseessä olevaan asiaan. ”Merkintöjä” -otsikon alla lehden omat toimittajat kirjoittavat kolumni-henkisesti aiheista, jotka muutenkin esiintyvät usein pääkirjoitussivuilla. Kolumnit ovat toimittajien nimillä ja kuvilla varustettuja kirjoituksia, joissa ilmaisu on vapaampaa kuin pääkirjoituksissa. Ne eivät välttämättä edusta lehden virallista linjaa. Pääkirjoitussivulle sijoitetaan HS:ssa myös ”Vieras kynä” -palstan kirjoitukset, joissa joku toimituksen ulkopuolinen henkilö, yleensä tutkija tai muu asiantuntija, avaa keskustelua tai ottaa kantaa omaa asiantuntemustaan koskeviin asioihin. Myöskään nämä eivät ole lehden varsinaista pääkirjoitussisältöä.

Edellä mainituista pääkirjoitussivun juttutyypeistä valitsin tutkimukseeni lopulta vain puhtaasti pääkirjoituslajityyppiin sijoittuvat kirjoitukset. Pidin aineiston laadullista yhtenäisyyttä tärkeänä. Kaikki tutkittavat jutut on kirjoitettu samanlaisten toimituksellisten linjausten ja käytäntöjen ohjauksessa työtä. Yksittäisten kirjoittajien mielipiteet eivät tule esiin jutuissa suoranaisesti ja kirjoitusten voidaan katsoa noudattavan lehden virallista linjaa.

Tämän jälkeen poistin aineistosta kaikki ne pääkirjoitukset, jotka eivät käsitelleet talouskriisiä Suomen kannalta. Moni kirjoitus käsitteli kriisin syitä ja seurauksia globaalista näkökulmasta, Euroopan maiden ja EU:n näkökulmasta tai Yhdysvaltojen kannalta.

Pääkirjoitusaineisto jakautui ennen lopullista aiheenmukaista karsintaa seuraaviin aihealueisiin:

- EU:n yhteisönnistukset vs. hajaantuminen kriisin hoidon koordinoinnissa
- Islanti ja Baltian maat kriisissä
- Yhdysvallat ja sikäläiset kriisitapahtumat
- Elvytystoimet Suomessa
- Työllisyys Suomessa

- Asuntokauppa Suomessa
- Korkokeskustelu
- Suomen pärjääminen talouslamassa

Päätin keskittyä Suomen taloustilannetta käsitteleviin kirjoituksiin. Eurooppa-tasoisien tai globaalien näkökulmien valitseminen olisi vaatinut erityyppisen kysymyksenasettelun. Koko Suomen talouteen keskittyminen tarkoittaa pitäytymistä pääkirjoituksissa, jotka sijoittuvat edellä esitetyn temaattisen jaon neljännen (Elvytystoimet Suomessa) ja viimeisen (Suomen pärjääminen talouslamassa) kohdan alle. Kotimaista työllisyyttä, verotusta ja korkoja koskevaa keskustelua tosin käydään myös näissä jutuissa, mutta analyysiin valittujen kirjoitusten kärki on Suomen koko taloustilanteen tai elvytystoimenpiteiden pohtimisessa. Aineiston valinta määrittyi kiinnostuksestani tutkia kansallisvaltion suhtautumista kriisiin, joka on luonteeltaan globaali. Tällaista ei Suomessa ennen ollut koettu: talouden tunnuslukujen pudotus oli ennätysluokkaa. Suomen, kuten muidenkin maiden, tilanne määräytyi pitkälti ulkomaisen pankkikriisin ja globaalien pääoman liikkeiden vaikutuksesta. Kiinnostus kohdistuu siis kansallisiin tapoihin reagoida ja hahmottaa globaalia kriisiä. Rajaus nimenomaan suomalaisen yhteiskunnan kontekstiin tekee analyysistä myös konkreettisemmän ja liittää sen osaksi edellisessä luvussa kuvattua tutkimusta. Suomi-näkökulma tarjosi kiitettävästi aineistoa, sillä talouskriisistä kirjoitettiin paljon maan pääsanomalehdessä. Näin ollen aiheeseen liittyvää pohdiskelevaa juttutyyppejä on tarjolla usean kirjoituksen verran.

Toinen syy valita Suomi-näkökulma on vertailuasetelma edelliseen lamaan. Suomessa 1990-luvun alkupuolella koettu lama nousee useasti esiin vertailukohtana ja jonkinlaisena pelkokuvana puhuttaessa uudesta kriisistä (Koski 2009). Vaikka kyseiset talouskriisit ovat luonteiltaan ja syiltään erilaisia, uuden taantumien vaikutuksia ja parannuskeinoja peilataan monessa jutussa edellisiin lamakoemuksiin. Tämän mielenkiintoisen vertailuasetelman olemassaolo puoltaa Suomi-keskeisen näkökulman valintaa. Samanlaista, tai ainakaan yhtä vahvaa, kollektiivista muistia edelliseen lamaan ei globaalilla tai Euroopan tasolla ole.

Aineisto kuitistui lopulta seitsemään pääkirjoitukseen. Sen pituus kokonaisuudessaan on noin yhdeksän liuskaa. Itse aikahaarukka tiivistyy näiden rajausten mukaan välille syyskuu 2008 – tammikuu 2009. Ajankohta supistui siis parilla kuukaudella alkuperäisestä ajatuksesta, mutta tämä ei haittaa analyysia. Aineiston valinnan kriteeristö vaikutti alkuperäistä aikahaarukkaa vahvemmin ja valitut pääkirjoitukset puolustavat temaattista paikkaansa, vaikka ne ovatkin lyhyemmältä aikaväliltä.

Analyysiin tulivat mukaan seuraavat pääkirjoitukset:

- Talouden näkymät: takana raunioita ja edessä sumua (4.1.2009)
- Elvytystoimien ohella pitää turvata yritysten rahoitus (12.12.2008)
- Taantumaa pitää torjua harkituilla elvytystoimilla (29.11.2008)
- Taloushistoriaa tehdään nyt (20.11.2008)
- Työttömyyden torjunnassa tarvitaan elvytystä ja malttia (13.11.2008)
- Taantumapelot vievät Suomea lama-ajan tunnelmiin (3.11.2008)
- Suomi vastamäkeen hyvässä kunnossa (17.9.2008)

Jo pelkät otsikot (vrt. luku 2) antavat viitteitä monipuolisten retoristen keinojen käytöstä.

3.1.1 Aineiston rajallisuus

Aineistoni koko on pieni, jos sen suhteuttaa siihen mediakirjoittelun kokonaismäärään, jonka talouskriisi tuotti syksyn 2008 aikana. Onko aineistoni siis tarpeeksi kattava, jotta voidaan sanoa jostain olennaista taloustaantumasta käydyn julkisen keskustelun retorisisista taustoista? Uskon näin olevan. En missään tapauksessa esitä koonneeni kattavaa aineistoa aiheeseen liittyvästä kirjoittelusta. Aineiston valintaa ja karsintaa ohjasivat tutkimuskysymykset ja käyttämäni tutkimusote. Kokemus osoittaa, että tiukka retorinen analyysi on mahdollista vain pienellä aineistolla. Jari Aro (1999) on omassa tutkimuksessaan analysoinut kahta sosiologian oppikirjan esipuhetta. Kari Jokiranta (2008) puolestaan on tehnyt väitöstyössään retorisen analyysin kolmesta pääkirjoituksesta. Retorinen analyysi pureutuu metodina kielen rakenteisiin niin, että jo yksittäisen pääkirjoituksen analysointiin kuuluu paljon aikaa. Analyysi tehdään monivaiheisena ja tekstiä lähestytään eri näkökulmista (omassa työssäni tasot ovat argumentaatio, metaforat, yleisösuhte ja esisopimukset). Aineisto ei voi olla liian laaja, jotta huolellinen ja tarpeeksi syvälle tekstin rakenteisiin menevä retorinen analyysi onnistuisi.

Pääkirjoitus sanomalehtikirjoittelun lajityyppinä sopii erinomaisesti retoriseen analyysiin. Pääkirjoitukset keskittyvät lähes yksinomaan jonkin yksittäiseen aiheen tai kiistakysymyksen puolesta ja vastaan esitettyjen näkökohtien esittelyyn ja punnitsemiseen. Näin ollen pääkirjoitukset tulevat kuin itsestään tallentaneeksi kunkin aiheen tiimoilta käytyä aikalaiskeskustelua ja positioita, joihin noja-

ten osapuolet esittävät argumenttejaan. (Alasuutari 1996, 30.) Voidaan myös olettaa, että pääkirjoitukset tarjoavat tietyn aihealueen tiimoilta jäsennellymmän ja laajemman kokonaiskuvan kuin päivittäisessä uutisvirrassa kiinni oleva tavanomainen uutisartikkeli. Talouden prosessien seuraaminen, selittäminen ja suhteuttaminen aikaan ovat nimenomaan pääkirjoitusten tyypillisiä piirteitä (Katajamäki 2005, 19). Helsingin Sanomien valinnan puolesta puhuu lehden asema maamme seuratuimpana sanomalehtenä. Mitä luemme siitä saa väistämättä suuremman painoarvon kuin vaikkapa se, mitä paikallislehdessä sanotaan tai mitä iltapäivälehdet kirjoittavat. Vesa Heikkinen (1999, 105) toteaa, että mikä tahansa teksti juuri lajityyppinsä edustajana kertoo tärkeitä seikkoja koko tekstilajin ominaispiirteistä. Näin ollen voidaan olettaa, että HS:n pääkirjoituksista koottu suppeankin aineisto välittää merkittävää tietoa siitä, kuinka talouskriisiä on pääkirjoituksissa keskimäärin käsitelty. Seuraavassa osiossa kuvaan tarkemmin pääkirjoitusta lajityyppinä ja sen käytön hyötyjä tällaisessa tutkimuksessa. Samoin pohdin tarkemmin Helsingin Sanomien asemaa kotimaisessa mediamaisemassa.

3.1.2 Pääkirjoitus tekstilajina

Tekstilaji vaikuttaa siihen, kuinka artikkelia luetaan ja tulkitaan. Pääkirjoitusta luetaan eri tavoin kuin mainosta ja reportaasia eri tavoin kuin sarjakuvaa. Lajityypin tunnistamiseen vaikuttavat sanomalehdessä sekä paikka muiden artikkelien seassa että itse tekstin muoto ja ilmaisun tyyli. (Heikkinen 1999, 58–60.) Tulkintaan vaikuttaa toki myös lukutilanne, mutta sen tutkimiseen ei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollisuuksia. Keskityn vain itse pääkirjoitusteksteihin.

Tavallisesti sanomalehtien pääkirjoitukset käsittelevät jotakin ajankohtaista, yhteiskunnallista kysymystä. Pääkirjoituksella on yleensä omanlainen rakenne, joka muodostuu aiheen laajemmasta esittelystä ja yleisen mielipideilmaston kuvailusta. Kirjoituksen lopussa nousee esiin kyseisen lehden oma mielipide. (Suhola, Turunen & Varis 2005, 122–123.) Lehden linja voidaan ymmärtää lehden viralliseksi ideologiaksi eli siksi arvojen ja uskomusten kokonaisuudeksi, jonka lehden johto julkisesti tunnustaa omakseen (Katajamäki 2005, 6).

Lehdissä tehdään siis selkeä ero pääkirjoitusten ja puhtaan uutismateriaalin välillä. Tällä eronteolla pyritään Heli Katajamäen mukaan palvelemaan lukijaa. Pääkirjoitusten tarkoituksena on ”saada lukija ajattelemaan” herättelemällä tätä tärkeisiin aiheisiin. Kaikki pääkirjoitukset eivät suoranaisesti viitoita lehden linjaa ottamalla voimakkaasti kantaa, vaan ne voivat olla myös joko kuvailevia tai

kommentoivia tai molempia. Niissä ei välttämättä lausuta julki teesejä. Teesit voivat sijaita myös muualla lehden tekstissä. Myös niin sanottu ”heikko” (ei näkyvästi kantaaottava) pääkirjoitus sisältää arvotuksia, jotka voivat olla suoria tai epäsuoria. Näiden arvotusten perusteella voidaan tulkita lehden edustamaa maailmankuvaa ja sen suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan. Jo tietyn asian esiin nostaminen – tai nostamatta jättäminen – on kannanotto. Mielipiteiden esittäminen saattaa olla myös ”ohjeistamista” tai vallan vahtimista. Vallanpitäjät halutaan saada tarttumaan johonkin aiheeseen tai huomioimaan siinä jonkun erityisen näkökohdan. Ilmiöiden selittäminen on yksi taloussanomalehtien pääkirjoituksen olennaisista päämääristä. Selittämiseen painottunut kirjoittaminen antaa ymmärtää, että tekstin tuottajalla on aiheesta enemmän tietoa kuin vastaanottajalla. Pääkirjoitukset ottavat siis myös tietynlaisen opettajan roolin. Lukijalle annetaan tietoa jakamalla avaimet asioiden tulkitsemiseen. (Katajamäki 2005, 15–18.)

Myös Heikkinen (1999) luonnehtii pääkirjoituksen painottuvan selittävään ja maailman tilaa esittävään rooliin. Pääkirjoitustekstit ovat ilmaisultaan ja yleensä tyyliään abstrakteihin kokonaisuuksiin keskittyviä. Niille ovat tyypillisiä politiikka- ja talousaiheet ja ne kuvaavat arjen aistihavainnoista etäällä olevia asioita, kuten yhteiskuntaa, demokratiaa, valtaa, suhdannetaantumaa, talouskasvua ja niin edelleen. Pääkirjoitusten abstraktiutta lisää sen etäisyys oikeista ihmisyksilöistä: ihminen esiintyy pääkirjoituksissa lähinnä ryhminä tai joukkoina, kuten puolueina, markkinavoimina, kuluttajina, hallituksina tai poliitikkoina. Näin ollen pääkirjoitusten vastaanottajaksi hahmottuu ennen kaikkea universaali kansa yksilön sijaan, poliitikko ei-poliitikon sijaan ja asiantuntija ennemmin kuin asioita ymmärtämätön. Selostava ote määrittää, että kirjoituksen perspektiiviä ohjaa pikemminkin kirjoittajan rooli (asiantuntijana) kuin lukijan rooli. (Heikkinen 1999, 272–274/298.)

Talousslehdissä pääkirjoitusten tärkeä päämäärä on talouden arvioiminen ja sen kehityksen ennustaminen (Katajamäki 2005, 20). Samaa voitaneen ainakin jossain määrin odottaa myös Helsingin Sanomilta, joka maan päälehtenä ottaa aktiivisesti kantaa talouskeskusteluun. Ennusteiden ja arvioiden merkitys voi olla hyvinkin konkreettinen, jos yritykset tai kuluttajat tekevät ratkaisuja niihin nojautuen. Myös talouspoliittiset päätökset pohjaavat arvioihin talouden tilasta. Toki muutkin instituutiot tuottavat arvioita ja ennusteita, mutta omalla näkyvällä panoksellaan lehdillä on tärkeä rooli arvioiden validijoina. Lehdet ottavat kantaa myös esimerkiksi pankkien tai tutkimuslaitosten esittämiin ennusteisiin.

Tutkimassani kriisissä talouden toiminnan logiikka jäi monille epäselväksi ja syytä kriisin eskaloitumiseen haettiin uutisista ja mediasta. Voidaan jopa olettaa, että taluskriisin alkuvaiheessa

koko kriisitietoisuus oli varsin mediavälitteistä. Pääkirjoitukset vastasivat omalta osaltaan tiedon tarpeeseen valaisemalla aihetta kansankielisesti ja suhteuttamalla ilmiötä aikaan ja Suomen oloihin. Tapahtui siis Katajamäen käsitteellä kuvattuna *generointia*: toimittajat poimivat informaatiovirrasta lukijoiden kannalta oleelliseksi arvioimaansa tietoa. Tällaiseen poimimiseen liittyy väistämättä arvottaminen, sillä poimittaessa tietoa tehdään valintoja oleellisen ja vähemmän oleellisen tiedon välillä ja jätetään jotain kertomatta. (Katajamäki 2005, 22.)

3.1.3 Pääkirjoitusten tyyli ja esittämisen keinot

Pääkirjoituksille on tyypillistä erilaisten asioiden arvottaminen vastakohtien kautta (esim. Heikkinen 1999, 283). Tyypillisiä ja keskenään yleensä ristiriitaisina esiintyviä vastakohtia ovat pääkirjoituksissa muun muassa hallitus ja oppositio, oikeisto ja vasemmisto, maaseutu ja kaupunki sekä Suomi ja muu maailma. Tämä vastakkain asettaminen näkyy myös omassa aineistossani monessa kirjoituksessa. Etenkin poliittisten toimijoiden ja toisaalta poliitikkojen ja elinkeinoelämän edustajien asettaminen vastakkain on hyvin tavallista. Tällä pyritään paitsi hahmottamaan asiakokonaisuutta, myös tehokkaaseen argumentointiin esittämällä asioita mahdollisesti voimakkaammin ristiriitaisina tai vastakkaisina kuin mitä ne todellisuudessa ovat. Sanomalehtien pääkirjoitukset ovat yleensä melko vakavamielisiä ja asiapitoisia. Teksti voi kirjoittamisen lajina vaikuttaa jopa rutinoituneelta ja tylsähköltä, mutta samalla pääkirjoitukset kantavat tiettyä auktoriteetin leimaa, joka määrittää ne arvovaltaiseksi lehden osioksi. (Suhola ym. 2005, 122–123.) Tätä arvovaltaisuuden vaikutelmaa tukevat pääkirjoitusten ulkonäön ja sijoittelun suhteellisen vähäinen muuttuminen vuosien varrella. Pääkirjoituksilla on oma, hyvin pysyvä paikkansa lehden alussa, niiden kieli on staattista ja vakavaa ja muutoinkin sen muoto on hyvin pysyvä ja traditionaalinen. (Heikkinen 1999, 177–181.)

Reunanen huomauttaa, että pääkirjoituksille on tyypillistä niin sanottu *tulkittu profiili*, jossa kirjoittaja ottaa selvästi kantaa omissa nimissään. Tulkittulle profiilille on tyypillistä, että asian ympärillä hahmotetut toimijat eivät pääse suoraan esittämään mielipiteitään, vaan kertojalla on hallitseva ote: hän tarkkailee muita toimijoita. Kertojan näkökulma on pääkirjoituksissa erityisen vahva, koska niissä kirjoittaja arvottaa avoimesti tekstiä. Reunanen mukaan tulkittun profiilin kautta esitetyksi tuleminen voidaan kuitenkin tulkita yleisen merkittävyyden tunnustamiseksi. (Reunanen 2003, 199/208.) Näin ollen on keskeistä tunnistaa, mitkä tahot saavat ääntään kuuluviin pääkirjoituksissa. Pääkirjoituksen tapaisen mielipidetekstin ominainen piirre on argumentatiivisuus. Hyvin perustel-

luilla argumenteilla on keskeinen tehtävä ymmärtämisen edesauttajana ja lukijoiden vakuuttamisella näkemyksen oikeellisuudesta (Katajamäki 2005, 17). Tästä syystä argumentointiin keskittyvä retorinen analyysi on hyvä väline pääkirjoitusaineiston tutkimisessa.

Toimittajat siis edustavat lehden virallista näkemystä kirjoittaessaan pääkirjoituksia. Tällöin käy helposti niin, että mikä tahansa, yksittäisen toimittajan omakin, kannanotto institutionaalistuu. Toisaalta pääkirjoitukset syntyvät usein ryhmätyönä. Kollektiivisuus on keskeinen pääkirjoitustoimittajan identiteettiä määrittävä seikka. (Katajamäki 2005, 11.) Myös Helsingin Sanomissa pääkirjoitustyö tapahtuu osittain ryhmissä. HS:n yhteensä viisi pääkirjoitustoimittajaa keskustelevat jokaamuisessa palaverissa mistä kukin kirjoittaa ja miltä kantilta. Keskustelun jälkeen jokainen toimittaja kirjoittaa itse oman tekstinsä ja valmiin tekstin lukee joko vastaava päätoimittaja tai pääkirjoittajien esimies. Tässä vaiheessa tekstiin tulevat muutokset ovat kuitenkin marginaalisia. Toimittajien nimiä ei paineta kirjoitusten yhteyteen. Käytännöllä halutaan alleviivata pääkirjoituksen olevan lehden kannanotto käsiteltävään asiaan.¹

Perti Alasuutari toteaa, että jokaisella lehden kirjoituksella on oma tehtävänsä päivittäisjulkisuudessa. Se osallistuu kyseisestä aiheesta käytyyn julkiseen keskusteluun ja pyrkii johonkin. Pääkirjoitukset eivät yksistään edusta mitään helposti hahmotettavaa yleisjulkisuutta, vaan niihin vaikuttavat monet intressit ja niitä koostetaan tietoisina julkisuuden toimintamekanismeista ja erilaisten ryhmien kiinnostuksen mukaan. Tutkijan on jatkuvasti eriteltävä kunkin pääkirjoituksen asemaa ja tehtävää monisuuntaisesti. Täytyy myös muistaa, etteivät pääkirjoitukset ole yleisjulkisuuden ytimessä sikäli, että ne eivät ole lehden luetuinta aineistoa. (Alasuutari 1996, 28–29.) Pääkirjoitustekstien rivien väleihin kätkeytyy niiden näennäisestä staattisuudesta, jopa tylsyydestä, huolimatta jyrkkiä ristiriitoja ja arvomaailman julkilausumia. Näitä ei vain usein havaita, koska olemme niin tottuneita lehtien lukijoita. Lehtien kieli on muuttunut niin vakiintuneeksi, että olemme sokaistuneet sen maailmaa arvottavalle luonteelle. (Suhola ym. 2005, 123; Heikkinen 1999, 182.)

Katajamäki (2005, 6) toteaa, että pääkirjoitustoimittajan sosiaalista roolia määrittää toimiminen kaupallisessa organisaatiossa. Sanomalehti on tuote, jonka tarkoituksena on tuottaa omistajilleen voittoa. Lehden teko on siksi kohderyhmätietoista. Tuloksena on tietynlaisesta näkökulmasta tietyille kohderyhmälle tuotettu tieto ja mielipiteet. Näkökulma määrittää lehden linjan asioihin, joita

---

¹ Kappaleen tiedot perustuvat sähköpostin vaihtoon Helsingin Sanomien pääkirjoittajatoimittaja Paavo Raution kanssa (21.6.2010).

se käsittelee. Tämä tuo mukanaan tavoitteen miellyttää yleisöä. Helsingin Sanomien kohdalla voidaan olettaa, että pyrkimys on kirjoittaa niin sanotulle universaaliyleisölle. Kyse on suurelle yleisölle suunnatusta päivittäisestä julkaisusta. Silti rivien välistä on varmasti erotettavissa jonkin tasoista kohderyhmäajattelua.

3.1.4 Helsingin Sanomat erityistapauksena

Valitsin Helsingin Sanomat tutkimuksen aineistoksi siksi, että se on maamme ylivoimainen valta-lehti. HS ei toki edusta mitenkään kattavasti koko Suomen joukkoviestinnän kenttää tai edes sanomalehtien yleisjulkisuutta. Sillä on kuitenkin erityinen asema suomalaisessa viestintäjulkisuudessa ja yhteiskunnallisen keskustelun päiväjärjestyksen asettamisessa (Suhonen 1994, 70–71).

Helsingin Sanomien erityisasemaa heijastelevat sen levikki, toimintaresurssit ja institutionaalinen asema. Vuoden 2009 Kansallisen mediatutkimuksen² mukaan Helsingin Sanomien levikki oli reilut 950 000 lukijaa kakkoslehti Aamulehden tullessa perässä 310 000 lukijalla. Helsingin Sanomia tilataan koteihin kautta maan ja pääkaupunkiseudun ulkopuolella sillä on vahva kakkoslehden asema. Erityisesti koulutettu keskiluokka tilaa lehteä myös Etelä-Suomen ulkopuolella. Näin ollen se tavoittaa väestöryhmät, joilla on parhaat mahdollisuudet ja kiinnostusta yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja myös kuluttamiseen. Helsingin Sanomien asemaa yhteiskunnallisena keskustelijana vahvistaa myös se, että muiden viestinten toimittajat seuraavat sitä ahkerasti tiedon lähteenä ja journalistisen kulttuurin viitekehyksenä. Myös lehden toimintaresurssit ovat omaa luokkaansa maamme lehdistössä. (Suhonen 1994, 71.) Näin ollen on perusteltua olettaa, että Helsingin Sanomilla on erityinen rooli suomalaisen julkisuushierarkian huipulla, jos ei oteta huomioon televisiota.

3.2. Metodologiset lähtökohdat

Käytän aineistoni analyysissä kaksitasoista lähestymistapaa. Ensin tutkin pääkirjoituksia niin sanotun pysäytetyn kertomuksen ajatusta hyödyntäen. Konkreettisenä työkaluna käytän A.J. Greimasin kehittämää aktanttimallia. Hahmotettuani ensin aineiston toimijat ja kertomuksen pöörakenteet etenen aineiston retoriseen analyysiin. Aktanttianalyysi syventää retorista analyysia, sillä sen avulla

---

² Lähde: http://www.levikintarkastus.fi/mediatutkimus/KM_Lukija-tiedote_maaliskuu%202010.pdf [Luettu 18.6.2010]

puhuja-argumentaatio-yleisö -suhde voidaan sijoittaa laajempaan tarinan kaareen. Aineiston suhteiden ja toimijoiden hahmottamisen kautta saan nostettua teksteistä esiin peruskaavan, jolla toiminta rakentuu ja jonka puitteissa talouskriisi ilmiönä hahmotetaan pääkirjoituksissa. Aktanttimalliin perustuvan perusjäsennyksen jälkeen teen varsinaisen analyysin tekstien sisältämistä retorisisista keinoista ja todellisuuden esioletuksista. Jari Aro (1999) on käyttänyt samantyyppistä retorista tutkimusotetta tutkiessaan sosiologista kielenkäyttöä ja erityisesti sitä, kuinka sosiologisissa teksteissä retorisin keinoin luodaan vakuuttavuutta ja hyväksyttävyyttä.

3.2.1 Pysäytetty kertomus sosiaalisen todellisuuden konstruoijana

Pysäytetty kertomus on semioottinen makrorakenne, jonka avulla sosiaalista toimintaa jäsennetään tarinarakenteeseen nojautuen. Sen avulla määritellään sosiaalisia ilmiöitä ja ongelmia sekä tuodaan keskusteluun tässä kontekstissa syntyviä kokemuksia. Sen lisäksi pysäytettyyn kertomukseen liittyy vahva pyrkimys muuttaa maailmaa kuvatun toimintapäämäärän ja ideaalikuva kaltaiseksi. Pysäytetyn kertomuksen avulla myös tulevaa voidaan tehdä hallittavaksi: tuntematon, uhkaava ja epävarma tehdään tarinan rakenteen kautta ennustettavaksi, hallittavaksi ja toimintaan kannustavaksi. Pysäytetty kertomus on tyypillinen poliittisissa puheissa ja tieteellisissä teksteissä, sillä sen avulla kuulijat/lukijat voidaan vakuuttaa puhujan/kirjoittajan asettamien päämäärien pätevyydestä. Se on kuitenkin myös usein käytössä pääkirjoituksissa yleisön toiminta-alttiuden pohjustamisessa halutuille päämäärille. (Törrönen 1997, 228/244–245.)

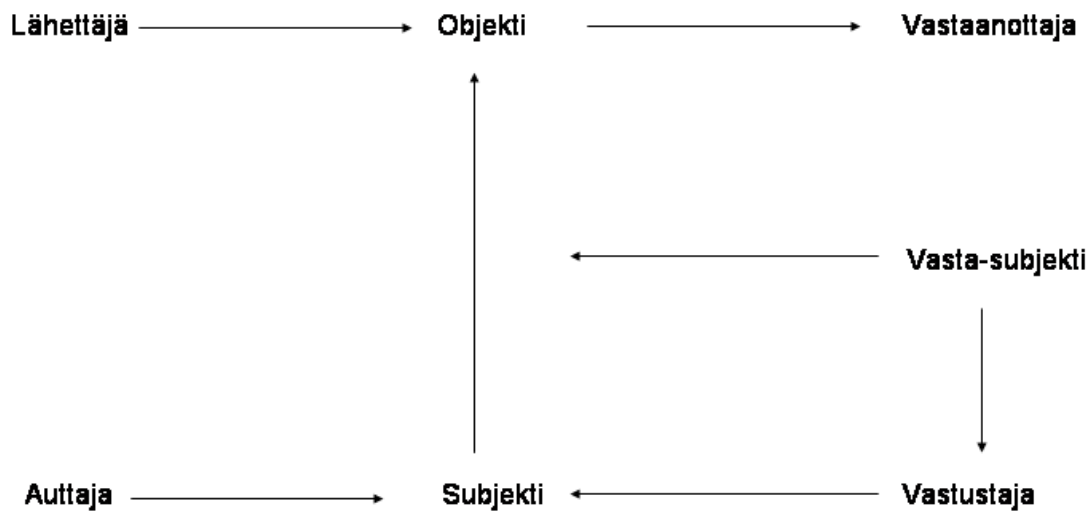
Pysäytetyn kertomuksen retorinen voima nousee siitä, että ensin kerrotaan toiminnan motivaatiope-
rusta, keinot ja suunta sekä esitetään tarinassa toimiville hahmoille identiteetti – ja sitten tarina keskeytetään. Kertomusten oma todellisuus ikään kuin lasketaan lukijan todellisuuden päälle. Näin tekstin tarjoama toimintaohjelman on tarkoitus jäädä ohjaamaan lukijan toimintaa. Tämän efektin aikaansaamiseksi kirjoittaja käyttää erilaisia retorisen vaikuttamisen keinoja. Ensinnäkin tilanne täytyy kuvata intohimoja herättäväksi, esimerkiksi korostamalla epäkohdan pöyristyttävyyttä tai yhteiskunnallista vaikutusta. Toiseksi yleisö on sidottava tehtävän taakse yhtä lailla intohimoja vahvistuen. Tässä kertojan resurssit ovat muun muassa uhkaus- ja suostuttelustrategiat ja projektio (kertojan näkökulman valinta strategisesti suhteessa yleisöön toivotun vaikutuksen saamiseksi). Kolmanneksi yleisölle täytyy luoda vaikutelma, että tilanne ryöstäytyy käsistä, mikäli pysäytetyssä tarinassa subjektiksi valittu toimija ei puutu tapahtumiin. Tässä tarinan pysäyttäminen itsessään on tehokas keino. (Törrönen 1997, 237.)

Pysäytettyä kertomusta voi hyödyntää melkein minkä tahansa tyyppisen tekstin tutkimuksessa. Omassa tutkimusasetelmassani on selvää, että pysäytetyn tarinan käyttäminen rakenteen hahmottamiseksi on hyödyllistä, sillä pääkirjoitukset sijoittuvat kiinnostavaan kriisitilanteeseen, jossa tapahtumien tulevasta kulusta ei ole mitään varmuutta. Tällaisessa asetelmassa on olennaista pyrkiä hahmottamaan, millaista mallia, toimintaehdotusta, pääkirjoitukset suosittavat (aktanttianaalyyysi) ja millaisia strategioita siihen käytetään (retorinen analyyysi). Ennen kaikkea esisopimuksia tarkasteltaessa kirjoitusten toiminnalliset rakenteet tarjoavat olennaista taustatietoa todellisuuden rakentumisesta teksteissä.

Käytän retorisen analyyysin esijäsennyksessä apuna A. J. Greimasin (1980) kehittämää aktanttimalia, joka tunnetaan narratiivisen kieliopin peruskaavana (Korhonen & Oksanen 1997, 55). Aktanttimalli on käsitteellinen apuväline, jolla voidaan jäsentää tekstin merkitysulottuvuuksia. Pysin sen avulla hahmottamaan toimijoita ja heidän välisiä suhteitaan. Näin aktanttianalyyysi toimii tutkimuksessani johdatuksena varsinaiseen retoriseen analyyysiin. Sen avulla saadaan olennaista tietoa pääkirjoituksen eri toimijoista ja heidän asettumisestaan kriisiin ”kartalle”.

Akanttianalyyysiä tehtäessä kysytään, mikä tai kuka antaa toiminnalle oikeutuksen eli luo sille velvoitteen (toimii lähettäjänä). Millaisen motiivin ohjaamana päähenkilö (subjekti) tavoittelee päämäärää (objektia)? Millaisia resursseja ja kompetensseja (auttajia) tehtävä vaatii? Kuka tai mikä puolestaan estää toimintaa ja päämäärän saavuttamista (kuka tai mikä on vastasubjekti tai vastustaja)? Kenen hyödyksi subjekti toimii (kuka tai mikä on vastaanottajana). (Greimas 1980, 201–206; Törrönen 1997, 225.)

Kuvio 1: Aktanttimalli (Korhonen & Oksanen 1997, 57).

Narratiivinen kaavio koostuu kolmesta vaiheesta, joita on kutsuttu kvalifioivaksi, pää- ja sanktioivaksi testiksi. Kvalifioivassa testissä subjektille rakennetaan motivaatio toimia, pääteesti aktualisoi toiminnan ja sanktioivassa testissä toiminta on arvioinnin kohteena (Törrönen 1997, 224; Korhonen & Oksanen 1997, 59). Kvalifioiva testi siis luo lähtökohdat kuvatulle toiminnalle, joten sitä voidaan kutsua valmistavaksi tarinaksi. Keskityn analyysissäni tähän ensimmäisen vaiheen valmistavaan tarinaan. Sen myötä tekstin eri toimijoille rakennetaan toimintaroolit, eli aktanttiset roolit erityisissä ajan ja paikan konteksteissa. (Törrönen 1997, 224.) Valmistava tarina on myös siitä syystä keskeinen, että siinä määritellään tarinan arvoperusta (Korhonen & Oksanen 1997, 63). Näin se toimii retorisen analyysin tukena etenkin kirjoitusten esioletusten, eli argumentoijan ja yleisökonstruktion välisen yhteisyyden alueen, tunnistamisessa. Nämä ”totuudet” edustavat nimenomaan argumentaation taustalla olevaa arvoperustaa, josta argumentin hyväksyttävyyttä ammennetaan. Näin ollen aktanttianalyysistä on apua erityisesti retoriikan esisopimuksia, eli yhteisiä totuuden ja hyväksyttävyyden alueita, tulkittaessa.

3.2.2 Retorinen analyysi

Seuraavassa esittelen Chaïm Perelmanin ajatuksia seuraten *yleisösuhteen, esisopimuksen ja argumentaation tekniikoiden* erittelyyn perustuvan mallin, jonka pohjalta oma analyysikehikkoni rakentuu. Tutkin nimenomaan näitä kolmea päätasoa, koska niitä analysoimalla saan kokonaisvaltaisen käsityksen aineiston retoriikasta. Perelmanin malli mahdollistaa sekä yksittäisten argumentaa-

tion keinojen tunnistamisen että argumentaation taustalla vaikuttavan arvoperustan paljastamisen.

Yleisön merkitys korostuu perelmanilaisessa retoriikassa. Argumentointi on aina kohteellista viestintää, johon liittyy jonkinlainen tietoisuus yleisöstä. Puhujan tulee suhteuttaa argumentointi yleisöönsä. Perelman (1996, 21) määrittelee yleisön lukemalla siihen ”kaikki ne, joihin puhuja haluaa argumentaatiolla vaikuttaa”. Tämä joukko vaihtelee yksityisestä pohdinnasta koko ihmiskuntaan tai ainakin sen ”päteviin ja järjellisiin jäseniin”, jotka Perelman määrittelee *universaaliyleisöksi*. Universaaliyleisön ohella tai sen vastakohtana on olemassa monia *erityisyleisöjä*, joiden koostumus tunnetaan ennalta ja jonka erityisiin odotuksiin tai intresseihin voidaan vedota. Perelman siis erottaa toisistaan argumentaation, joka suunnataan kenelle tahansa ja toisaalta argumentaation, joka on suunniteltu tietty kuulijajoukko mielessä. Universaaliyleisöön vaikuttaminen edellyttävää järkeen perustuvaa, vakuuttavaa argumentaatiota, kun taas erillisyleisön voi suostutella sitoutumaan tiettyihin väitteisiin vetoamalla yleisön omiin intresseihin ja tuntemuksiin. Näin tullaan Perelmanin määritelmään hyvästä tai vakuuttavasta argumentaatiosta: se on suunnattu universaaliyleisölle, siis kenelle tahansa, eikä se vetoa jonkin erillisen joukon intresseihin. (Perelman 1996, 21–24; Summa 1996, 67–69.)

Tutkittaessa sanomalehtiaineistoa kysymys yleisöstä nousee keskeiselle sijalle. Mikko Koistinen (1998, 47) kuvaa journalismin universaaliyleisöä kuuluisana ”Pihtiputaan mummona”, joka edustaa jokanaista/miestä, jonka ymmärryksen ja käsittämiskyvyn rajoissa tekstit on syytä kirjoittaa. Koistisen (1998, 54) mukaan talousjournalismi on kuitenkin luonteeltaan elitististä ja sen yleisöä voidaan pitää eriytyneenä. Talousjournalismi on hyvin koulutettujen ja hyvätuloisten erityisjulkisuutta. Argumentointi tapahtuu talouden logiikan nojalla ja talous jäsentyy arjesta irrallisena ilmiönä, jossa ihmiset esiintyvät lähinnä kvantitatiivisina määreinä tai talouden päättäjiä. Toisaalta omassa työssän en rajaa aineistoa koskemaan vain talousosaston artikkeleita, joten voisi olettaa, että yleisökonstruktio tässä ei ole niin eriytynyt kuin mihin Koistinen viittaa. Kysymys yleisöstä ja argumentaation kohdistamisesta on kuitenkin keskeinen retorisen analyysin kohde. Yleisö-temaan liittyy myös Aristoteleen pathos-elementtien tunnistaminen ja määrittely aineistossa.

Esisopimuksella Perelman viittaa argumentoijan ja yleisökonstruktion väliseen yhteisyyden alueeseen, josta argumentin vaikuttavuus kumpuaa. Se on julkilausumaton ja implisiittinen tosiasia, itsensänselvyys. Esimerkiksi se, mitä pidetään totena, hyvänä, normaalina ja niin edelleen, on usein esisopimuksen kohteena. Esisopimus-teorian mukaan argumentit ovat siis viitteitä laajemmasta kulttuurisesta jäsennyksestä (Koistinen 1998, 50).

Faktoja ja arvostuksia koskevat oletukset toimivat argumentoinnissa eri tavoin. Esisopimukset reaalisuudesta, siitä mitä pidetään totena, suhteutetaan Perelmanin mukaan yleensä universaaliyleisöön ja esisopimukset arvostamisesta puolestaan erityisyleisöön. (ks. Koistinen 1998, 48; Summa 1996, 70.) Perelman viittaa yleisiin arvostuksiin *lokuksen* käsitteellä. Nämä esisopimukset yhteisymmärryksestä ovat hyvin yleisiä argumentaation lähtökohtia ja ne liittyvät yleensä määrään, laatuun, järjestykseen, olemassa olevaan, olemukseen ja henkilöön. Ne ovat arvojen ja hierarkioiden taustalla ja toimivat suostuttelun lähteinä, joita argumentoijan on käytettävä. Niitä on sovellettava ja ne on muokattava argumentoijan päämääriä vastaaviksi. (ks. Jokiranta 2008, 56.)

Peter L. Bergerillä ja Thomas Luckmannilla (1994) esisopimusta vastaa *symboliuniversumin* käsite. Symboliuniversumi legitimoii ja integroi institutionaalisen järjestyksen, erilaiset roolit ja ihmisten koko elämänsä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi sekä antaa näille yleisesti hyväksytyyn merkitykseen. Samalla kaikki sen piiriin kuulumattomat ajatukset rajautuvat pois. Berger ja Luckmann korostavat, että symboliuniversumin ymmärtäminen edellyttää sen sosiaalishistoriallisen prosessin tuntemista, jonka tuloksena tietty institutionalisoituminen on tapahtunut. (Berger & Luckmann 1994, 111.)

Argumentin vakuuttavuus ei muodostu sen loogisesta rakenteesta, vaan sen perusteella, kuinka hyväksyttävänä yleisö pitää argumentoijan valitsemia syy-seuraus -suhteita, tavoite-keino -kytkentöjä, esimerkkejä, rinnastuksia, metaforia tai vastakkainasetteluja (Summa 1996, 71). Näitä vakuuttamisen keinoja eli argumentaatiotekniikoita Perelman (1996) esittelee laajalti. Hän jakaa argumentoinnin assosiativiseen ja dissosiativiseen argumentointiin. Assosiativinen argumentointi perustuu erilaisten ilmiöiden yhdistämiseen toisiinsa kun taas dissosiativinen pohjaa erotteluun. Perelman jakaa assosiativisen argumentoinnin edelleen kolmeen alalajiin: kvasiloogisiin argumentteihin, todellisuuden rakenteeseen perustuviin argumentteihin ja todellisuuden rakennetta muokkaaviin argumentteihin.

1. Kvasiloogiset argumentit

Perelmanin mukaan logiikka ei voi toimia retoriikan pohjana; se ei osoita, mikä on oikeudenmukaista, inhimillistä tai eettistä. Tämänkaltaisissa päätelmissä logiikka vie itse asiassa usein harhaan. Näennäinen logiikka, kvasilogiikka, on Perelmanin mukaan harhaan johtamisen ja pakottamisen väline. Käytännössä kvasiloogiset argumentit ovat siis sellaisia, jotka vaikuttavat loogisilta, mutta lähemmässä tarkastelussa osoittautuvat epäformaaleiksi (Perelman 1996, 62). Perelmanin tarkastelemat kvasiloogiset väittämät ovat luonteeltaan seuraavan kaltaisia:

Elämä on pyhää → Abortti on elämän vastakohta → Abortti on epäpyhää

Looginen muoto ei takaa hyvää perustetta ja arvopäätelmien tulisikin lähteä retoriikasta, joka perustuu sekä–että -muotoon. Kvasilooginen argumentointi pyrkii osoittamaan asianlaidan väistämättömyyden, kun argumentaatiossa pitäisi aina pyrkiä näkökulmien koettelemiseen ja vastapuolen väitteiden hyväksymiseen; kyseessä on kuitenkin aina inhimillisiin ja yksilöllisiin tulkintoihin perustuva päätelmä. (Puro 2006, 131.)

2. Todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit

Todellisuuden rakenteeseen perustuvissa argumenteissa retoriikan kohteena olevien ilmiöiden välille rakennetaan luonnollisen kaltaisia siteitä. Usein tämänkaltaiset argumentit mahdollistavat siirtymisen yleisesti hyväksytystä sellaiseen, joka halutaan saada hyväksytyksi. Yleensä todellisuuden rakenteeseen nojaavissa argumenteissa vedotaan peräkkäisyysiteisiin, kuten syy ja seuraus tai rinnakkaisuussiteisiin, esimerkiksi henkilön ja hänen tekojensa suhde. (Perelman 1996, 93.) Riikka Kuusisto (1998) on esimerkiksi tutkinut ensimmäistä Persianlahden sotaa. Hänen analyysissään länsivaltojen johtajien puheenvuoroista Saddam Hussein katsottiin kaiken pahan aluksi ja juureksi, ja hänen vallallaan ja henkilöllään saatettiin perustella mikä tahansa uhka. Tyypillinen esimerkki rinnakkaisuussuhteesta on auktoriteettiin vetoava argumentti, jossa tietyn henkilön nauttiman arvostuksen kautta haetaan hyväksyntää määrätylelle väitteelle. Esimerkiksi tieteen retoriikassa tällainen vetoaminen on hyvin tavallista.

3. Todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit

Todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit pohjaavat klassisen retoriikan keinoihin: esimerkit, kuvailut, analogiat ja metaforat luovat yleistäviä sääntöjä ja siirtävät arvoa asialta toiselle yhdistämällä ne (Kakkuri-Knuutila 1998b, 250). Usein toistettuna metaforat kuluvat ja silloin unohtuu helposti, että todella on kyse metaforista. Tässä yhteydessä Perelman puhuu niin sanotuista uinuvista metaforista (Perelman 1996, 139).

Dissosiativinen retoriikka on vastakkaista suhteessa assosiativiseen. Se on luonteeltaan erottelevaa, pilkkovaa sekä jaottelevaa ja hyödyntää sitä, että pienemmissä osissa jokin ilmiö on hyväksyttävämpi kuin suurena kokonaisuutena. Verojen kiristäminen on tästä hyvä esimerkki: kun päätöksentekijät perustelevat näitä usein epämiellyttäväksi koettuja toimenpiteitä, huomio kohdistetaan käsitteellisellä tasolla vain pieneen osaan kokonaisuudesta. Puhutaan ”marginaaliveroasteikkojen tarkistamisesta” sen sijaan, että sanottaisiin veroja korotettavan. Lopputulos on sama, mutta pie-

nissä osissa muutokset on helpompi hyväksyä. (Puro 2006, 134.) Muita dissosiativisia tekniikkoja ovat muun muassa käsiteparit näennäinen-olennainen, teoria-käytäntö, muoto-sisältö, kirjain-henki. Näiden taustalla vaikuttaa periaate, jonka mukaan vastakohtat ovat eriarvoiset. (Kakkuri-Knuuttila 1998, 250.) Dissosiativista retoriikkaa käytetään paljon poliittisessa puheessa.

Omassa analyysissäni tutkin Perelmania mukaillen erikseen argumentaatiota, metaforia, yleisösuhdetta ja esisopimuksia. Vaikka Perelman näkeekin metaforat osana muita argumentaatiotekniikoita, olen nostanut ne erikseen omaksi pääotsikokseen. Tätä perustelee talouspuheen perinteisesti vahva metaforisuus. Näiden neljän päätason alle jäsentyy yksityiskohtaisempi retorinen analyysi.

3.3 Yhteenveto

Olen tässä luvussa selostanut tutkimusaineistoni koostumuksen ja sen valinnan kriteerit. Samoin olen hahmottanut työssä käyttämäni metodologiset lähtökohdat ja työkalut. Pääkirjoitusaineisto soveltuu tämänkaltaisen työn aineistoksi hyvin, sillä viestintä välittää suhdettamme todellisuuteen. Se esittää todellisuutta käyttämässään kielessä ja samalla yhdistää meidät tiettyyn kulttuuriin, sosiaalisiin suhteisiin ja vallan rakenteisiin. Kaikkea tätä heijastelee mediateksteissä käytetty kieli. (Kunelius 1997, 13.) Mikään yksittäinen tiedotusväline ei voi tietenkään edustaa suvereenisti ”julkisuuden ääntä”. HS koko maan kattavana päivittäis-julkaisuna ja maamme suurimpana sanomalehtenä tulee kuitenkin lähimmäksi yleisjulkisuuden ajatusta täkäläisessä mediakentässä, jos televisiota ei lasketa mukaan.

Mediatekstien valinta tutkimuksen aineistoksi oli tutkimusintressiäni ajatellen luontevaa. Käytännössä suurin osa kansalaisista sai tietonsa kriisistä mediavälitteisesti sen alkuvaiheessa syksyllä 2008. Talousuutiset elivät päivittäin ja uutta tietoa seurattiin aktiivisesti. Median, sekä sähköisen että perinteisen sanomalehtimedian, rooli korostui tiedon ”suodattajina” (Katajamäki 2005, 22). Uutisista haettiin helposti lähestyttävää tietoa ilmiöstä, jonka syyt ja vaikutukset olivat muuten vaikeasti hahmotettavissa.

Aineistoni koostuu Helsingin Sanomien seitsemästä pääkirjoituksesta. Aineiston pientä kokoa selittää valittu metodologia: aineiston on oltava melko suppea, jotta huolellinen retorinen analyysi onnistuu. Valitsin analysoitavaksi kirjoitukset, jotka pohtivat Suomen koko taloustilannetta tai elvytystoimenpiteitä. Tarkoitukseni on tutkia nimenomaan kansallisen tason suhtautumista

ennennäkemättömän voimakkaaseen globaaliin kriisiin, jossa yksittäisten kansallisvaltioiden mahdollisuudet vaikuttaa kriisiin ovat melko vähäiset.

Ensin hahmotan aineiston toiminnan rakenteita sekä toimijarooleja pohjaten A.J. Greimasin aktanttimalliin. Aktanttianalyysin avulla saadaan tietoa myös retoriikan esisopimuksista, eli siitä, millaisiin kirjoittajan ja lukijoiden yhteisiin totuuksiin ja hyväksyttävyyden alueisiin argumentaatio pohjaa. Syvennän retorista analyysia tämän jälkeen Chaïm Perelmanin uuden retoriikan ajatuksiin pohjaten ja tutkin yleisösuhdetta, esisopimuksia ja argumentaation tekniikoita. Näitä kolmea osaluetta tutkimalla saadaan kattava käsitys aineiston retoriikasta. Näin päästään käsiksi tutkimuskysymysten ytimeen: millaiseksi talouskriisi Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa hahmottuu; millaisin retorisin keinoin sitä rakennetaan; millaisiin perusolettamuksiin talousjärjestelmän luonteesta pääkirjoitusten argumentaatio nojaa?

4. TALOUSKRIISI PYSÄYTETTYNÄ TARINANA: TOIMIJAT JA TAVOITTEET

Tutkin tässä luvussa talouskriisiä pysäytettynä tarinana, sellaisena kuin se pääkirjoitusaineistossani esiintyy. Sovellan A. J. Greimasin (1980) kehittämää aktanttianalyysia pysäytetyn kertomuksen toimijoiden sekä niiden välisten suhteiden hahmottamiseen. Tarkastelun kohteena ovat pääkirjoitusten toimijat eli aktorit: subjektit, objektit, subjektien auttajat, subjektien vastustajat, subjektien lähettäjät, eli ongelman määrittelijät, sekä tehtävän suorituksen vastaanottajat. En tässä kohtaa pura yksittäisten tekstien aktori-kokonaisuuksia, vaan esittelen aktanttianalyysin tulokset kootusti yleisellä tasolla. Pysäytetyn tarinan käyttäminen rakenteen hahmottamiseksi on tutkimusasetelmani kannalta hyödyllistä. Kriisitilanteessa tapahtumien tulevaa kulkua hahmotellaan juuri pääkirjoitustekstien tyypisissä, pohdiskelevissa ja kantaa ottavissa mediateksteissä. Pyrin hahmottamaan, millaista mallia tai toimintaehdotusta pääkirjoitukset suosittavat kriisissä toimimiseksi.

Viittaan aineistoa siteeratessani kuhunkin kirjoitukseen aina sen ilmestymispäivämäärän mukaan. Kaikki aineiston kirjoitukset ovat liitteinä työn lopussa.

4.1 Aktanttianalyysi

Tutkin aktanttianalyysin kautta, mikä tai kuka antaa toiminnalle velvoitteen, millaisen motiivin ohjaamana subjekti tavoittelee objektia, millaisia resursseja eli auttajia tehtävä vaatii, kuka tai mikä puolestaan pyrkii estämään tehtävän toteutumista ja kenen hyväksi subjekti tehtävää suorittaa, eli kuka on vastaanottaja. (Greimas 1980, 201–206; Törrönen 1997, 225.) Greimasin malli on kuvattu luvun 3 kuviossa 1. Yhtä lailla tärkeää on tunnistaa, mitkä toimijat eivät ole mukana tarinarakenteessa ja pohtia miksi näin on. Mallin kautta voidaan myös hahmottaa tarinan arvoperusta. Näin se toimii retorisen analyysin tukena etenkin argumentoijan ja yleisökonstruktion välisen yhteisyyden alueen (eli kirjoitusten esioletusten) tunnistamisessa. Taulukkoon 1 on koottu yhteenveto aktanttianalyysin tuloksista. Esittelen tulokset luvussa 4.1 aktoreittain jaoteltuna.

Taulukko 1: Aktanttianalyysin tulokset koottuna.

Aktorit	
Subjektit	Suomi, suomalaiset, Suomen kansantalous (3.11.08 ja 4.1.09)
	Julkinen toimija: hallitus ja muut poliittiset toimijat (17.9.08, 13.11.08, 20.11.08, 29.11.08 ja 12.12.08)
Objektit	Kriisistä selviäminen , Suomen talouden toipuminen (17.9.08, 12.12.08 ja 4.1.09)
	Elvytys , talouden tukeminen (13.11.08 ja 29.11.08)
	Pessimismin torjuminen (3.11.08 ja 20.11.08)
Vastasubjektit	Talouden globaali kriisi (kaikissa kirjoituksissa)
Auttajat	Elvyttävät toimet (17.9.2008, 13.11.08, 20.11.08, 29.11.08 ja 12.12.08)
	Myönteinen asenne (3.11.08)
Vastustajat	Rahoituskriisin kielteiset vaikutukset (17.9.2008, 13.11.2008 ja 4.1.2009)
	Pessimismi (3.11.08, 20.11.08 ja 29.11.08)
	Eripura, hitaus kriisin hoidossa (20.11.08, 29.11.08 ja 12.12.08)
Lähetäjät	Suomalaiset kansana: me (3.11.2008, 13.11.08 ja 4.1.09)
	Kirjoittaja itse (17.9.08, 3.11.08 ja 12.12.08)
	Eurooppalainen elinkeinoelämä (20.11.08)
Vastaanottajat	Suomalainen yhteiskunta , suomalaiset (17.9.08, 3.11.08, 13.11.08, 29.11.08 ja 12.12.08)
	Eurooppalaiset kansantaloudet (20.11.08)

Subjektit

Pääkirjoitusten subjektit jakautuvat selkeästi kahteen ryhmään. Kertomuksen päätoimijaksi hahmotuu karkeasti luokiteltuna joko *Suomi* (suomalaiset, me, Suomen kansantalous) tai jokin *kansallinen julkinen toimija*, joka on valta-asemassa yhteiskunnassa. Konkreettisia julkisia subjektitoimijoita pääkirjoituksissa olivat hallitus, valtionvarainministeriö, Euroopan keskuspankki, eurooppalaiset hallitukset ja henkilönä valtiovarainministeri Jyrki Katainen.

Suomi kansantaloutena tai suomalaiset taloudellisina toimijoina (kuluttajina tai työntekijöinä, sekä yleisesti suomalaisen yhteiskunnan jäseninä) olivat toimijoina kahdessa kirjoituksessa (3.11.2008 ja 4.1.2009). Ne molemmat pohtivat kriisiä yleisesti ja analysoivat sen hetkistä tilannetta. 3.11. ilmestynyt kirjoitus on kriittinen liiasta pessimismistä kriisin suhteen: asiat eivät ole niin surkeasti, kuin on annettu ymmärtää. Kirjoituksen subjektiasema on hieman vaikeasti tulkittavissa, koska teksti on kirjoitettu passiivissa, eikä kirjoittaja varsinaisesti ota kantaa aktiivisiin toimijoihin. Tulkintani mukaan suomalaiset ovat tässä subjektitoimijoita ja heidän tukenaan tai taustallaan on aktiivinen mediajulkisuus, joka omalta osaltaan uutisoi kriisistä liian yksipuolisesti ja liiaksi edelliseen lamaan verraten. Kirjoittaja kehottaa suomalaisia ottamaan aktiivisen roolin ja katsomaan taantumasta kertovia lukuja realistisesti vaipumatta hysteriaan. Valtio näyttäytyy auttaja-roolissa.

”Viime aikojen talousuutiset ovat luoneet Suomeen ilmapiiriä, jossa tosissaan pelätään, että taivas putoaa niskaan: kansantalous romahtaa, työttömyys kasvaa, asunto menee alta.” [--] ”Asuntolainan kulutkin pienenevät viime aikojen tasosta, kun korot alenevat ja - mistä on jo viitteitä - rahan hinnassa oleva ylimääräinen riskilisiä pienenee. Kaikki tämä veronalennusten ohessa kasvattaa kotitalouksien ostovoimaa. Lisäksi Suomen julkinen talous on edelleenkin hyvässä iskussa ja ylijäämäinen. Valtiot ja keskuspankit eivät ole jättäneet markkinoita yksin, vaan ne ovat vastanneet globaaliin kriisiin voimakkailla ja yhtenevillä teoilla.” [--]”Epäilemättä Suomi taivaltaa kohti kivuliaampia taloudellisia aikoja, mutta nyt tunnelmat ottavat aivan liian paljon ja aiheetta lainaa 90-luvun alun lama-ajoista.” (3.11.08)

Toinen teksti, jossa Suomi ja suomalaiset ovat selkeästi subjektiasemassa, on kirjoitettu uuden vuoden tunnelmissa ja siinä katsotaan mennyttä syksyä suomalaisen kansantalouden näkökulmasta (4.1.2009). Pathos-elementit korostuvat tässä kirjoituksessa, jossa pohditaan Suomen selviämistä kriisin kourissa ja kansalaisten kärsimyksiä tässä temmellyksessä. Suomi näyttäytyy kansallisena yhteisönä muiden vastaavien joukossa, ja ”me” suomalaisina ”pääsemme taantuma-ajan yli”. Kirjoittaja tosin mainitsee elvyttämisen keinoksi päästä taantumasta yli. Elvyttämiskeinoihin yksittäinen kansalainen ei voi vaikuttaa. Tästä huolimatta tulkitsen kuitenkin kansallisen me-hahmon olevan kirjoituksen subjekti. ”Meisyyttä” korostetaan niin paljon, että henkiseksi toimijaksi nousevat väistämättä me suomalaiset, varsinkin kun mitään toista aktiivista toimijaa ei nimetä.

”Kuten arvata saattoi, Suomi ei ollut suojassa.” [--] ”Me olemme muutaman askeleen pahimpaan kurimukseen joutuneita maita jäljessä - esimerkiksi työttömyyden kasvussa ja kansantuotteen kehityksen käänöksessä - ja monta askelta paremmissa lähtöasetelmissä - esimerkiksi valtiontalou-

dessa ja yritysten taseissa.” (4.1.09)

Jokin julkinen taho on tunnistettavissa subjektitoimijaksi peräti viidessä kirjoituksessa (17.9.2008, 13.11.2008, 20.11.2008, 29.11.2008 ja 12.12.2008). Julkisen toimijan subjektirooli on selkeä nimenomaan aktiivisia toimia ehdottavissa kirjoituksissa (epäkonkreettisempi *Suomi* tai *suomalaiset* taas ovat subjekteja pohdiskelevissa ja kuvailevissa teksteissä). Kriisistä selviytymisen tehtävä (*Suomen ohjaaminen selville vesille*) annetaan voittopuolisesti julkisille toimijoille, eli hallituksen edustajille tai poliittisille toimijoille (sekä hallitus että oppositio, ja joissain tapauksissa myös työmarkkinaedustajat). Apuun ei kutsuta elinkeinoelämän edustajia. Päinvastoin he esiintyvät kirjoituksissa melko voittopuolisesti uhriasemassa: kriisin kurjuuttamina, toimintaedellytyksiltään huomattavasti heikentyneinä ja valtion apua tarvitsevinä. Tämä on kiinnostava huomio siksi, että valtion holhousroolia taloudellisessa toiminnassa on pyritty viimeisen kahden vuosikymmenen aikana purkamaan, ei juurikaan vahvistamaan. Kriisin hetkellä valtion oletetaan kuitenkin ottavan aktiivisen roolin talouden tukijana ja jopa pelastajana.

”Tässä tilanteessa valtiovarainministeriltä odotettiin hallituksen budjetin tavanomaisen kehumisen sijasta ennen kaikkea mahdollisimman rehellistä arviota Yhdysvaltojen finanssikriisin vaikutuksista maailman ja Suomen talouteen.” (17.9.08)

”Vaikka yt-neuvotteluja pitäisi vasta aikeina, ja vaikka takana olisi suhdanteen ulkopuolisiakin syitä, valtiovallan on varauduttava arvioita pahempaankin kehitykseen.” (13.11.08)

”Poliittinen ja henkinen takalukitus pitää avata. Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin. Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja. Rahaa pitää käyttää viisaasti, jotta se vaikuttaa toivotulla tavalla eivätkä toimet heikennä Suomen kansantalouden pitkän aikavälin kestävyyttä.” (29.11.08)

Tärkeä huomio on, että pankeille, suurille sijoittajille ja muille finanssialan toimijoille jää hyvin vähäinen rooli: niille ei anneta oikeastaan minkäänlaista subjektipositiota. Talouskriisi lähti liikkeelle nimenomaan finanssikriisinä, jonka vaikutukset valuivat edelleen reaalityöelämään. Alun perin uutisointi keskittyi pankki- ja sijoittajalaitosten ahdinkoon rahavirtojen ehtyessä maailmalla. Siksi on erikoista, että niiden rooli on niin pieni tässä aineistossa. Lähinnä puhutaan abstraktisti ”rahamarkkinoiden epäselvyyksistä” tai ”finanssikriisistä”. Yksittäiset toimijat jäävät piiloon. Rahoitusalan toimijoilta ei myöskään vaadita toimia tilanteessa, vaan ennemminkin keskitytään

kansallisten talouksien pärjäämisen niiden jättämän sotkun keskellä. Rahoitusala on kriisin ytimessä, mutta ongelman ratkaisijaksi sitä ei hahmoteta missään kirjoituksessa. Päinvastoin sitä tulisi tukea ja auttaa valtion toimin, jotta talous ei hyydy täysin.

”Rahoitusmarkkinoiden epäselvyyksistä alkanut luottamuskriisi on murentanut talouden perustan. Varastottomaan ”just-on-time” -järjestelmään perustuvat talouden prosessit takkuavat, kun alihankintaketjut katkeilevat rahoitusongelmiin. Vienti hiipuu, kun markkinat sammuvat kaikkialla yhtä aikaa. Vientiteollisuuden perässä ahdinkoon marssivat vientiä avustavat palvelut ja niiden perässä kotimarkkinateollisuus sekä -palvelut.” (4.1.09)

Objektit

Pääkirjoitusten objektit voidaan karkeasti jakaa kolmeen tyyppiin. Ensimmäinen (kahdessa pääkirjoituksessa, 12.12.2008 ja 4.1.2009) päämäärätyyppi on *kriisistä selviytyminen*: Suomen talouden toipuminen, akuutin kriisivaiheen ylittäminen ja ”kurjuuden loppuminen”. Näissä kriisitilannetta tarkastellaan yleisellä tasolla ja keinot objektin saavuttamiseksi ovat paikannettavissa elvytystoimiin ja yritysten tukemiseen (auttajat).

Viisasta politiikkaa onkin nyt elvyttää nopeasti työllistävillä, järkevillä julkisilla investoinneilla. Mutta samalla tulee varautua myös kriisin mahdolliseen pitkittymiseen. Tällöin joudutaan elvytystoimien ohella etsimään sopeutumiskeinoja. (12.12.08)

Mikään talousmaailman harmageddon - viimeinen taistelu - tämä ei kuitenkaan ole. Maailmantalous kyllä elpyy, nuolee haavansa, nousukauden aikaiset ylilyönnit korjataan ja taantumain painamia kolhuja oiotaan. Jälkeenpäin katsoen voi olla niinpäin, että kovan nousukauden loppu oli sairaus ja taantuma tervehtymisprosessi.

Toisen objektityypin muodostavat kirjoitukset, joissa *elvytys* itsessään on tavoite (kahdessa kirjoituksessa: 29.11.2008 ja 13.11.2008). Tämä tarkoittaa käytännössä viisaiden tai oikeiden elvytyskeinojen valitsemista ja ripeyttä sekä päättäväisyyttä näissä toimissa. Tämän objektityypin kirjoituksissa subjekteina ovat julkiset toimijat ja kirjoittajalla on usein opastava ote tekstissään. Oikeat elvytyskeinot ovat olemassa, jos toimijat osaavat välttää karikoita ja valita oikein. Kirjoittaja asettaa itsensä näissä pääkirjoituksissa asiantuntija-asemaan, josta hän jakaa neuvoja toimijoille ja

selittää tilannetta lukijoille tarjoten molemmille avaimet oikeanlaiseen toimintaan. Oikeanlainen toiminta on kirjoituksesta riippuen esimerkiksi yritysten tukemista, verohelpotuksista päättämistä tai julkisia investointeja.

Vaikka yt-neuvotteluja pitäisi vasta aikeina, ja vaikka takana olisi suhdanteen ulkopuolisiakin syitä, valtiovallan on varauduttava arvioita pahempaankin kehitykseen. 1990-luvun alun lama osoitti, että työttömyysprosentti nousee nopeasti ylös, mutta laskee hitaasti alas. Vientiyritysten tarvitsemien vientitakuiden kasvattamisessa ei saa viivytellä. Ja jos pari vuotta joudutaan nojautumaan kotimaiseen kulutuskysyntään, tarvitaan verotuksen kevennyksiä. Yrityksille puolestaan toivoisi malttia yt-neuvottelujen mitoitukseen, sillä matalasuhdannetta seuraa takuuvarmasti sekä korkeasuhdanne että huutava pula pätevistä työvoimasta suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle. (13.11.08)

Kolmannessa objektityypissä tavoitteena on *pessimismin torjuminen* kriisin keskellä. Kirjoitusten keskeisenä ajatuksena on, että tunnelmia ei saa päästää liian kielteisiksi tai hakea turhaan suoria vertauskohtia edellisestä lamasta. Liika pessimismi ruokkii ”talouden alaspäin viettävä kierrettä” ja siitä olisi luovuttava. Tällainen objekti on tunnistettavissa kahdesta pääkirjoituksesta (3.11.2008 ja 20.11.2008). Keinot (auttajat), joilla kirjoittaja näkee tilanteeseen voitavan puuttua, ovat sen sijaan erilaiset. 3.11. julkaistu kirjoitus keskittyy yleisen lamahysterian torjuntaan ja näkee auttamiskeinoiksi optimismin lisäämisen ja näkökulman vaihtamisen synkästä valoisaan. 20.11. julkaistu kirjoitus puolestaan näkee, että tilannetta voidaan auttaa parhaiten lisäämällä valtion toimenpiteitä kysynnän ja kasvun tukemiseksi. Objekti kirjoituksissa kuitenkin on sama.

Kenelläkään ei ole sitä viisautta, että pystyisi kertomaan, tuleeko tästä syvä vai lievä taantuma, ja onko matalasuhdanne pitkä vai lyhyt. Taivaan putoamista odotellessa tuppaa kuitenkin unohtumaan se, että jotain positiivistakin on taloudesta löydettävissä. [--] Epäilemättä Suomi taivaltaa kohti kivuliaampia taloudellisia aikoja, mutta nyt tunnelmat ottavat aivan liian paljon ja aiheetta lainaa 90-luvun alun lama-ajoista. (3.11.08)

Teollisuusjohtajan silmin olennaista on juuri tämä hetki. Pessimismi ja lamaannus syövät kansantalouden voimaa joka hetki, juuri nyt. "Itseään ruokkiva lasku on todennäköisesti pysäytettävissä vain poikkeuksellisen voimakkain toimenpitein. Hallituksen on syytä valmistella lisätoimia kysynnän ja työllisyyttä ylläpitävän kasvun tukemiseksi", Ollila sanoi. (20.11.08)

Vastasubjektit

Vastasubjekti on kaikissa pääkirjoituksissa käytännössä sama: talouden globaali kriisi, joka vyöryy väistämättä myös Suomeen. Kriisi kokonaisuudessaan edustaa monia kielteisiä vaikutuksia, jotka lamauttavat markkinoita, lisäävät työttömyyttä ja vähentävät kulutusta – eli kriisiyttävät reaalityoutta, jossa tavalliset ihmiset ja yritykset toimivat. Muita selkeitä vastasubjekteja kirjoituksissa ei ole, ja tämä aktori onkin tärkein yhteinen nimittäjä kaikille analysoiduille pääkirjoituksille. Vastasubjekti toimii luontevana vastinparina objektiaseuille, jotka kaikki puolestaan vastaavat tavalla tai toisella sen aiheuttamaan uhkaan. Vastasubjektin kautta hahmottuu myös finanssikriisi, jolle ei yksinään annettu subjektipositiota lainkaan. Kriisi näyttää kollektiivisena uhkana, mutta mielenkiintoista on, ettei sen lähtökohdista, eli finanssimaailmasta, tunnisteta yhtään aktiivista toimijaa, jolle voitaisiin antaa vastuuta kriisin yli pääsemisestä. Yksittäiset toimijat kriisin taustalla hukkuvat sen suuruuteen ja kansantaloudet ajautuvat tuuliajolle. Pelastustoimissa rahoitusmarkkinat näyttävät ennen kaikkea avun tarvitsijoina.

Yhdysvalloista leviävän rahoituskriisin vaikutukset eivät välttämättä heijastu Venäjälle yhtä vahvoina kuin läntiseen Eurooppaan, jolloin Suomikin voisi selvitä vähemmällä. (17.9.08)

Hallitus ja oppositio ovat ajautuneet kinaan siitä, miten Suomi on reagoinut taloudellisen tilanteen nopeaan heikentymiseen. Näin nopeaa ja laajaa taloudellisen toimeliaisuuden romahtamista ei ole yksikään talouden tai politiikan nykyinen päättäjä ennen kokenut. (29.11.08)

Suomen Pankin tuoreen suhdanne-ennusteen mukaan asiat menevät nyt nopeasti huonoon suuntaan. Suomenkin kansantalous on syöksymässä taantumaan. Pankki ennustaa, että kansantalous supistuu ensi vuonna. Tällaista ei ole vuositasolla tapahtunut sitten vuoden 1993. (12.12.08)

Auttajat

Tutkituissa pääkirjoituksissa vallitseva auttajatyyppe on laveasti määriteltynä *elvyttävät toimet*. Näitä toimia ovat korkojen alentaminen, uudet yritysten rahoitusmallit, joustavuus työmarkkinoilla, veronalennukset, toimenpiteet kysyntää ja työllisyyttä ylläpitävän kasvun tukemiseksi, julkiset investoinnit, maltti yt-neuvotteluissa ja yleisesti valtion virkamiesten ja poliittisten vallanpitäjien toimet jarruttaa talouskriisin kielteisiä vaikutuksia reaalityoutteen ja työllisyyteen. Kahdessa

kirjoituksessa (17.9.2008 ja 12.12.2008) ”elvyttäjä-auttajat” henkilöityvät virkamiehiksi tai poliitikoiksi, muissa teksteissä puhutaan vain niistä keinoista, joihin tarttumalla subjekti voi auttaa objektiin saavuttamista. Siten julkinen valta hahmottuu toisinaan subjektiksi ja toisinaan subjektia auttavaksi tahoksi. Joka tapauksessa julkiset toimijat ovat aktiivisessa roolissa lähestulkoon kaikissa pääkirjoituksissa, auttamassa joko suoraan tai välillisesti Suomea nousemaan taantumasta. Elinkeinoelämän ei suoranaisesti nähdä pystyvän nousemaan ilman julkisen vallan väliintuloa.

Tulos on kiintoisa siksi, että se on talouspolitiikan suomalaisen mallin vastainen. Mallissa on painotettu valtion lainanoton minimointia ja talouskasvun sekä rakennemuutoksen edistämistä suhdannepolitiikan sijaan. Elvytyksen nouseminen näin kriittiseen asemaan viestii muutoksesta tässä ajattelumallissa. Tärkein kirjoituksista esiin nouseva argumentti suhdannepolitiikan puolesta liittyy edelliseen lamaan: tuolloin ei elvytetty ja tulokset olivat huonot ja kauaskantoiset. *Toisin toimimisella* (kuin viime lamassa) on voimakasta retorista vaikuttavuutta. Reaalitalous, eli elinkeinoelämä, on nimenomaan autettavan roolissa kirjoituksissa. Tätä asetelmaa korostavat sekä julkiset toimijat että elinkeinoelämän edustajat itse.

Taustalla kaikilla keskustelun osapuolilla ovat kokemukset 1990-luvun lamasta. Sosiaalidemokraatit ja elinkeinoelämän edustajat muistuttavat, että silloin ei elvytetty, ja syöksy oli syvä ja nopea. Nyt olisi mahdollisuus ottaa oppia ja loiventaa taantumaa heti, kun käänne on tapahtumassa. Laman yksi opetus oli, että jos työttömyys pääsee kasvamaan massatyöttömyydeksi, on vaara, että suuri joukko ihmisiä ja perheitä syrjäytyy pysyvästi työelämästä. (29.11.08)

Tästä kriisistä ei siis nousta ulkopuolisella vetoavulla ennen kuin kasvu lähtee liikkeelle jossain päin maailmaa. Nyt ongelma on, miten elvyttää tai tukea yrityksiä, joilla ei ole tilauksia. Työmarkkinaosapuolet tapasivat täällä viikolla pääministerin, ja tapaamisessa esitettiin asunto- ja korjausrakentamisen ohella sellaisten väylähankkeiden käynnistämistä, jotka jo ovat valtion investointiohjelmassa. Tällaisia ovat Pohjanmaan radan ja eräiden kantateiden peruskorjaukset. Näitäkin toimia kiireisempää on luoda järjestely, jolla estetään turhat likviditeettikonkurssit. (12.12.08)

Elvyttäviin toimiin liittyy toinen auttajatyyppejä: *tehokas elvyttävien toimien täytäntöönpano*, jossa keinoista ollaan yhtä mieltä ja provosoivia ristiriitaisuuksia vältetään. Näissä kirjoituksissa

(20.11.2008 ja 12.12.2008) katsotaan, että liika keskustelu, hitaus tai ristiriitojen esille nostaminen vaikeuttaa kriisin hoitamista tai on luottamusta nakertavaa provokaatiota. Hakeutuminen yhteiseen näkemykseen nopeasti ja tämän näkemyksen tehokas toimeenpano puolestaan edustaa hyvää kriisin hoitoa. 12.12.08 pääkirjoituksessa painotetaan vielä erikseen hyvänä kriisinhoitona sitä, että pidättäydytään raskaista, pitkällisistä investoinneista (ja suositaan sen sijaan suoraa, nopeita toimia), koska näin toimimalla vältetään kansantalouden rasittumista. Kyseisellä auttajatyypillä on vastapuolensa vastustajakategoriassa (eripura ja hitaus kriisin hoitamisessa, katso seuraava alaluku).

"Euroopan keskuspankki on ollut kovin hidas ja varovainen ohjaukskorkonsa alentamisessa. Varovaisuudella on perustelunsa, mutta kriisin kolkuttaessa voisi keskeiseltä viranomaiselta toivoa nopeata ja päättäväistä toimintaa. Vaarana on, että rahapolitiikka pessimismin voittaessa alkaa menettää tehoaan." Teollisuusjohtajan silmin olennaista on juuri tämä hetki. (20.11.08)

Yhdessä kirjoituksessa (3.11.2008) auttajaksi voidaan tulkita *asenne*: optimismi tilanteessa, jossa kriisistä uutisoidaan hyvin negatiiviseen sävyyn, liian pessimistisiä lama-asenteita ruokkivasti. Kirjoituksessa herätellään kansalaisten asenteita. Myönteisen näkeminen kielteisessä tilanteessa ja valoisian asenteen ylläpitäminen ovat keskeisiä apukeinoja kriisin pahojen vaikutusten minimoimisissa ja taantumien hillinnässä.

Vastustajat

Vastustajat ovat siis vastasubjektin auttajia. Vastasubjektiksi määrittyi edellä hyvin yksiselitteisesti globaali talouskriisi ja sen aiheuttamat negatiiviset vaikutuksen Suomen reaalityaloudelle. Kirjoituksista on löydettävissä kolmenlaisia vastustajia. Ensimmäinen vastustajakategoria on oikeastaan suora jatke vastasubjektille, tai oikeammin sen konkreettisempi ilmentymä. Tämän kategorian elementit voidaan yhtä hyvin sijoittaa sekä vastustajiin että vastasubjektin osiksi. Nostin ne tässä luokittelussa vastustajakategoriaan, koska ne mainittiin teksteissä erillisinä kohtina. Kyseessä ovat *rahoituskriisin aiheuttamat suorat vaikutukset*. Kolmessa kirjoituksessa (17.9.2008, 13.11.2008 ja 4.1.2009) viitataan tällaiseen vastustajakategoriaan ja se saa seuraavia ilmentymiä: ”rahoitusongelmat”, ”markkinoiden sammuminen”, ”talouden globaali paha kierre”, ”taantumakehitys” joka johtaa supistuksiin ja ”työttömyyden lisääntyminen”.

Tässä vaiheessa voidaan hyväksyä Kataisen vakuutus, että hallituksella ei ole talouspolitiikassaan tarvetta mihinkään äkkinäisiin korjausliikkeisiin. Esimerkiksi sovittujen veroratkaisujen ajoitus osuu hyvin kohdalleen talouden vauhdin hiipuessä. (17.9.08)

Yritysten näkymät ja työmarkkinat ovat vasta nyt kääntyneet alamäkeen, ja suunnan muutos uudelleen ylöspäin on hidas ja raskas prosessi. (13.11.08)

Rahoitusmarkkinoiden epäselvyyksistä alkanut luottamuskriisi on murentanut talouden perustan. Varastottomaan "just-on-time" -järjestelmään perustuvat talouden prosessit takkuavat, kun alihankintaketjut katkeilevat rahoitusongelmiin. Vienti hiipuu, kun markkinat sammuvat kaikkialla yhtä aikaa. (4.1.09)

Toinen vastustajakategoria on taloutta kaluava ja kriisiä pahentava *pessimismin ilmapiiri: "taantumapuheet vahvistavat taantumaa"* (29.11.2008). Tämä vastustajatyyppeä esiintyy kolmessa kirjoituksessa, joko suoraan kirjoittajan omana huolena (3.11.2008) tai jonkun muun suulla lausuttuna: eurooppalaiset talousjohtajat ja Jorma Ollilla (20.11.2008) ja valtionvarainministeriö (29.11.2008). Yleisen pessimismin ilmapiirin nähdään edistävän aktiivisesti kriisin huonoja vaikutuksia ja vaikeuttavan nousemista taantumasta.

Ministeriössä ajatellaan, että hermostuneet puheet syöksystä taantumaa ja vaatimukset nopeasta elvytyksestä ovat omiaan toteuttamaan itse itseään: taantumapuheet vahvistavat taantumaa. Ministeriön mielestä liian vähän huomiota on saanut ensi vuoden veronkevennyksen, jo sovittujen palkankorotusten ja nopeasti heikkenevän inflaation yhteisvaikutus. (29.11.08)

Viimeinen kriisistä selviytymistä hankaloittava vastustajakategoria on *eripura ja/tai hitaus* suomalaisessa yhteiskunnassa ja päätöksenteossa. Tällainen vastustaja-aktori esiintyy kolmessa kirjoituksessa (20.11.2008, 29.11.2008 ja 12.12.2008). Tämä asema sisältää näkemyksen, jonka mukaan riittävyys ja sitä myötä vaihtoehtoisista toimenpiteistä käytävä pitkälinen keskustelu hankaloittaa tehokasta kriisinhoitoa. Näkökulma painottaa konsensusta, yksimielisyyttä – tai ainakin yksimielisyyden taipumista – ja nopeaa päätöksentekoa tehokkaimpana keinona torjua kriisin kielteisiä vaikutuksia. Kriisin ollessa päällä ei ole aikaa harkita pitkään sen hoitamisen toimintamalleja. Tehokkaimmat keinot on valittava nopeasti ja toteutettava muitta mutkitta. Tietenkin se, mikä on paras keino, riippuu täysin puhujasta. Hidas päätöksenteko Euroopan keskuspankin taholta näh-

dään isona ongelmana erityisesti eurooppalaisten teollisuusjohtajien näkemyksiä esitellessä kirjoituksessa (20.11.2008). Kaksi muuta kategorian kirjoitusta painottaa puolestaan kotimaisen hallituksen ja opposition keskinäistä eripuraa elvytyskeinojen luonteesta ja riittävydestä (29.11.2008), sekä poliittisten vastapuolien luottamuspuolan haitallisuutta pidemmän päälle (12.12.2008). Tällä viitataan kriisin pitkittymiseen mahdollisuuteen, jolloin osapuolten pitää etsiä sopeutumiskeinoja tilanteeseen. Tämä tarkoittaa pidättäytymistä poliittisesta provokaatiosta ja luottamusta syövästä ristiriidoista: ennemmin tulisi hakeutua konsensukseen ja olla valmiita kompromisseihin.

Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin. Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja. Rahaa pitää käyttää viisaasti, jotta se vaikuttaa toivotulla tavalla eivätkä toimet heikennä Suomen kansantalouden pitkän aikavälin kestävyyttä. (29.11.08)

Lähetäjät

Lähetäjänä kirjoituksissa on se, joka nostaa ongelman esiin ja määrittelee tilanteessa olevat keskeiset toimijat sekä kehottaa heitä toimintaan (Törrönen 2005, 150). Lähetäjiä analysoiduista teksteistä voidaan erottaa kolme. Kolmessa jutussa ongelman määrittäjänä toimii pääosin *kirjoittaja itse* (17.9.2008, 3.11.2008 ja 12.12.2008). Samoin kolmessa kirjoituksessa lähettäjäksi voidaan tulkita *Suomi yhteiskuntana* tai *suomalaiset kansalaisina* (3.11.2008, 13.11.2008 ja 4.1.2009). Näiden kahden tyyppin – itse kirjoittajan ja suomalaisen yhteiskunnan – erottaminen toisistaan lähettäjänä ei ole täysin selvärajaista, sillä kirjoittaja samaistaa itsensä selkeästi useassa kirjoituksessa muuhun kansaan ja puhuu yhteisesti suomalaisten puolesta. Toisaalta kirjoittajalla on asiantuntija-asema suhteessa muihin kansalaisiin, ja osassa kirjoituksista tämä asiantuntijuus korostuu joko tietoisesti tai tiedostamattomasti. Kirjoittaja vaihtelee joustavasti näkökulmaa kansalaisen edustajasta asiantuntijarooliin – joskus hän toimii lähettäjänä suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta, toisinaan taas omasta henkilökohtaisesta näkökulmastaan. Tällöin toimittajan vankka asiantuntemus kärsivällä olevasta asiasta korostuu.

Kolmas lähettäjä-tyyppi on *eurooppalainen elinkeinoelämä*, joka tosin esiintyy vain yhdessä kirjoituksessa (20.11.2008). Tässä eurooppalaisten suuryritysten johtajat esittävät Jorma Ollilan pu-

heenvuoron kautta kritiikkiä Euroopan keskuspankkia kohtaan liian hitaasta ja ponnettomasta päätöksenteosta.

Vastaanottajat

Vastaanottajana on kuudessa kirjoituksessa seitsemästä *Suomi (suomalainen yhteiskunta)* tai *me suomalaiset kansantaloutena*. Vain yhdessä kirjoituksessa vastaanottajina ovat kollektiivisesti kaikki *Euroopan kansantaloudet*. Tästä vastaanottaja-asetelmasta katsottuna on selvää, että kirjoitukset käsittelevät ennen kaikkea suomalaista yhteiskuntaa taluskriisin keskellä. Elvytysynnä muin keinoin pyritään pureutumaan juuri oman kansantaloutemme ongelmiin ja auttamiseen, vaikka taluskriisi onkin luonteeltaan globaali. Tämä oli odotettavissa ottaen huomioon aineiston valintakriteerit.

Alkaneen vuoden talousolojen ennustajana uudenvuoden tina oli ihan yhtä uskottava kuin talousennusteet, jotka nojaavat menneisiin tietoihin aikana, joka on täysin poikkeuksellinen. Mutta tinassa-kin nähdään usein sillan muoto. Kansantaloudessa se tarkoittaa elvytystä, alempia korkoja, uusia rahoitusmalleja yrityksille, joustavuutta työmarkkinoille, irtisanomisten välttämistä - kaikkia niitä keinoja, joilla me pääsemme taantuma-ajan yli. (4.1.09)

4.2 Yhteenveto

Aktanttianalyysi osoittaa, että keskeisin aktiivinen toimija kriisissä on julkinen valta. Rahoitusalan kriisistä reaalityalouden taantumaksi lopulta muuttuva talouden globaali kriisi edustaa yhtenäistä uhkaa, johon ennen kaikkea Suomen hallituksen ministeriöineen odotetaan vastaavan. Erityisesti valtionvarainministeriön rooli nousee esiin yksittäisenä tärkeänä toimijana, mikä vastaa perinteistä suomalaista talouspolitiikan mallia. Valtiovarainministeriön roolin korostuminen heijastelee myös Risto Heiskalan ja Anu Kantolan (2010) hahmottelemaa valmentajavaltiokehitystä, jossa VM näyttäytyy eräänlaisena vallanpitäjien eliittiverkoston solmukohtana, Suomen talouspolitiikan vallan keskittymänä. Kahdessa pääkirjoituksessa subjektipositio määrittyy Suomelle kansantaloutena ja suomalaisille itselleen. Tämän voidaan kuitenkin tulkita myös tukevan julkisen vallan subjektipositiota, koska hallitus ja eduskunta käytännössä edustavat kansakuntaa konkreettisten toi-

mien tasolla. Keskeisin keino ovat elvytystoimet. Erityisesti yritysten tukeminen ja työttömyyden torjunta erilaisin elvyttävien keinoin ovat tämän auttavan roolin keskiössä. Valtion roolin korostuminen voidaan tulkita kahdella tapaa. Yhtäältä sen voidaan nähdä heijastelevan perinteistä keynesiläistä suuntaa, jossa valtiolla on aktiivinen ote suhdannevaihteluiden tasoittajana. Tässä näkemyksessä valtion taloutta ohjaileva rooli on nähty suureksi ja nimenomaan työllisyyden ylläpitämisen näkökulmasta tärkeäksi. Toisaalta valtion roolin korostuminen sopii myös valmentaja-valtiomalliin, jossa valtiolle määrittyy asiantuntemukseen perustuvaa managerivaltaa yhteisten asioiden hoitamiseen (Heiskala & Kantola 2010). Tästä näkökulmasta kriisi näyttyy yksittäisenä hoidettavana asiana, ikään kuin hallinnollisena ongelmana, jossa päätöksentekijöiden tulee seuloa esiin paras vaihtoehto ja toteuttaa se nopeasti ja tehokkaasti. Kun talousjärjestelmä on jälleen saatu toimimaan normaalisti, valtiollinen toimija voi vetäytyä taka-alalle. Tilanne ei näyttyäy niinkään poliittisena keskusteluna. Sen sijaan kilpailukyky ja tehokkuus ovat tämän mallin argumentaation taustalla.

Tulkintani mukaan analysoiduissa teksteissä ei ole kyse puhtaasti kummastakaan vaihtoehdosta. Kirjoittajat perustelevat elvytystoimia selkeästi arvopohjalta painottaen yritysten toiminnan ja työllisyyden takaamista, ei niinkään tehokkuus- tai kilpailukykyretoriikan kautta. Edellisen laman virheistä halutaan oppia ja suurtyöttömyys välttää. Finanssimaailman toimijoille ei osoiteta minkäänlaista roolia talouden ”pelastustoimissa”, vaan valtiousko on kova. Toisaalta hallitukselta odotetaan nopeaa ja tehokasta toimintaa – eikä siis pitkällisen poliittisen keskustelun aloittamista oikeiden keinojen valinnasta. Toimintaympäristö otetaan annettuna: olemassa oleva taloudellinen rakenne on se, jonka puitteissa toimitaan. Kansainväliselle finanssitoiminnalle ei kirjoituksissa vaadita uusia rajoitteita tai puututa sen eettisesti epäilyttäviin piirteisiin, kuten tuottojen odotusarvoilla spekulointiin. Valtiolle asetetaan vahva subjektirooli, joka pohjaa ennen kaikkea sen *kykyyn* pelastaa kriisiytyvä valtiontalous, mutta myös sen *moraaliseen velvollisuuteen* pitää talouden rattaat pyörimässä ja työntekijät kiinni töissä. Valtio ei ole pelkkä yhden asian manageri, vaan sen nähdään kantavan vastuuta koko suomalaisen kansantalouden ja yhteiskunnan pärjäämisestä yli kriisin.

Esiin nousee myös myönteisen asenteen merkitys. Tämän retorisen juonteen taustalla on ajatus, että meistä jokainen voi jarruttaa laman edistymistä pitämällä yllä positiivista asennetta ja antautumatta lamahysterian valtaan. Vastuu laman leviämisestä sälytetään näin ennen kaikkea kuluttaja-yksilön harteille. Tällä argumentaatiolla on vahva markkinaliberalismiin viittaava poliittinen kytkentä, sillä siinä nähdään, että aktiivinen kuluttaminen vapaille markkinoilla on ratkaisu kriisiin. Kuluttamisen

hillitseminen puolestaan jarruttaa talouden kasvua ja edesauttaa kriisin pahentumista.

Valtion avusta hyötyväksi vastaanottajaksi hahmottuu hyvin vahvasti suomalainen yhteiskunta. Kansallinen ”me” korostuu kriisissä. Suomalaiset kansakuntana näyttävät ottavan kriisin vastaan nimenomaan yhteisrintamassa. Kirjoituksissa tosin todetaan kriisin koskettavan toisia enemmän kuin toisia ja ”viattomilta uhreilta” ei säästyä. Tätä eriarvoista asemaa kansalaisten välillä ei kuitenkaan korosteta, vaan retoriikan pääpaino on enemmän yhdistymisen kannalla yhteisen uhan edessä. Kyseessä on pathosta eli esityksen tunteellista elementtiä painottava retorinen valinta. Anu Kantolan mukaan edellisen laman kokemusten aikana me-retoriikkaa käytettiin ennen kaikkea globaaleilla markkinoilla pärjäämisen ja kansallisen kilpailukyvyn tärkeyden korostamiseen. Me-rakenne ei aja kenenkään etua erityisesti, vaan vaikuttaa olevan kaikkien asialla yhteisesti. Talouskriisi näyttäytyy meitä kaikkia yhteisesti kohtaavana onnettomuutena, jonka edessä voidaan kansalaisilta vaatia yhteisen hyvän nimissä isoja uhrauksia. (Kantola 2006, 273.)

Talouden globaali kriisi edustaa jokaisessa kirjoituksessa vastasubjektia. Kriisi vyöryy väistämättä myös Suomeen. Kriisin kattokäsite sisältää kaikki ne kielteiset vaikutukset, jotka lamauttavat markkinoita ja kriisiyttävät reaalitaloutta. Tämä tarkoittaa työttömyyden lisääntymistä, yritysten kaatumista ja kulutuksen vähentymistä, eli talouden kokonaisvaltaista supistumista. Muita selkeitä vastasubjekteja kirjoituksissa ei ole. Vastasubjektin auttajia, eli vastustajia hahmottuu tarinan rakenteesta kolmenlaisia. Ensimmäinen on rahoituskriisin aiheuttamat suorat vaikutukset, kuten yritysten rahoitusongelmat, markkinoiden sammuminen tai työttömyyden lisääntyminen. Toinen vastustajakategoria on taloutta kaluava ja kriisiä pahentava pessimismin ilmapiiri. Kielteisen ja huonoihin asioihin keskittyvän ilmapiirin nähdään edistävän kriisin huonoja vaikutuksia ja vaikeuttavan nousemista taantumasta. Kolmas vastustajakategoria on eripura ja/tai hitaus suomalaisessa yhteiskunnassa ja päätöksenteossa. Riitaisuus ja sitä myötä vaihtoehtoisista toimenpiteistä käytävä pitkälinen keskustelu nähdään hankaloittavan kriisin tehokasta hoitamista. Myönteiseksi kriisin hoidossa määrittyvät siis konsensus, yksimielisyys ja nopea päätöksenteko. Tämä viittaa vahvasti manageri- tai valmentajavaltioon, jonka tehtävä on hoitaa asiantuntemukseensa nojaten yksittäisin ongelmia valtiontaloudessa (Heiskala & Kantola 2010; Kantola 2006). Poliittisella keskustelulla vaihtoehtoista ei nähdä tässä erityistä arvoa. Kriisi nähdään ulkoa tulevana pakkona, jonka hoitamiseen on olemassa parhaat keinot. Hallituksen tehtävä on tarttua näihin aikailematta ja hoitaa ongelma pois päiväjärjestyksestä.

Lähtäjän roolissa tulee eteen kirjoittajan oma hahmo. Hänen roolinsa on aiheeseen maallikkokansalaista enemmän perehtyneen ja neuvoja jakavan asiantuntijan ja tavallisen kansalaisen välimaastossa. Toisinaan asiantuntijuus korostuu, jolloin kirjoittaja itse näyttää toimivan ongelman määrittelijänä ja toimintaa vaativana lähettäjänä. Toisinaan taas kirjoittaja samaistuu vahvasti kansaan ja puhuu ”meidän” kaikkien puolesta. Välillä keskustelu näyttäytyy siis asiantuntijaeliittien välisenä sananvaihtona (asiantuntija-toimittaja selittää poliittisten päätöksentekijöiden näkökulmia ja antaa heille toimintasuosituksia) ja välillä katseena, jonka tavallinen kansalainen luo kohti valtiollisia päätöksentekijöitä. Lopullisena vastaanottajana on kuitenkin aina Suomi ja suomalaiset, joten sinänsä kansallinen näkökulma korostuu myös lähettäjä-roolissa. Ero liittyy lähinnä siihen, kuinka tavallisen kansalaisen kuva hahmottuu: onko hän aktiivinen toimija vai passiivinen sivustaseuraaja. Molemmat näkökulmat on löydettävissä aineistosta.

Tarinan tavoite on hyvin yksiselitteinen: kriisin yli pääseminen. Näkökulma painottuu jälleen Suomeen kansantaloutena. Elvytyskeinot näyttäytyvät välillä päämääränä ja toisinaan päämäärä on laajemmin selviytyminen kriisistä, jolloin elvytys puolestaan nähdään osana tätä laajempaa kokonaisuutta. Pessimismin torjuminen nähdään muutamassa tekstissä osana tätä selviytymiskamppailua.

5. RETORINEN ANALYYSI: ARGUMENTAATIO JA METAFORAT

Luvuissa 5 ja 6 esitän retorisen analyysin tulokset. Tulokset on koottu neljän alaotsikon alle: *Argumentaatio*, *Metaforat*, *Yleisösuhte* ja *Esisopimukset*. Näin etenemällä pureudun tutkimuskysymykseeni: *millaiseksi kriisi retoristen keinojen avulla rakentuu ja millaisten esisopimusten, eli jaettujen todellisuuskäsitysten, varaan kirjoitusten argumentaatio nojaa*. Nämä neljä päätasoa edustavat analyysini selkärankaa ja jäsentävät laajempina otsikkoina yksityiskohtaisia tutkimustuloksia pääkirjoitusten retoriikasta.

Luvussa 5 tarkastelen Argumentaatio-otsikon alla kunkin pääkirjoituksen pääväitteitä ja niiden pääperusteluja. Tulokset esitetään lopuksi taulukkomuodossa. Tutkin myös kirjoitusten rakennetta tunnistuen puheiden klassisen jaon mukaisesti tekstien rakenteen osia ja taustoitan niiden tehtävää argumentaation kokonaisuuden kannalta. Argumentaatio-osion kolmas alaotsikko on pääkirjoituksissa esiintyvien argumentaatiotekniikoiden analyysi. Luvun toisessa osiossa tutkin kirjoitusten metaforia. Metaforat ovat tärkeä retorisen vaikuttamisen keino, ja erityisesti taloudesta puhuttaessa niillä on merkittävä rooli abstraktien aiheiden konkretisoijina. Metaforat ja vertaukset heijastelevat sitä tapaa, jolla aihe liitetään osaksi arkista kokemusmaailmaa. Ne määrittävät vahvasti kuvaamiensa asioiden saamia merkityksiä.

5.1 Argumentaatio

Argumentaation analyysissä keskitytään argumenttien järkipäisyyden tutkimiseen. Seuraavassa analyysissä keskityn pääkirjoitusten pääväitteisiin ja näiden tueksi esitettyihin perusteluihin. Argumentaation analyysissä ei oteta kantaa siihen, ovatko väitteet oikeita vai vääriä tai ovatko niiden esittämät väite-perustelu -ketjut päteviä, vaan tutkitaan sitä, millaisin perustein mitäkin väitettä tuetaan. Tällä tavoin selviää argumentaation runko. Esitän seuraavassa yhteenvedon aineiston argumentaation keskeisimmistä piirteistä.

5.1.1 Pääväitteet

Analysoimani pääkirjoitukset rakentuvat pääosin yhden tai kahden pääväitteen ympärille. Yleensä pääargumentti esitetään kirjoituksen loppuosassa tai keskivaiheilla. Pääkirjoitustekstit ovat sekoitus kuvailevaa – tai selittävää – ja argumentoivaa tekstiä: alussa on yleensä kuvaileva osuus, loppupuolelle sijoittuvat kirjoittajan omat argumentit. Tutkitut pääkirjoitukset noudattavat antiikin puheen klassista rakennetta. Se sisältää seuraavat osiot: 1) johdanto, 2) tausta, 3) asian esittely, 4) argumentointi (eli väitteet ja niiden perustelut) ja 5) lopetus. Olen tunnistanut kirjoitusten pääväitteet pohjaten tähän jakoon. Pääkirjoitukset ovat teksteinä myös verrattain lyhyitä, joten pääargumentti nousee melko selkeästi esiin kirjoituksista. Kausaalisuhteet olen tunnistanut pääväitteiden perusteluista. Syytekijät edustavat ongelmaa, johon seuraustekijät tarjoavat ratkaisun. Samanlaista argumenttien purkamisen periaatetta käyttävät Visa Heinonen ja Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila (1998) artikkelissaan valtiovarainministerin budjettiesitelmästä. Olen koostanut jokaisen yksittäisen pääkirjoituksen osalta pääargumenttien kausaaliketjut taulukkoon 2. En käy läpi yksitellen jokaisen kirjoituksen argumenttiketjuja, vaan esitän niistä kokoavan analyysin. Keskityn siihen, mikä muodostuu tutkimusaineiston kannalta katsottuna Helsingin Sanomien näkemykseksi taluskriisin luonteesta ja keinoista selvittää sen yli.

Pääväitteiden mukaan elvytystä tarvitaan. Kirjoittajien mukaan on tärkeää välttää edellisen (1990-luvun alun) laman virheet ja inhimilliset kärsimykset. Läpi aineiston erityisen keskeisenä nähdään yritysten ja teollisuuden tukeminen, jotta niiden toimintaedellytykset säilyisivät ja niiden ei tarvitsisi turvautua irtisanomisiin. Työllisyys nostetaan useissa kirjoituksissa erityisen tärkeäksi teemaksi. Työttömyyslukujen kasvun hillitseminen on kirjoittajien mukaan tärkeimpiä elvytyksen päämääriä. Työllisyyden merkittävydessä talouspoliittisessa keskustelussa on epäilemättä tapahtunut muutos 1990-luvun alun lamavuosien kokemusten jälkeen. Heinonen, Mykkänen, Pantzar ja Roponen (1996, 28, 93) toteavat valtiovarainministerien budjettiesitelmien vuosien 1982–1991 analyysissään työttömyyden olleen tuolloin aiheena vähäpätöisempi kuin esimerkiksi inflaatio (ks. myös Kantola 2006, 183). Työttömyys miellettiin tuolloin suomalaisessa talouspolitiikan mallissa alisteiseksi ongelmaksi suhteessa muihin talouspolitiikan tavoitteisiin. Tässä asiassa on selvästi havaittavissa muutos. Työttömyys on tärkeä teema analysoiduissa pääkirjoituksissa ja huomiota kiinnitetään yksittäisen työntekijän huoleen työttömyyden uhasta. Aiemmin koettu suuri lama, ennen kokematon työttömyyden nousu ja sen seuraukset yhteiskunnassa vaikuttavat varmasti siihen, että työttömyyslukuja seurataan aktiivisesti nykyisen kriisin edistyessä.

Kirjoituksista nousee esiin yhteneväisesti linjaus, jonka mukaan yritysten suora tuki on hyvä keino tukea työllisyyttä. Talouden pyörät on pidettävä pyörimässä, joten yritysten rahoitus pitää turvata. Kirjoittajat antavat ohjeita siihen, millaisia elvytyskeinoja tulisi suosia. Ohjeet ovat kuitenkin pääsääntöisesti hyvin yleisluontoisia: ”Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja.” (29.11.08), ”Vientiyritysten tarvitsemien vientitakuiden kasvattamisessa ei saa viivytellä.” (13.11.08) ja ”Kun suurten yritysten yritystodistusmarkkinat ovat luottolaman seurauksena tyrehtyneet, on nopeasti rakennettava järjestelmä, jolla näitä markkinoita ylläpidetään.” (12.12.08)

Kaikkien kirjoitusten päätavoite on saada Suomi selviämään yli taloustaantumasta, tämän osoitti myös aktanttianalyysi. Niinpä tämä tavoite esiintyy argumenttien kausaaliketjuissa jokaisessa pääkirjoituksessa. Argumentaatio kumpuaa tästä perustavoitteesta. Taantuma on todellisuutta ja Suomen talous menee alaspäin muiden maiden mukana. Teksteissä keskitytään Suomen mahdollisuuksiin selvitä tilanteesta. Hahmottaakseen näitä ulottuvuuksia kirjoittajat tekevät vertailuja muihin maihin ja viime lamaan. Suomen mahdollisuudet yksittäisenä toimijana nähdään kaipaena, sillä kriisi on globaali. Suomen tilanne nähdään kuitenkin kohtuullisen hyvänä. Aseitamme tässä globaalissa taloustilanteessa ovat valtion talouden hyvä kunto ja vähäinen julkinen velkaantuminen. Näin ollen kriisi ei ole yhtä paha kuin viime lamassa tai kuin joidenkin toisten maiden kohdalla nyt.

”Tässä tilanteessa vain epävarmuus on varmaa” on usean kirjoittajan argumentaatiota taustoittava oletus. Epävarmuudella perustellaan erilaisia (elvytys)toimia. Niiden vaikutuksista ei ole varmuutta, mutta ne nähdään kuitenkin oikeina, koska lamaannus ja passiivisuus antavat kriisille tilaa nakertaa talouden pohjaa ja tehdä tuhojaan. Passiivisuus ja hitaus nähdään säännönmukaisesti haitallisina seikkoina kriisistä selviämiseksi. Nopeat, tehokkaat ja oikein täsmennetyt toimet ovat hyviä. Ei saa jäädä jähkailemaan liian pitkäksi aikaa poliittisen debatin pyörteisiin. Rahaa ei kuitenkaan saa tuhata ja jaella varomattomasti, sillä kansantalouden kestävyys on varmistettava myös kriisin jälkeen. Maa ei saa velkaantua liikaa. Yritysten tukeminen ja erilaisiin julkisiin hankkeisiin investoiminen keynesiläisessä hengessä nähdään parhaina elvytysvaihtoehtoina. Valtion rooli on keskeinen. Markkinoiden ei katsota selviävän kriisistä omin neuvoin, ainakaan ilman kohtuuttomia inhimillisiä seurauksia. Malti ja nopeus määrittävät kirjoitusten kahdeksi myönteisimmäksi toimintaa arvottavaksi asiaksi, vaikka ovat käsitteellisesti lähes vastakkaisia attribuutteja. Näitä molempia päättäjien tulisi tavoitella kriisin helpottamiseksi.

Pessimismi nähdään erityisesti kahdessa kirjoituksessa (3. ja 20.11.08) erittäin kielteisenä asiana. Sitä torjuakseen kirjoittajat lähettävät poliittisille päättäjille viestin toimeliaisuuden tärkeydestä. Elvytystoimiin on ryhdyttävä ripeästi. Toisaalta myös mediaa syytetään liiallisen pessimismin lietsomisesta (3.11.08). Tällaisessa kannanotossa näkyy niin sanottu *pelolle antautumattomuuden retoriikka*: kannustamalla yleisöä uskomaan, että tilanne on hallussa, eikä paniikkiin ole mitään syytä, vahvistetaan luottamusta vallassa oleviin tahoihin. Tällainen retorinen painotus nojaa ajatukseen, jonka mukaan puhumalla avoimesti lamasta tai taantumasta ja toteamalla, että vaikeuksissa ollaan, itse asiassa myötävaikutetaan laman syvenemiseen. (Koski 2009, 17; Rae & Drury 1993, 346.) Varovainen optimismi on parempi vaihtoehto kuin avoin kriisin myöntäminen.

Kaikki pääkirjoitukset antavat nykyiselle talousjärjestelmälle kiistämättömän aseman. Mikään kirjoitus ei esitä suurempia linjanmuutoksia nykyiseen talouspolitiikkaan tai näe kriisiä oireena talousjärjestelmän laajemmasta toimimattomuudesta. Markkinatalouden katsotaan olevan sekavasta luonteestaan huolimatta kyseenalaistamaton järjestelmä. Parannukset lamaan nähdään tutun järjestelmän tarjoaman kehikon sisällä: raha pitää jälleen saada kiertämään systeemissä. Pääkirjoituksessa 4.1.09 todetaan, että ”*Jälkeenpäin katsoen voi olla niinpäin, että kovan nousukauden loppu oli sairaus ja taantuma tervehtymisprosessi*”. Tapahtumat voidaan tulkita järjestelmän itsekorjauksena. Markkinat korjaavat itse itsensä, jos toiminta niiden puitteissa on saanut vääristyneitä muotoja. Kriisi voidaan tulkita rangaistukseksi ihmisille, jotka ovat sairastuttaneet järjestelmän toimimalla väärin. Tämä on järjestelmän väärinkäytöstä maksettava hinta ja meidän on vain kärsittävä se toivoen, ettei kurimus kestä kauaa. Voimme pyrkiä lieventämään vaikutuksia, mutta ikäviä aikoja on kaikesta huolimatta edessä ja inhimillisiin tappioihin on varauduttava. Talousjärjestelmään itsessään ei ehdoteta muutoksia, vaan mukautumista odotetaan yksilöiltä ja valtiontalouksilta järjestelmän puitteissa.

Taulukkoon 2 on koottu jokaisen analysoidun pääkirjoituksen pääväite ja sen sisältämät kausaaliketjut (syy- ja seuraustekijät). Kirjoitusten pääväitteet on tiivistetty yksinkertaisiksi väitelauseiksi, eivätkä ne esiinny alla esitettyssä muodossaan suoraan teksteissä.

Taulukko 2: Pääkirjoitusten argumenttien pääväitteet ja kausaaliketjut.

PÄÄVÄITE	SYYTEKIJÄT	SEURAUSTEKIJÄT
Ministerin näkemys taloustilanteesta on oikea. (17.9.08)	Maailmantalous menee alas	Suomen talous menee alas
	Oikein ajoitetut veroratkaisut	Taloukasvu ja kriisistä nouseminen
	Epävarmuus (ennustaminen vaikeaa)	Ministerin väite (ettei hallituksella ole tarvetta äkillisiin talouspolitiikan korjausliikkeisiin) voidaan hyväksyä
Taloustilanteesta ei pidä keskustella liian kielteiseen sävyyn ja negatiivisia puolia tarpeettoman paljon korostaen. Suomen taloustilanteessa on paljon myönteistä. (3.11.08)	Torjutaan talousuutisten synkkä vire. Ne korostavat huonoja puolia tilanteesta ja kielteinen näkökulma painottuu turhaan	Ei vaivuta lamapelkoon, joka ruokkii laman pahentumista
	Erotetaan toisistaan realismi ja katteeton synkkyys; tarkastellaan talouslukuja sellaisina kuin ne ovat	Nähdään myös positiivista taloudessa → todenmukainen kuva tilanteesta
	Tunnelmissa ei saa ottaa liikaa lainaa 90-luvun lamasta	Torjutaan pessimismisiä, joka on tuhoisaa. Jatketaan kuluttamista kuten tähän asti.
Talouden suunnan muutos nousujohteiseksi on hidaskas ja raskas prosessi. Valtion tulee varautua siihen julkisilla investoinneilla, yritysten vientitakuilla kasvattamalla ja veroja keventämällä. (13.11.08)	Työttömyys nousee kaikkialla; rakenteellinen työttömyys aiheuttaa ongelmia Euroopassa; vientialoja painaa lama	Talouden suunnan muuttaminen ylöspäin on raskas ja hidaskas prosessi
	Yritysten vientitakuiden kasvattaminen; julkiset investoinnit; verotuksen kevennykset	Nousun alkaminen; lamasta nouseminen
	Malttia yt-neuvotteluihin	Varaudutaan työvoimapulaan eikä hätiköidä ohimenevässä kriisissä
Teollisuusjohtajien vaatimus nopeista ja tehokkaista lisätoimista kysynnän ja työllisyyttä ylläpitävän kasvun tukemiseksi on oikea ja se pitää toteuttaa. Talouden laskukierre on pysäytettävissä vain poikkeuksellisen voimakkain toimenpitein ja aikaa on niukasti: rahapoliittiset päätökset pitää tehdä nopeasti. (20.11.08)	EKP:n toimet olleet hitaita ja liian varovaisia	Pessimismi leviää ja rahapolitiikka alkaa menettää tehoa
	Teollisuusjohtajia on syytä kuunnella tarkasti	Näemme totuuden kriisin vaikutuksista reaalityn ja voimme toimia oikein
	Hallitusten pitää toimia juuri nyt ja tehdä taloushistorialliset päätökset nopeasti	Kansantalouden voimaa nakertava pessimismi ja lamaannus saadaan pysäytettyä
	Hallituksen syytä valmistella lisätoimia kysynnän ja työllisyyden tukemiseksi	Itseen ruokkiva laskusuhdanne saadaan pysäytetyksi

PÄÄVÄITE	SYYTEKIJÄT	SEURAUSTEKIJÄT
Henkinen takalukitus elvytyskeskustelussa on avattava ja vapauduttava edellisen laman taa-kasta. Elvytystoimia tarvitaan, mutta niiden tulee olla harkittuja, jottei kansantalous pitkällä aikavälillä kärsi. (29.11.08)	Henkinen takalukitus viime laman jäljiltä on avattava	Kriisin arvioiminen ja parantaminen järkevin elvytyskeinoin mahdollistuu
	Elvytettävä on viisaasti ja harkiten (ei siis tuhlaata valtion rahaa eikä pidättäydytä kokonaan uusista elvytystoimista)	Toivotut seuraukset (työttömyyden hillintä, talouskasvu) saadaan aikaan ja kansantalouden kestävyys säilyy
	Järkevä elvytys	Edellisen laman epäonnistumisten välttäminen
Kriisin hoitamisessa tärkein asia on yritysten rahoituksen turvaaminen. Nyt pitää elvyttää nopeasti ja harkitusti julkisilla investoinneilla ja samalla on varauduttava kriisin pitkittymiseen. On rakennettava luottamusta poliittisten osapuolten välille. (12.12.08)	Yritysten rahoitus on taattava: pitää rakentaa yritystodistusmarkkinoita ylläpitävä järjestelmä	Vältetään turhat likviditeettikonkurssit
	Pitää elvyttää nopeasti työllistävillä, järkevillä julkisilla investoinneilla	Kansantalous piristyy rasittumatta liikaa
	Osapuolten luottamusta pitää vahvistaa ja välttää provokatorisia toimenpide-ehdotuksia	Varaudutaan kriisin pitkittymiseen (löydetään sopeutumiskeinot)
Taloustilanne on todella epävarma eivätkä ennusteet ole minkään arvoisia nyt. Taantuma on globaali ja Suomi on siinä mukana. Kyseessä ei silti ole talouden harmageddon, talous toipuu ennen pitkää. Ennen toipumista nähdään viattomia uhreja kun ihmisiä jää työttömäksi ja yrityksiä kaatuu. (4.1.09)	Talous kriisiytyi...	... jotta se voisi puhdistua sitä lamauttavista epäterveellisistä piirteistä
	On elvytettävä, laskettava korkoja, kehitettävä uusia rahoitusmalleja yrityksille, joustettava työmarkkinoilla ja vältettävä irtisanomisia	Pääsemme taantuma-ajan yli
	Kriisin jatkoa ei voi ennustaa	Epävarmuus jatkuu

5.1.2 Rakenne

Edellisessä luvussa käytiin läpi pysäytetyn tarinan periaatetta ja aineistossa esiintyviä toimijaroolleja. Paitsi että pysäytetyn tarinan avulla voidaan hahmottaa kirjoitusten rakennetta ja toimijoita, se on myös itsessään retorinen tehokeino. Pääkirjoitukset noudattavat jo lähtökohdiltaan pysäytetyn tarinan tyypillistä muotoa. Ne ovat ikään kuin irtileikattuja ajankuvia kustakin aiheesta, jatkumoina, jotka kirjoittaja pysäyttää kuvaillakseen niiden kulua lukijalle. Tämä sisältää tärkeän retorisen elementin. Sen avulla kirjoittajalla on mahdollisuus rakentaa tarina haluamansa kaltaiseksi. Kirjoituksia eivät määritä tavanomaisen uutistekstin konventiot, vaan lähtökohtina ovat lehden linjan vetäminen ja kantaaottavuus. Kuten edellä todettiin, pääkirjoitukset noudattelevat pitkälti antiikin klassista puheen rakennetta. Antiikin retoriikan oppikirjoissa vallitsee selkeä käsitys siitä, miten hyvä puhe rakentuu. Puheen lajista hieman riippuen siinä katsotaan olevan viisi keskeistä rakennesosaa, seuraavassa Ciceron (ks. Puro 2006, 39) mukaan esitettyinä:

1. Aloitus tai johdanto (*exordium*)
2. Tapahtuman kerronta tai tausta (*narratio*)
3. Ennakoiva katsaus todistelun jäsennykseen (*partitio*)
4. Käsittely- ja todisteluosa (*tractatio, argumentatio*)
  - väitteiden todistelu (*confirmatio*) (oletettujen)
  - vastaväitteiden kumoaminen (*refutatio*)
5. Lopetus (*peroratio*)

Johdannossa esitellään kirjoituksen aihe ja pyritään herättämään kuulijoissa luottamusta ja myönteistä asennetta puheen aihetta ja kirjoittajaa kohtaan. Tausta-osassa kerrotaan tapahtuman tarina. Taustoituksen tavoitteena on antaa lukijalle puolueetonta tietoa, tai ainakin vaikutelma siitä. Ennakoivassa katsauksessa kirjoittaja esittelee itse aiheen ja tarjoilee yhteenvedon jatkossa seuraavista argumenteista. Varsinainen argumentointi on vuorossa käsittely- ja todistelu-osassa: argumentointi voi olla oman kannan puolustamista ja/tai vastakkaisen kannan kumoamiseen tähtäävää. Kirjoitus päättyy lopetukseen, jossa edellä esitetyt seikat kootaan vielä yhteen ja kirjoittaja pyrkii vaikuttamaan lukijaan tunteiden kautta.

Aineiston pääkirjoituksille on hyvin tyypillistä, että ne alkavat jonkinlaisella lukijan huomion herättämiseen tähdätyllä toteamuksella, esimerkiksi: ”*Suomessakin on herätty kylmään totuuteen: taloudellinen suhdanne on erittäin nopeasti heikentymässä*” (20.11.08). Lukija pysäytetään tekstin ääreen korostamalla tilanteen vakavuutta: joko kuvailemalla viimeaikaisia tapahtumia ja tunnelmia tai viittaamalla johonkin julkaistuun tietoon tai tutkimukseen. Lukijalle viestitetään, että tilanne on poikkeuksellisen kriittinen. Jokainen tällainen aloitus käyttää niin sanottua *dramaattista preesensia*. Se tarkoittaa menneen ajan tapahtumien kertomista preesens-muodossa eikä odotuksenmukaisesti imperfektissä. Tällä tyylikeinolla voidaan painottaa silminnäkiävaikutelmaa: kerrotusta tapahtumasta ja itse kerronnasta syntyy samanaikaisuuden illuusio (Laitinen 1998, 83). Rae ja Drury (1993, 339) ovat todenneet, että sijoittamalla aikaan viittaavan ilmauksen lauseen alkuun kirjoittaja tehostaa huonojen uutisten vaikutusta. Ne tuntuvat vyöryvän päälle. Tästä on kyse myös oman aineistoni dramaattisissa aloituksissa.

”*Budjetin lähetekeskusteluun kuuluva valtiovarainministerin katsaus taloudelliseen tilanteeseen ei*

*olisi voinut osua juuri jännittävämpään hetkeen maailmantaloutta viime päivinä koetelleiden dra-
maattisten käänteiden johdosta” (17.9.08).*

*”Suomessakin on herätty kylmään totuuteen: taloudellinen suhdanne on erittäin nopeasti heikenty-
mässä. Erityisen hälyttäviä ovat tiedot rakennusosalta, mutta taantuma näyttää leviävän vauhdilla
läpi elinkeinoelämän.” (20.11.08)*

*”Suomen Pankin tuoreen suhdanne-ennusteen mukaan asiat menevät nyt nopeasti huonoon suun-
taan. Suomenkin kansantalous on syöksymässä taantumaan. Tällaista ei ole vuositasolla tapahtunut
sitten vuoden 1993. Suomen Pankki puki kuiviksi numerosarjoiksi synkän syksyn: finanssikriisi on
nyt myös niin sanotun reaalityalouden kriisi.” (12.12.08)*

Johdanto-osien tehtävä koko pääkirjoitusten kannalta on vakuuttaa lukija tilanteen merkityksellisyydestä. Klassisen määritelmän mukaan johdannon tehtävä on puheen aiheen esittely. Tämän työn aineistossa se toimii ennemminkin ”näyttämön esittelyinä”, pysäytettynä kuvana kriisiytyneestä taloudesta. Se heittää koko lopputekstin ylle erityistilanteen varjon. Johdantojen voidaan kuitenkin katsoa mukailevan klassista määritelmää sikäli, että niissä kirjoittaja esittelee oman näkökulmansa aiheeseen ja määrittelee loppukirjoituksen taustavireen. Johdannot luovat teksteissä yhtä lukuun ottamatta vahvaa poikkeuksellisuuden tunnetta. Epävarmuus vallitsee. Lukijan kannattaa tarttua tähän tekstiin ja hankkia itselleen paras tieto siitä, mitä tarkalleen tapahtuu ja miten kannattaa toimia.

Ennen pääväitettä käsiteltävän tilanteen taustoja kuvaillaan lähes jokaisessa jutussa suhteellisen pitkästi. Tällä taustatilanteen yksityiskohtien kuvaamisella on kaksi funktiota. Ensinnäkin se hahmottaa lukijoille tilannekuvan tapahtumista, joihin kirjoituksessa aiotaan pureutua. Se ikään kuin kartoittaa maaston, jossa kirjoittaja liikkuu. Heli Katajamäki puhuu pääkirjoituksen selittävästä päämäärästä ja ”avainten antamisesta lukijalle”. Pääkirjoituksen kirjoittaja on ikään kuin opettajan roolissa suhteessa lukijaan. Kirjoittaja antaa lukijalle tiedot ja taidot, joiden mukaan hän itse voi päätellä ratkaisun. Kirjoittajan sosiaaliseen rooliin ”opettajana” sisältyy ajatus, että tämä tietää enemmän kuin lukija. (Katajamäki 2005, 17.) Tämä tiedon jakamisen asetelma näkyy suurimmassa osassa analysoimaani aineistoa.

”Yritysten näkymät ja työmarkkinat ovat vasta nyt kääntyneet alamäkeen, ja suunnan muutos uudelleen ylöspäin on hidas ja raskas prosessi. Niinpä yritysten tuloksia ja työllisyyskehitystä seurataan tarkasti kaikkialla maailmassa. Yhdysvalloissa työttömien määrä on kasvanut nopeasti suurem-

maksi kuin koskaan 14:n viime vuoden aikana. Kun "maailmantalouden työnjaossa" Yhdysvallat vastaa kulutuksesta, Kiina tuotannosta ja työstä ja Eurooppa investointituotteista, työttömyyden ja kuluttajien epäluottamuksen kasvu Amerikassa heijastuu kaikkialle. Seuraukset näkyvät esimerkiksi Euroopassa niin, että vienti takkuu ja työmarkkinat vaimenevat. Eri maiden työttömyys- ja työllisyysprosentit eivät kuitenkaan ole elävässä elämässä täysin vertailukelpoisia.” (13.11.08)

Toiseksi, kuvaamalla tilanteen taustoja tarkasti kirjoittaja voi korostaa omaa asiantuntijuuttaan ja vaikuttaa näin puheensa ethos-elementin vahvistumiseen. Hän näyttäytyy uskottavana hahmona, joka tuntee hyvin käsittelemänsä aiheen (Aristoteles 1997, 11; Puro 2006, 32). Tilannetta selittäessään kirjoittajat usein torjuvat samalla mahdollisia vasta-argumentteja, mikä edelleen vahvistaa kirjoittajan asiantuntijaroolia. Kirjoituksille on hyvin tyypillistä edetä tilanteen kuvauksen kautta kohti pääargumenttia. Kirjoitukset eivät täysin noudata klassista kaavaa, sillä taustoituksen ja argumentaation osuudet ovat osittain päällekkäiset. Monesti kirjoittajien argumentit kumpuavat taustoittavaksi tarkoitettusta asiasta, jonka kirjoittaja osoittaa vääräksi tai virheelliseksi, tai josta hän etenee esittämään oman tulkintansa.

”Virallinen näkemys, jota tavan takaa toistetaan, on, että tähän taantumaan Suomi ja suomalaiset yritykset menevät paljon vahvempina kuin 1990-luvun alun lamaan. Näin onkin: taloudessa on toteutettu rakenteellisia uudistuksia, ja yritysten taseet ovat vahvempia kuin ne olivat parikymmentä vuotta sitten. Tämä totuus auttaa meitä nykyisessä tilanteessa vain osin. Nykyinen maailmanlaajuisen talouskriisi on nimittäin luonteeltaan aivan toinen kuin se kriisi, jonka Suomi joutui käymään läpi 1990-luvun alussa.” (12.12.08)

”Kuluttajabarometriäkin voidaan lukea monella tavalla. Yksi tapa on se, että ottaa eri painolla huomioon "makroindikaattorit" - kansantalouden kehitystä koskevat arviot - ja "mikroindikaattorit" - omaa taloutta koskevat arviot. Jälkimmäisissä suomalaiset ovat asiantuntijoita, makroasioissa eivät. Arviot oman talouden tulevaisuudesta olivat kyllä synkistyneet, mutta vain hieman. Kenelläkään ei ole sitä viisautta, että pystyisi kertomaan, tuleeko tästä syvä vai lievä taantuma, ja onko matalasuhdanne pitkä vai lyhyt. Taivaan putoamista odotellessa tuppaa kuitenkin unohtumaan se, että jotain positiivistakin on taloudesta löydettävissä.” (3.11.08)

Esittämisjärjestyksellä rakennetaan pääkirjoitusten retorista voimaa. Tekstit etenevät toistuvasti samantyyppisten tekstielementtien jatkumona. Tyypillistä kaikille teksteille on ensimmäisen ”pysäyttävän tilannekuvan” jälkeen annettava informatiivinen kuvaus tilanteen taustoista, jotta lu-

kija voisi hahmottaa eri osapuolten asemat käsillä olevan tilanteen ympärillä. Tästä tilannekuvauksesta edetään vastakkaisia tai muuten toisistaan eroavia mielipiteitä kuvaillen kohti kirjoittajan esittämää pääväitettä. Pääväite esitetään ikään kuin *ratkaisuna* tilanteeseen, jonka ongelmaisuuksia on juuri kuvattu. Kun kirjoittajan oma pääväite seuraa vasta tilanteen kartoituksen jälkeen, se näyttää vakuuttavampana, kuin jos kartoitus seuraisi vasta pääväitettä. Päin vastoin esitettynä vaikutelma olisi enemmänkin pääväitteen puolustamiseen painottuva. Argumentin teho olisi tällöin vähäisempi. Se joutuisi puolustamaan paikkaansa vastaväitteiden valossa.

Esimerkiksi 29.11.08 kirjoituksen teksti rakentuu kokonaisuudessaan hallituksen ja opposition mielipide-erojen vuoroittaiseen esittelyyn. Tekstin alkupuoli on ikään kuin kuvaus hallituksen ja opposition välisestä dialogista. Oppositio toteaa jonkin epäkohdan ja hallitus vastaa. Näin ”keskustellen” edetään kohti kirjoittajan yhteenvetoa tilanteesta. Siinä todetaan kummankin osapuolen jumiutuneen viime laman aiheuttamiin ajatuslukkoihin. Niistä on nyt vapauduttava. Argumentaatio on sekä että -pohjaista ja se huomioi sekä hallituksen että opposition kannat. Työttömyyden laajenemista on hillittävä elvytystoimin ja myös kansantalouden kestävyys on otettava huomioon. Kirjoittaja esiintyy asiantuntija-asemassa ja tekee lukijalle yhteenvedon tilanteesta ja sen parhaasta ratkaisusta. Reunanen (2003, 357) on havainnut omassa tutkimuksessaan tällaisen vastapuolien dialogisen keskusteluttamisen olevan tyypillistä suomalaiselle julkiselle talouspoliittiselle keskustelulle. Lehdissä ikään kuin annetaan tilaa poliittisten osapuolten sananvaihdolle. Pääkirjoituskontekstissa toimittajalle tarjoutuu luontainen paikka kommentointiin ja yhteenvedon keskustelusta.

3.11.08 kirjoituksessa retorista vaikuttavuutta haetaan esittämällä asiat konkreettisina väitteinä ja vastaväitteinä.

”Etlan saama viesti oli se, että Suomi ajautuu todennäköisesti taantumaan, 40 prosenttia kuluttajista on vähentänyt kulutustaan, yritysten rahansaannissa on hankaluuksia ja investointeja on peruttu. Totta. Mutta totta on kyselyn mukaan myös se, että 60 prosenttia suomalaisista ei ole nähnyt tarpeelliseksi rajoittaa kulutustaan millään tavalla. Investointeja on peruttu, tilaukset ovat vähentyneet ja irtisanomisista on tullut - mutta erityisesti siellä, missä on jo ennen finanssikriisiä ollut rakenteellisia kannattavuusongelmia ja aikeita hidastaa pyörien pyörimistä, kuten metsäteollisuudessa.”
(3.11.08)

Tietyn ”väärän” väitteen esittäminen ja sen kumoaminen toisella, omalla väitteellä on tehokas tapa ottaa huomioon kritisoitava argumentti. 3.11.08 tekstissä kirjoittaja käyttää toteavia sanoja ja lauserakenteita, kuten ”totta”-sanaa yksittäisenä lauseena väitteiden välillä sekä ”mutta”-sanaa virkkeen alussa kyseenalaistamassa esitettyä (virheellistä) argumenttia. Mutta-sanaa käytetään usein vastaväitteen painon vähentämiseksi. Sitä seuraa merkitykseltään painavampi väite (Kakkuri-Knuutila 1998, 257). Näin ei eliminoida kokonaan vastaväitteen paikkaansa pitävyyttä, mikä olisi retorisesti huono taktiikka, sillä toisenlainen tulkinta on aina mahdollinen. Mutta-lauseen käyttö kuitenkin kyseenalaistaa vasta-argumentin pätevyyden: argumentti asettuu huonoon valoon, koska kirjoittaja osoittaa sen yksipuolisuuden. Hän esittää toisenlaisen tulkinnan nojautuen vanhaan eli ”väärään” argumenttiin, ja osoittaa sen heikkoudet loogiseen ajatteluun vedoten.

4.1.09 kirjoituksessa kirjoittajan ”retorinen strategia” nojaa myös vahvasti esittämisjärjestyksen voimaan. Hän rakentaa ensin kuvaa rauniomaisesta tilanteesta kriisisyksyn jälkeen edetäkseen tekstin loppupuolella lohdun näkökulmaan oman pääväitteensä kautta. Kirjoittajan lopullinen argumentti alkutilanteen katastrofaalisuuden kuvauksen jälkeen on, että tilanteesta selvittää kyllä. Kirjoittaja toteaa heti alussa, että hänen lähtökohtanaan on pohtia mennyttä ja hahmotella tulevan vuoden ääriäriä. Kirjoitus poikkeaa tyyliltään muista aineiston jutuista, sillä se pyrkii jo lähtökohdiltaan irti päivänpolttavista asioista ja tutkailee ilmiötä laajemmasta näkökulmasta. Silti tekstin rakenne toistaa samantyyppistä *sekasorrosta selvyyteen* -asetelmaa, jossa kirjoittaja lopuksi tarjoaa ratkaisua yleisölle.

Kirjoittajat perustelevat tyypillisesti *käytännön esimerkein*, miksi heidän esittämänsä väite on oikea. Esimerkkien avulla kirjoittaja konkretisoi väitettään ja esittää sille ”todellisesta elämästä” nousevaa tukea. Perelmaniin nojaten esimerkkien käyttöä voidaan tulkita kahdella tavalla. Ensimmäkin kirjoittaja voi *argumentoida* esimerkin avulla: esimerkin kautta luodaan ennakkotapaus tai sääntö, jolloin esimerkki on induktiivisessa roolissa tukemassa säännön syntyä. Toisaalta voi olla kyse *havainnollistuksesta*: kun sääntö on jo hyväksytty ja esimerkki vain vahvistaa jo edeltä tiedettyä. Havainnollistus vetoaa enemmän mielikuvitukseen, kun taas esimerkiltä vaaditaan ehdotonta todellisuuspohjaa, jotta siitä voi induktiivisesti johtaa säännön. (Perelman 1996, 120–122.) Kirjoittajat käyttävät esimerkkejä tutkimusaineistossani pääsääntöisesti havainnollistamaan jo olemassa olevaa sääntöä tai tietopohjaa. Näin ollen esimerkkien konkretisoiva vaikutus on tärkeä, kun

talouden toiminnan sääntöjä selitetään lukijakunnalle tässä nimenomaisessa kriisitapauksessa.

Väite: *Kenelläkään ei ole sitä viisautta, että pystyisi kertomaan, tuleeko tästä syvä vai lievä taantuma, ja onko matalasuhdanne pitkä vai lyhyt. Taivaan putoamista odotellessa tuppaa kuitenkin unohtumaan se, että jotain positiivistakin on taloudesta löydettävissä. (3.11.08)*

Perustelu esimerkein: *Esimerkiksi kelpaa se, että suomalaisten yritysten taseet ovat edelleenkin hyvässä kunnossa. Vähittäiskaupan myynti kasvaa, ja palvelusektori on ainakin toistaiseksi kelvollisessa tilanteessa. Kuluttajaa ilahduttanee se, että inflaatiouvauhti hidastuu, kun raaka-aineet halpenevat. Asuntolainan kulutkin pienenevät viime aikojen tasosta, kun korot alenevat ja - mistä on jo viitteitä - rahan hinnassa oleva ylimääräinen riskilisiä pienenee. Kaikki tämä veronalennusten ohessa kasvattaa kotitalouksien ostovoimaa. (3.11.08)*

Väite: *Näitäkin toimia kiireisempää on luoda järjestely, jolla estetään turhat likviditeettikonkurssit. (12.12.08)*

Perustelu esimerkein: *Kun suurten yritysten yritystodistusmarkkinat ovat luottolaman seurauksena tyrehtyneet, on nopeasti rakennettava järjestelmä, jolla näitä markkinoita ylläpidetään. Ellei yritysten rahoitusjärjestelmää pidetä toiminnassa, hyvässäkin kunnossa olevat yritykset saattavat kaatua rahan puutteeseen. (12.12.08)*

Pääkirjoitukset ottavat kantaa asioihin jo perusmääritelmältään. Näin ollen on loogista, että ne esittävät myös paljon *toimintaehdotuksia ja ohjeita* siitä, miten kriisitilanteessa tulisi menetellä. Yleensä pääargumenttien sisältö on tämänkaltainen ohje. Argumentin esittäminen toimintaohjeena on klassisen retoriikan määritelmien mukainen: tarkoitus on vaikuttaa yleisöön ja saada oma näkemys vallitsevaksi. ”Päällä olevassa” tilanteessa, kuten talouskriisissä, on luontevaa esittää toiminnan ohjeita. Se vihjaa, että kirjoittajalla on pätevää tietoa asiasta. Jotta ohjeita voi antaa, täytyy olettaa, että asiassa on jotain, mitä yleisö ei vielä tiedä. Siksi ohjeiden antaminen korostaa kirjoittajan asiantuntijuutta suhteessa lukijoihin. Tiedon jakamisen asetelma on selvä.

13.11.08 kirjoituksen koko sävy on opastava ja neuvova. Argumentit on puettu monessa kohtaa napakan ohjeen muotoon. Kirjoittaja antaa ymmärtää, että hänen esittämällään tavalla on suorastaan pakko toimia, jos halutaan selvitä kriisistä mahdollisimman vähin vaurioin. Sävy on vaativa, jopa

käskevä.

”Vaikka yt-neuvotteluja pitäisi vasta aikeina, ja vaikka takana olisi suhdanteen ulkopuolisiakin syitä, valtiovallan on varauduttava arvioita pahempaankin kehitykseen.” (13.11.08)

”Vientiyritysten tarvitsemien vientitakuiden kasvattamisessa ei saa viivytellä.” (13.11.08)

”Yrityksille puolestaan toivoisi malttia yt-neuvottelujen mitoitukseen, sillä matalasuhdannetta seuraa takuuvarmasti sekä korkeasuhdanne että huutava pula pätevistä työvoimasta suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle.” (13.11.08)

29.11.08 tekstin pääväitteessä käytetään useasti käskevää verbiä ”pitää”. Kirjoittajalla vaikuttaa olevan selkeä käsitys siitä, mitä tilanteessa täytyy tehdä. Hän ikään kuin viheltää kinastelevien osapuolten pelin poikki ja toteaa faktat: ”näin tulee tehdä, jotta tilanne saadaan kuntoon”. Pääväitteen kohdalla ei siis anneta tilaa vaihtoehtoisille tulkinnoille, vaan jaetaan suoria toimintavaatimuksia, joskin hyvin abstraktilla tasolla (konkreettisia toimenpide-ehdotuksia kirjoittaja ei esitä).

”Poliittinen ja henkinen takalukitus pitää avata. Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin. Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja. Rahaa pitää käyttää viisaasti, jotta se vaikuttaa toivotulla tavalla eivätkä toimet heikennä Suomen kansantalouden pitkän aikavälin kestävyyttä.” (29.11.08)

12.12.08 tekstissä esiintyy paljon toiminnan verbejä ja listoja tehtäväksi suunnitelluista asioista. Tämä luo dynaamista tekemisen tuntua ja vaikutelmaa toimeliaisuudesta. Kirjoittaja ottaa löyhästi kantaa eri osapuolten ehdotuksiin ja ilmaisee kokoavasti oman näkemyksensä tilanteessa auttavista toimista tekstin lopussa. Täsmällinen, selkeä ja luetteloihin perustuva esittämistapa korostaa kirjoittajan ethosta asiantuntijana: hän tarjoaa ratkaisuksi selkeitä faktoja ja konkreettisia toimia tehtäväksi, aktiivinen eteenpäin pyrkiminen kriisitilanteessa korostuu. Ei ole aikaa hukattavaksi, vaan on syytä tarttua toimiin nyt heti.

”Näitäkin toimia kiireisempää on luoda järjestely, jolla estetään turhat likviditeettikonkurssit. Kun

suurten yritysten yritystodistusmarkkinat ovat luottolaman seurauksena tyrehtyneet, on nopeasti rakennettava järjestelmä, jolla näitä markkinoita ylläpidetään. Ellei yritysten rahoitusjärjestelmää pidetä toiminnassa, hyvässäkin kunnossa olevat yritykset saattavat kaatua rahan puutteeseen.” (12.12.08)

Väitteen viimeisen lauseen ”ellei - niin” -muotoinen retoriikka korostaa uhan tuntua esittelemällä toimettomuuden pelottavat seuraukset (terveidenkin yritysten kaatuminen); ja edelleen lisää kiireisyyden vaikutelmaa.

Tekstin toinen pääväite jatkaa samaa nopeiden toimien korostamisen linjaa. ”Viisas” merkitsee järkevää, parasta ja tavoiteltavaa. Nopeasti työllistävät, järkevät julkiset investoinnit liitetään tämän viisauden määreen alle. Tämä antaa käänteisesti ymmärtää, että ”typerää”, eli vältettävää, olisi työllistää nyt pitkäjänteisyyttä hakien ja hitaasti harkiten. Nopea arvotetaan paremmaksi kuin hidas tai pitkäjänteinen. Argumentaatio antaa ymmärtää, että viisaat keinot on löydettävissä nopeasti: ne eivät kaipa poliittista keskustelua ympärilleen, vaan asiantuntijat tietävät kyllä, mitä nämä keinot ovat. Retoriikka on manageri-ajattelulle (Kantola 2006) tyypillistä: asioitamme hoitavat poliitikot ja virkamiehet ovat asiantuntijoita, jotka pystyvät seulomaan parhaat tavat hoitaa asioita. Managerinäkökulma erottaa poliittisen debatin päätöksenteosta ja kansallisten asioiden hoitamisesta.

”Viisasta politiikkaa onkin nyt elvyttää nopeasti työllistävillä, järkevillä julkisilla investoinneilla. Mutta samalla tulee varautua myös kriisin mahdolliseen pitkittymiseen.” (12.12.08)

5.2 Metaforat

Metafora on kielikuva, jossa yksi asia tai käsite kuvataan toisen asian kautta. Metaforat eivät käytännössä ole sananmukaisesti totta. Kaikki kieli on metaforisesti hyvin latautunutta; voidaan jopa sanoa, että metaforisuus on tärkeä kielen tapa rakentaa ymmärrystä maailmasta, eikä mikään aihealueen kielenkäyttö ole metaforista vapaata. Hyvät metaforat voivat kielellisistä resursseista ammentamalla kasvattaa sanotun merkityksen tehoa (Rae & Drury 1993, 342). Metaforien tutkiminen on kiinnostanut retoriikan tutkijoita kautta historian. Aineistoni pääkirjoitusten metaforat noudattelevat melko yleisesti talouden kielelle tyypillistä metafora-perinnettä (esim. Goodwin 1989,

McCloskey 1986), jota olen kuvannut tarkemmin luvussa 2. Metaforien tutkiminen on mielenkiintoista, koska niiden kautta voidaan osoittaa erilaisia tapoja rakentaa kriisitietoisuutta ja niitä ominaisuuksia, joita kriisiin liitetään.

Valtaosa tutkituista teksteistä esittää kriisin *alaspäin viettävänä kierteenä*, jossa Suomi muiden maailmantalouden maiden kanssa on melko avuttomina mukana, omista ponnisteluistaan riippumatta. Tässä metaforisessa juonteessa maat ovat hyvin voimattomia. Taluskriisi on puolestaan vahva kuin luonnonvoima, maailmalla riehuva estelemätön uhka, jonka edistymistä seurataan kollektiivisen jännityksen tilassa. Heinonen (1992, 477) liittää *syöksykerremetaforan* omassa tutkimuksessaan alkoholismiin viittaavaksi sanastoksi, jonka tarkoitus on korostaa hoidollisten menetelmien (säästäminen, kansantalouden leikkaukset) tärkeyttä käsistä karanteen ongelman kuriin saamiseksi. Omassa analyysissäni en tunnista tällaista yhteyttä. Syöksystä ja pahan kierteestä puhutaan nimenomaan luonnonvoiman kaltaisena uhkana, joka riepottelee valtioita ja niiden talouksia. Talouden toimijat eivät (ainakaan Suomessa) ole itse aiheuttaneet tilannetta omalla leväperäisellä toiminnallaan, vaan uhka tulee nimenomaan ulkoa päin. Samantyyppisen kierremetaforan tunnistavat Britannian vuoden 1990 lamasta käytyä julkista keskustelua tutkineet Rae ja Drury. Heidän aineistossaan lama esiintyy esimerkiksi ”hurrikaanina”, jonka tuhovoima on sokea, koskettaa kaikkia ja jolle sen alettua ei voida enää juurikaan mitään. (Rae & Drury 1993, 343/348).

”Jokainen ymmärtää, että maailmantalouden kehitys vetää väistämättä Suomeakin mukanaan alaspäin ja myös täällä tullaan näkemään ikäviä lukuja. Jyrki Katainen pyrki kuitenkin vakuuttamaan, että taloutemme on kärkikunnossa verrattuna muuhun Eurooppaan ja että Suomi pärjää parhaimpien joukossa.” (17.9.08)

”Näin nopeaa ja laajaa taloudellisen toimeliaisuuden romahtamista ei ole yksikään talouden tai politiikan nykyinen päättäjä ennen kokenut.” (29.11.08)

”Tällä kertaa talouskehityksen tarkastelijat näkevät takana suurta tuhoa ja edesspäin pelkkää sumua. Tulevien muutosten ja murrosten ennakoiminen on muutoinkin kokenut pahan devalvaation:

vuoden 2008 lopulla maailmantalouteen iskeneen kriisin ajoitusta ja syvyyttä ei osattu ennustaa.” [–]”*Nähtävästi sekin jäi ymmärtämättä, kuinka tiukasti maailman talousmahdit ovat toisistaan riippuvaisia ja kuinka maailmantalouden kivijalka on tehty herkästi murenevasta rakennusaineesta nimeltään luottamus. Nyt maailmantalous sukeltaa taantumaan.”* (4.1.09)

13.11.08 pääkirjoituksessa kriisiä kuvataan metaforisesti kierre-metaforaa vielä räväkämmin, väkivaltaisena kuristuksena:

”Finanssikriisin kuristus kevenee maailmantalouden kurkulta”[–] *”Kuristusote ehti kuitenkin aiheuttaa vaurioita reaalitalouteen - yrityksiin, asuntomarkkinoihin, kulutukseen - ja reaalitalous elpyy huomattavasti hitaammin kuin rahamarkkinat tai pörssit.”* (13.11.08)

Useissa pääkirjoituksissa tehdään ero finanssitalouden ja niin sanotun reaalitalouden välillä. Ensimmäinen tarkoittaa lähinnä rahoitusala ja pääoman liikkeitä, jälkimmäinen yrityksiä ja kuluttajien muodostamia markkinoita, joilla tuotetaan ja kulutetaan hyödykkeitä sekä reaali-investointeja, kuten rakennuksia, koneita ja kiinteistöjä. Tässä kahtiajaossa aktiiviseksi syylliseksi reaalitalouden kriisiytymiselle ja sitä myötä ihmisten arjessa näkyvälle taantumalle nähdään finanssitalous, jonka puolella sijoittajat ja pankkiirit ovat voittojen maksimoinnin nälässään ottaneet liian suuria riskejä. Laskun tästä huikentelevaisuudesta joutuu maksamaan reaalitalous ja sen kouriintuntuvia muotoja ovat yritysten vaikeudet, irtisanomiset ja lomautukset. Reaalitalouden kriisin on kauhistuttava tuhovoimassaan, mutta sille ei esitetä niinkään syyllisen viittaa: kuinka luonnonvoima voisikaan toimia aktiivisen tietoisesti. Aktiivinen kriisin käynnistäjä oli rahoitusala (ks. Rae & Drury (1993, 348) vastaavantyyppinen analyysi vuoden 1990 Britannian lamasta).

”Suomen Pankki puki kuiviksi numerosarjoiksi synkän syksyn: finanssikriisi on nyt myös niin sanottu reaalitalouden kriisi.” (12.12.08)

Rahoitusmarkkinoiden epäselvyyksistä alkanut luottamuskriisi on murentanut talouden perustan. Varastottomaan "just-on-time" -järjestelmään perustuvat talouden prosessit takkuavat, kun alihankintaketjut katkeilevat rahoitusongelmiin. Vienti hiipuu, kun markkinat sammuvat kaikkialla

yhtä aikaa.” (4.1.09)

4.1.09 tekstissä syyllistä kriisin eskaloitumiseen haetaan myös talousasiantuntijoiden suunnalta. Heidän juuri olisi pitänyt osata tulkita ennusmerkkejä ja varoittaa muita toimijoita siitä, että asiat ovat karkaamassa käsistä. Lopulta heidän kyvyttömyytensä kriisin edessä vain todetaan ja passiivisesti hyväksytään.

”Varoituksen ääniä - esimerkiksi Yhdysvaltain vajeista ja johdannaismarkkinoiden ongelmista - toki kuului, mutta niin niitä on kuulunut sieltä täältä vuosien ajan. Tutkijat ja tutkimuslaitokset eivät osanneet uskottavalla tavalla paikantaa, mistä kriisi voisi lähteä liikkeelle, miten se etenisi ja miten laajenisi.” (4.1.09)

Tyypillistä aineistossa esiintyvälle kierre-metaforalle on, että siinä asetetaan maita paremmuusjärjestykseen sen mukaan, kuinka hyvin niiden taloudellinen tilanne kannattelee niitä kriisin yli. Tässä vertailussa kirjoittajat yhteneväisesti rankkaavat Suomen parhaiten pärjävien joukkoon. Tilanteesta hahmottuu *kilpailu*, jossa jokainen maa kohtaa kriisin, mutta seuraukset ovat toisille pahemmat kuin toiset. Kirjoittajien huolena on tarkastella, mitkä ovat Suomen mahdollisuudet tässä. Vaikka oman hallituksemme keinot hillitä kriisin leviämistä maahan ymmärretään vähäisiksi, niillä on lähes jokaisessa kirjoituksessa kuitenkin tärkeä rooli tappioiden minimoijana. Vastuu on selkeästi hallituksella. Näin hahmottuu kuva Suomesta kriisiin ajautuvana aluksena, jota hallitus pyrkii ohjailemaan pahimpien karikkojen yli. Vertailu on tyypillistä suomalaiselle talouspoliittiselle puheelle, etenkin negatiivisten tapahtumaskenaarioiden kohdalla, jolloin halutaan verrata ”meidän” pärjäämistä suhteessa muihin (Heinonen ym. 1996, 71–72).

”Tämä pahan kierre pyörii yhtä aikaa ja melkein samassa vaiheessa kaikissa maissa. Kuten arvata saattoi, Suomi ei ollut suojassa. Mitenpä viennistä elävä maa olisikaan voinut olla. Me olemme muutaman askeleen pahimpaan kurimukseen joutuneita maita jäljessä - esimerkiksi työttömyyden kasvussa ja kansantuotteen kehityksen käännoksessä - ja monta askelta paremmissa lähtöasetelmissä - esimerkiksi valtiontaloudessa ja yritysten taseissa.” (4.1.09)

”Jos Eurooppa sairastuu työttömyyden tautiin, sairaus on sitkeämpi kuin Yhdysvalloissa. Eroja on toki Euroopan maiden välilläkin. EU-komission mukaan EU-maista työttömyyskehitys on uhkavinta Espanjassa.” [--] ”Moni muukin maa matkaa samaan suuntaan, tosin hitaammalla vauhdilla. Tällä tiellä ovat muiden muassa Suomelle tärkeät eurooppalaiset vientikohteet Saksa ja Ruotsi.”

(13.11.08)

”Jyrki Katainen pyrki kuitenkin vakuuttamaan, että taloutemme on kärkikunnossa verrattuna muihin Eurooppaan ja että Suomi pärjää parhaimpien joukossa.” (17.9.08)

Viimeiseen tekstilainaukseen sisältyy mielenkiintoinen argumentaatiota takaava retorinen keino. Kirjoittaja vetoaa vahvasti valtiovarainministeri Jyrki Kataiseen, jonka hahmo esiintyy luottamusta herättävänä tahona. Heinonen ym. (1996, 76) toteavat, että valtiovarainministeri on Suomessa perinteisesti nähty hahmoksi, jolla on erityistä institutionaalista painoarvoa ja sananvaltaa kansallisissa talousasioissa. Hänen arvovaltansa ylittää Reunasen (2003, 141) tutkimuksen mukaan jopa pääministerin arvovallan, mikä on poikkeavaa esimerkiksi verrattuna ruotsalaiseen keskusteluun. Samalla kun Kataisen auktoriteettiin valtionvarainministerinä vedotaan, hänelle annetaan vahvasti myös vastuu Suomen asioista.

Kirjoittajat käyttävät niin sanottuja *takaavia ilmaisuja*, jotta lukijat samaistuisivat heidän tulkintaansa tilanteesta. (Kakkuri-Knuutila 1998, 256). Takaavia ilmaisuja ovat esimerkiksi ”jokainen tietää” ja ”kaikkihan me ymmärrämme”. Kriisille annetaan yksi tulkinta, jonka yleisön odotetaan jakavan, koska kyse on ”tosiseikasta”, jonka jokainen älykäs lukija voi omalla järjellään todeta pitävän paikkansa. Esimerkiksi takaavaa ilmausta *”Jokainen ymmärtää, että maailmantalouden kehitys vetää väistämättä Suomeakin mukanaan alaspäin ja myös täällä tullaan näkemään ikäviä lukuja”* käytetään 17.9.08 kirjoituksessa kriisin vastaanansomattomuuden perusteluna. Vedotaan siis yhteisesti ymmärrettyyn, järjellä perusteltavaan tilanteeseen (*jokainen ymmärtää*), jonka mukaan myös Suomi menee alas kriisin myötä, sitä ei voi estää.

Hyvin tyypillistä aineiston metaforille on, että niiden metaforisuus on ikään kuin ”piilossa”. Kun tiettyjä käsitteitä käytetään toistuvasti samojen metaforien pohjana, käy niin, että metaforinen merkitys muuttuu vakiintuneeksi tulkinnaksi, se arkikielistyy. Perelman puhuu niin sanotuista *uinuvista metaforista*. (Perelman 1996, 139.) Nämä ovat tyypillisiä talouspuheelle (Kakkuri-Knuutila 1998, 260).

Esimerkiksi 3.11.08 julkaistussa tekstissä kirjoittaja käyttää runsaasti uinuvia metaforia. Näiden mukaan Suomi määrityy iskuja vältteleväksi kilpailijaksi globaalissa taantumakisassa, jossa olosuhteet annetaan kysymättä ulkoapäin: *”inflaatiovauhti hidastuu”, ”Suomi ajautuu todennäköisesti taantumaan”*. Suomi on kuitenkin kisassa vahvoilla verrattuna muihin maihin: *”Suomen julki-*

nen talous on edelleenkin hyvässä iskussa". Metaforissa passiivinen *ajautuminen* ja vääjäämättömät kriisin vaikutukset viestivät voimattomuudesta ja objektin roolista, joka Suomelle lankeaa ja jolle se ei voi mitään. Toisaalta metaforat esittävät tilanteen *kilpailuna* tai *kamppailuna*, jossa aktiivisia toimijoita ovat nimenomaan valtiot; osa niistä on paremmassa kunnossa kuin toiset: osa pärjää paremmin, osa huonommin. Aineistossani esiintyvät uinuvat metaforat jatkavat monessa tapauksessa nimenomaan alaspäin viettävän kierteen metaforaa symbolisimissaan. Tämä liittyy pitkälti tekstien aihepiiriin ja ilmestymisajankohtaan (talouskriisin kärjistyminen). Oma tutkimukseni vahvistaa osaltaan, että taloudellisten aiheiden käsittelyyn käytetty kieli on hyvin vakiintunutta ja tietyllä tapaa ”arkista”.

Toinen tärkeä juonne aineistossa ovat *sairauteen liittyvät metaforat*. Näissä kriisi näyttäytyy leviävänä viruksena tai tautina ja sen henkiset vaikutukset pessimismi ja lamaannus esitetään loisena, joka syö kansantalouden voimaa heikentäen sitä joka hetki. Sairauteen verrattavissa oleva metafora on myös kriisin kuvaaminen *väkivaltaisena hyökkäyksenä*: se aiheuttaa yhteiskunnalle *vaurioita*. Sairauden tai hyökkäyksen pituutta ja sen aiheuttamia vahinkoja on vaikea arvioida ennakolta. Sairauden/hyökkäyksen armoille joudutaan, ja vain oireita voidaan koettaa helpottaa.

”Suomessakin on herätty kylmään totuuteen: taloudellinen suhdanne on erittäin nopeasti heikentymässä. Erityisen hälyttäviä ovat tiedot rakennusalalta, mutta taantuma näyttää leviävän vauhdilla läpi elinkeinoelämän” [--] *”Pessimismi ja lamaannus syövät kansantalouden voimaa joka hetki, juuri nyt.”* (20.11.08)

”Vaikka Kiinan ja Venäjän taloudet nyt notkahtavat, on perusteltua odottaa, että ne pomppaavat taas nousuun ja antavat piristysruiskeen taloudelle. Epäilemättä Suomi taivaltaa kohti kivuliaampia taloudellisia aikoja, mutta nyt tunnelmat ottavat aivan liian paljon ja aiheetta lainaa 90-luvun alun lama-ajoista.” (3.11.08)

”Finanssikriisin kuristus kevenee maailmantalouden kurkulta siitä päätellen, että rahamarkkinoiden korot ovat laskussa. [--]Kuristusote ehti kuitenkin aiheuttaa vaurioita reaalityöelämään - yrityksiin, asuntomarkkinoihin, kulutukseen - ja reaalityöelämä elpyy huomattavasti hitaammin kuin rahamarkkinat tai pörssit.” [--] *”Jos Eurooppa sairastuu työttömyyden tautiin, sairaus on sitkeämpi*

kuin Yhdysvalloissa.” (13.11.08)

*”Tärkeää on myös pohtia, miten paikata halvaantuneita yritysten joukkovelkakirjamarkkinoita.”
(29.11.08)*

”Maailmantalous kyllä elpyy, nuolee haavansa, nousukauden aikaiset ylilyönnit korjataan ja taantumien painamia kolhuja oiotaan. Jälkeenpäin katsoen voi olla niinpäin, että kovan nousukauden loppu oli sairaus ja taantuma tervehtymisprosessi.” (4.1.09)

*”Kun suurten yritysten yritystodistusmarkkinat ovat luottolaman seurauksena tyrehtyneet, on nopeasti rakennettava järjestelmä, jolla näitä markkinoita ylläpidetään. Ellei yritysten rahoitusjärjestelmää pidetä toiminnassa, hyvässäkin kunnossa olevat yritykset saattavat kaatua rahan puutteeseen.”
(12.12.08)*

Tauti-metafora liittyy laajemmin talouden näkemiseen *elävänä organismina*. Tämä on tavanomainen talouspoliittisessa keskustelussa käytetty metafora (Heinonen & Kakkuri-Knuutila 1998, 298; Goodwin 1989, 213). Kansantalouden elollisen olion kaltaisena. Ilmaisut kuten ”talous kasvaa/taantuu/heikkenee/vahvistuu”, ovat hyvin tyypillisiä organismi-metaforan ilmentymiä. Talous elää ja hengittää, sairastuu ja toipuu, kohtaa ilmiöitä maailmassa ja mukautuu niihin. Tällöin tarkastelijan suhde talouteen on kuin asiantuntijan suhde tarkkailtavaan objektiin, kuten lääkärin potilaaseen tai biologin tutkimaansa olioon. Hän voi tarkastella oireita ja olion ilmenemismuotoja ja antaa toimintasuosituksia ja analyyskejä. Näkökulma on siis tieteellisesti väritynyt ja pyrkii näennäisesti objektiivisuuteen. Paras vaihtoehto on asiantuntijan pääteltävissä ilmiön olemusta tarkkailemalla, ei niinkään poliittisen keskustelun kautta.

Asiantuntijuuden ja toimenpidesuositusten korostamisesta huolimatta tietty *voimattomuuden* tunne välittyy teksteistä vahvana. Taloudellisten toimijoiden rooli on olla mukana elvytyksessä ja parantelutyössä, mutta viime kädessä yksittäiset toimijat ovat kuitenkin järjestelmän massiivisuuden armoilla. Talous on aina jossain määrin arvaamaton. Sen toimintaa voidaan ennustaa vain rajalli-

sesti. Erityisen selkeää tämän tyyppinen retoriikka on 4.1.09 julkaistussa kirjoituksessa.

”Tämä ei tietenkään helpota niiden oloa, jotka taantumana syyttömiksi uhreiksi joutuvat. Kohteeksi uhkaa joutua ensi vuonna niin Suomessa kuin muuallakin maailmalla erinomaisia työntekijöitä ja kannattavia yrityksiä.” [–]”Kurjuutta on helpompi kestää, jos tietää, milloin se loppuu. Valitettavasti tätä tietoa ei ole kenelläkään. Nyt veikkaillaan taantumana niskan taittuvan ajassa, joka veikkailijasta riippuen vaihtelee muutamasta kuukaudesta pariin kolmeen vuoteen. Voi olla, voi olla olemattakin.” (4.1.09)

”Syytön uhri” ja ”kohteeksi uhkaa joutua...” ovat ilmaisuja, jotka korostavat inhimillistä näkökulmaa suuren uhan edellä. Ne viestivät ihmisen voimattomuutta ja objekti-asemaa suhteessa talouden liikkeisiin. Ilmaisut vetoavat yleisön pathos-puoleen: pyrkimyksenä on lisätä kirjoittajan samastumista ”tavalliseen lukijaan”. Kirjoittaja näyttäytyy empaattisena arvioijana, joka näkee inhimillisen hädän suurten taloudellisten tapahtumien pyörteissä.

Yksilön näkökulma nousee esiin tekstien metaforissa vain yksittäisinä mainintoina ja harvakseltaan (näkyvin se on 4.1.09 kirjoituksessa). Silloin kun yksilö mainitaan, näkökulma on lähestulkoon aina uhrin tai sopeutujan. *Sopeutuvan uhrin* metafora on perinteikäs taloustieteen biologis-evoluutiivisessa juonteessa, jossa yksittäisen ihmisen tuleekin väistää vapaiden markkinoiden toteuttaessa itseään: uhreja ei voi välttää (Goodwin 1989, 213). Aktanttianalyysistä nähtiin, että kriisiä lähestytään kirjoituksissa lähinnä kansakunta-näkökulmasta, argumentaatio-alaluvusta puolestaan, että yritykset ovat elvytystoimien pääkohde. Yksittäiset ihmiset ovat tutkituissa pääkirjoituksissa talousjärjestelmän ulkoapäin pakotettujen raamien armoilla. Heidän kannettavakseen koituvat kriisin seuraukset, niin valitettavaa kuin se onkin. Yksilöä ei nähdä aktiivisena toimijana, paitsi kuluttaja-roolissa. Tuossa roolissa hänen tulee toteuttaa kuluttajuuttaan myös – ja erityisesti – kriisin aikana: se on jopa hänen velvollisuutensa valtiontaloutta kohtaan. Tästä suomalaisessa yhteiskunnassa kriisin aikana nousseesta mielialasta konkreettinen esimerkki on ”Älä ruoki lamaa” -liike, joka keskittyi kuluttamisen tärkeyden alleviivaamiseen.

Työttömyys nähdään pääkirjoituksissa keskeisenä teemana. Työttömyys-aiheen kautta yksilölle tarjoutuu näkökulma työn tekemisen kautta. Ihmisten huolelle työpaikkojen säilymisestä suodaan empaattinen ajatus. Tässä mielessä keskustelu on epäilemättä muuttunut 1990-luvun alun perinteisestä talouspoliittisesta retoriikasta, jossa yksilö säännönmukaisesti jäi sivuun ja työttömyysteema oli

vähäpätöisempi kuin muut talouden aiheet. Silti on tärkeää huomata, ettei talousjärjestelmän ehdottomuutta elämän reunaehtoien sanelijana kyseenalaisteta missään kohdassa. Yksittäisen työntekijän osa on edelleen olla ensimmäinen väistäjä kun kriisi tulee. Tämä retoriikka ei siis ole merkittävästi muuttunut sitten 1990-luvun laman (Allén ym. 1992, 532–533). Suomalaisen talouspolitiikan mallin tyypillisistä teemoista sopeutuminen näyttää edelleen olevan vahvoilla.

Aineistosta nousee esiin vielä yksi talouspoliittiselle puheelle tyypillinen metaforinen juonne, eli *sota* ja siihen liittyvät ilmaisut (Goodwin 1989, 213). Pääkirjoituksissa esiintyy sotaisia metaforia, jotka jatkavat luontevasti ”suuren uhan” edessä tapahtuvaa reagointia. Joissakin teksteissä kriisiin otetaan aktiivinen kanta, jolloin sotaiset analogiat korvaavat uhri- ja syöksykierre -puheen.

”Lisäksi Suomen julkinen talous on edelleenkin hyvässä iskussa ja ylijäämäinen. Valtiot ja keskuspankit eivät ole jättäneet markkinoita yksin, vaan ne ovat vastanneet globaaliin kriisiin voimakkailla ja yhtenevillä teoilla.” (3.11.08)

”Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin.” (29.11.08)

”Mikään talousmaailman harmageddon - viimeinen taistelu - tämä ei kuitenkaan ole.” (4.1.09)

Sotaiset kielikuvat jäävät aineistossa kuitenkin vähäisiksi. Vaikka kriisiin suhtaudutaan teksteissä toisinaan myös aktiivisesti toimeliaisuutta ja ”taistelun henkeä” korostaen, kriisin alkuvaiheessa nimemonaan voimattomuus hallitsi kirjoitusten retoriikkaa. Myöhemmin tämä varmasti muuttui, kun voitiin tarkastella esimerkiksi elvytystoimien vaikutuksia ja kriisin edistymistä.

5.3 Yhteenveto

Pääkirjoitusten argumentaatio korostaa nopean ja harkitun elvyttämisen tärkeyttä. Kaikkein olennaisinta on turvata yritysten rahoitus ja toiminnan jatkuminen. Talouskriisi nähdään karuna todellisuutena, jonka edistymiselle ei voida mitään, mutta jonka vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan voidaan puskuroida elvytystoimin. Tilanne näyttäytyy epävarmana. Hallitus on tärkein toimija. Siltä vaaditaan reippaita toimia, mutta samalla varautumista kriisin pitkittymiseen. Itse talousjärjestelmää ei kyseenalaisteta. Päinvastoin, se on itsestään selvä rakenne, jonka toimintaa tulee tukea

elvytysruiskein. Kaksi kirjoitusta korostaa ihmisten oman asenteen merkitystä kriisin hillitsemisessä. Kansalaisten tulisi kuluttaa kuten tähänkin asti eikä vaipua liiksi kielteisiin lamatunnelmiin, jotka vähentävät kulutusta ja pahentavat kriisiä edelleen. Kirjoitusten viesti kautta linjan on selkeä: raha on saatava liikkumaan talouden rattaisiin, sillä talouskasvu takaa hyvinvoinnin jatkumisen ja työpaikkojen säilymisen. Kriisi saattaa olla jopa tervehdyttävä välttämättömyys, jotta väärinkäytetty talousjärjestelmä voi puhdistua sille haitallisista piirteistä. Inhimillisiä uhrauksia talouden tervehtymisen puolesta on valmistauduttava tekemään.

Argumentit heijastelevat talouspuheelle tyypillisiä perusteluketjuja, joissa kasvu on tärkein motivaatio toiminnalle. Tälle ei nähdä vaihtoehtoja. Kasvuajattelu on talouspolitiikan perinteisen suomalaisen mallin mukaista. Samoin suomalaiseen malliin viittaa huoli kriisin pitkittymisestä ja siihen varautumisesta. Vaikka elvytystä vaaditaan, toimien tulee olla harkittuja eikä valtio saa velkaantua liikaa. Itse elvytys sen sijaan on vieraampaa perinteiselle suomalaiselle talouspolitiikan mallille. Tämä on selkeä muutos ajattelussa. Elvyttäminen nähdään tärkeänä työttömyyden torjuntaan ja yritysten toimintakyvyn turvaamiseen vedoten. Ylipäänsä työllisyyslukujen korostuminen erityisesti seurattavana asiana on poikkeavaa mallin kannalta. Työllisyysteema symboloi yksilön näkökulmaa kriisiin, ja se nousee esiin selkeästi tässä aineistossa. Suomalainen malli on argumentaatioanalyysin mukaan muuttumassa siten, että valtiolle sallitaan enemmän velkaantumista kansalaisten yhteisen edun varmistamiseksi. Olennainen perustelu tälle ovat viime laman huonot kokemukset, joiden toistuminen halutaan välttää. Julkiselle vallalle asetetaan paljon odotuksia vastuunkantajana ja tärkeimpänä toimijana kriisin torjumisessa. Finanssialan toimijoilta ei vastaavasti odoteta ratkaisuehdotuksia tilanteessa. Valtion rooli ei siis tässä aineistossa näytä erityisen kapealta. Päinvastoin, sille osoitetaan paljon toimijavaltaa, mikä viittaa enemmän keynesiläiseen malliin kuin perinteiseen suomalaiseen malliin, joka korostaa selektiivisyyttä ja valtion velkaantumisen välttämistä.

Kirjoitukset noudattavat pääosin antiikin puheen klassista mallia. Argumentit ovat paikannettavissa tekstien loppupäähän ja niitä edeltävät tilanteeseen johdattelu ja sen kuvailu. Rakenteella on puhujakuvan rakentumisen kannalta iso merkitys. Rakenne tukee kirjoittajan asiantuntijuutta. Puheen klassinen malli antaa tilaa kommentoida mahdollisia vastaväitteitä ja asemoida kirjoittajan oman väitteen siten, että hän esiintyy asiantuntevana ja faktoihin nojaavana keskustelijana. Hänen tekstinsä kannattaa siis lukea ja ottaa vakavasti. Toimintaohjeita annetaan etenkin poliitikoille ja muille julkisille toimijoille. Ne on monesti puettu napakan ohjeen muotoon, mikä edelleen korostaa

kirjoittajan asiantuntemusta. Hän antaa oikein toimimisen mallin päätöksentekijöille ja linjaa samalla Helsingin Sanomien kantaa kriisiin. Toimintaohjeet sijoittuvat yleensä pääargumentteihin.

Kirjoitusten metaforat ovat tuttuja taloustieteellisen puheen metaforaperinteestä, eli niissä esiintyy muun muassa biologis-evolutiivista, lääketieteellistä sekä sodankäyntiin liittyvää sanastoa. Näin olen tämä tutkimus tukee ajatusta siitä, että talouspuheen metaforat ovat luonteeltaan hyvin pysyviä ja vuodesta toiseen toistuvia. Pääkirjoituksista voidaan tunnistaa seuraavanlaiset metaforien pääasot:

- *Alaspäin viettävä kierre*: voimattomuus globaalien kriisien edessä. Suomi on muiden maiden talouksien kanssa samassa veneessä, kriisi on tuhovoimainen ja koskettaa kaikkia. Se etenee hallitsemattomasti ja arvaamattomasti. Monessa kirjoituksessa kriisin aiheuttaja ja siitä kärsijät erotetaan toisistaan: finanssitalous nähdään syöksykierteen aiheuttajana ja reaali-talous puolestaan tahoksi, joka joutuu ottamaan kriisin pahimmat vaikutukset vastaan ja joka kärsii kriisistä pitempään.
- *Sairausmetafora*: kriisi näyttäytyy viruksena tai tautina, joka syö kansantalouden voimia. Se on sairaaloinen uhka, joka aiheuttaa vaurioita yhteiskunnalle. Oireita voidaan helpottaa, mutta tauti koskettaa väistämättä kaikkia. Sairausmetaforaan liittyy käsitys yksilöstä *sopeutuvana uhrina*. Yksilö on passiivinen vastaanottaja, joka joutuu uhrautumaan, jotta talous voidaan parantaa. Uhri-yksilöön suhtaudutaan empaattisesti, mutta silti talousjärjestelmän luonnetta ei kyseenalaisteta: ”tietty määrä uhreja on pakko hyväksyä”. Metafora esiintyy aineistossa ennen kaikkea työntekijän näkökulmasta puhuttaessa.
- *Elävän organismin metafora*: talous kokonaisuudessaan nähdään elollisena olentona, jota voidaan tarkkailla kuin luontokappaletta. Tyypillisiä ilmaisuja ovat ”talous kasvaa/taantuu/heikkenee/vahvistuu”. Tämä on tieteellisesti väritynyt näkemys taloudesta. Se pohjaa biologiaan, joten talous järjestelmänä on ”luonnollinen” eikä siihen näennäisesti liity poliittisia arvolatauksia.
- *Sodan metafora*: aktiivinen, taistelua korostava vertaus kriisin kohtaamisesta. Metafora on vastapaino syöksykierre- ja uhri-metaforille, sillä se korostaa toimeen tarttuvaa, kriisiä aktiivisesti vastustavaa asennetta. Metafora liittyy lähinnä hallituksen toimien kuvailuun ja se esiintyy aineistossa melko harvoin.

Metaforat korostavat kriisin yllättävyyttä, nopeutta, tuhovoimaa ja ihmisten sekä hallitusten voimattomuutta sen edessä. Alaspäin viettävän kierteen metafora on hallitseva. Sotaisten ja mekaanisten metaforien vähäisyys liittyy siihen, että kriisi on vielä alkuvaiheessaan. Kriisin kehitystä ei ole vielä ehditty seurata tarpeeksi pitkään, jotta esimerkiksi hallitusten elvytystoimista voitaisiin sanoa mitään konkreettista tai että kansantalouden tilaa voitaisiin tarkastella kuten koneen toimintaa. Työttömyysaiheen nouseminen esiin sopeutuvan uhrin metaforassa viittaa muutokseen suomalaisessa talouspuheen perinteessä. Työttömyyden kasvaminen on tässä kriisissä selkeä huolenaihe. Myös yksilön näkökulma kriisiin hahmottuu ennen kaikkea työllisyysaiheen kautta. Toisaalta suomalaisen mallin kanssa yhtenevää on, että yksilö joutuu kuitenkin ensimmäisenä uhrautumaan talouden kriisiytyessä. Tämä on kirjoitusten mukaan valitettavaa, mutta väistämätöntä. Pakkoon perustuva välttämättömyysretoriikka on talouspolitiikan käytetyimpiä retorisia keinoja politiikan sitomiseksi johonkin tiettyyn suuntaan ja tilanteen rakentamiseksi vaihtoehdottomaksi. Välttämättömyysretoriikan logiikassa on ennen kaikkea kyse epäpolitisoinnista. Asioita vain ”hoidetaan” poliittisen keskustelun sijaan. Välttämättömyysretoriikka antaa ymmärtää, että poliittinen puhe vaarantaa yhteisen hyvän ja on vain ”peliä” tai itsekästä taktikointia. (Sounela 2001, 48.)

6. JAETTU KÄSITYS TODELLISUUDESTA: YLEISÖSUHDE JA ESISOPIMUKSET

Kuudes luku käsittelee tekstien yleisösuhdetta ja esisopimuksia. Yleisösuhteella tarkoitan sitä näkökulmaa, josta oletettua yleisöä puhutellaan. Analysoin myös puhujakuvia, eli sitä, miten kirjoittaja näyttäytyy teksteissä itse. Luvun toinen analyysin kohde ovat pääkirjoitusten taustalla vaikuttavat esioletukset, eli ne kulttuurissa yhteisesti jaetut käsitykset todellisuudesta, jotka ovat argumentaation taustalla ikään kuin kyseenalaistamattomina totuuksina. Argumentaation vaikuttavuus perustuu pohjimmiltaan näihin yhteisyyden alueisiin kirjoittajan ja lukijan välillä.

6.1. Yleisösuhde

Aineiston jokaisesta tekstistä voidaan sanoa, että se on suunnattu Perelmanin käsitteiden mukaisesti *universaaliyleisölle* eli lukija voisi olla kuka tahansa. Tämä on pääkirjoitusgenrelle tyypillinen yleisösuhde. Tekstit laaditaan siten, että kuuluisa ”Pihtiputaan mummokin” voi lukea ja ymmärtää ne. Toisaalta aiheenvalinnan voidaan nähdä ohjaavan yleisökäsitystä omalla tavallaan. Kuten luvussa 3 todettiin, pääkirjoitukset eivät ole lehden luetuinta osaa. Pääkirjoitus ei yleensä ole lehden kevyintä sisältöä, vaan puhetta ajankohtaisista, yhteiskunnallisista aiheista. Kuvitteellinen peruslukija ei välttämättä lue pääkirjoitusta, tai nimenomaan pääkirjoitusta, joka käsittelee talousaiheita. Näin ollen voidaan olettaa, että talousaiheisia pääkirjoituksia lukevat todennäköisemmin ja useammin muutenkin taloudesta kiinnostuneet ihmiset. Tämä johtopäätös ohjaa jälleen olettamaan, että talouskriisiä käsittelevää pääkirjoitusta lukeva on todennäköisesti keskimäärin hyvin koulutettu ja yhteiskunnallisesti aktiivinen, mahdollisesti itsekin rahamarkkinoilla toimiva henkilö. Taloudellisten ja poliittisten päättäjien voidaan olettaa seuraavan tarkemmin maan suurimman lehden talousaiheisia pääkirjoituksia kuin monen tavallisen kansalaisen.

Voidaan myös tulkita, että tietynlainen oletus ”sivistyneestä lukijasta” on mukana tutkittujen tekstien yleisösuhteessa. Lukijan oletetaan selkeästi seuraavan aikaansa ja uutisia ja olevan siksi perillä myös viimeaikaisista talouden tapahtumista. Kriisin etenemistä ei selitetä kovin tarkkaan, vaan josain määrin tutuksi ymmärretty tilanne ikään kuin pysäytetään lukijan silmien eteen. Tämän

pysähtyneen tilannekuvan eri puolet selitetään lukijalle kirjoittajan omia tarkoituksia sopivasti tukevalla tavalla. Itse kriisi otetaan annettuna eikä sen perusteita selitetä pääkirjoituksissa. Lähinnä kriisiä käsitellään niissä tavanomaisen arjen uutisvirran yläpuolella etäisyyttä ottaen. Juuri tämä on pääkirjoituksen tehtävä.

6.1.1 Puhujakuvat

Kaikille aineiston pääkirjoituksille on tyypillistä, että kirjoittaja esiintyy asiantuntevassa roolissa suhteessa lukijaan. Yleisölle taustoitetaan tilannetta ja annetaan ”ymmärryksen avaimet” siinä mielessä, että kirjoittaja valitsee lukijalle olennaiset tiedot ja näkökulmat esiteltäviksi aina kulloinkin käsillä olevan aiheen tiimoilta (Katajamäki 2005, 17). Kirjoittaja saattaa käyttää pitkästikin aikaa esimerkiksi poliittisen kentän eri toimijoiden näkemyserojen selittämiseen valmistaessaan lukijaa omalle argumentilleen. Näin ollen kirjoittajat omaksuvat tavallaan opettajan roolin suhteessa lukijaan ja tarjoilevat tälle esisuodatettua tietoa asiantuntijan näkökulmasta. Asiantuntija-asema on melko tyypillinen toimittajan rooli ja siinä korostuu tiedonjakamisen ohella pätevyys asian tuomarina ja kriitikkona. Myös Rae ja Drury (1993, 350) ovat tunnistaneeet samanlaisen toimittajaroolin omasta aineistostaan, joka käsitti brittilehdistön kirjoituksia vuoden 1990 lamasta. Pääkirjoitusaineistossa tämä rooli vielä korostuu entisestään, sillä teksti on irrallaan päivänpolttavimmasta uutisvirrasta.

Asiantuntijan rooli ei kuitenkaan ole ainoa kirjoittajien käyttämä näkökulma. Kirjoituksista voidaan tunnistaa kolme selkeää puhujaroolia, joissa kaikissa on mukana asiantuntijan ja tiedonjakajan näkökulma suhteessa lukijaan. Koska tiedon jakamisen asetelma on pääkirjoituksille tyypillinen, ymmärrän sen lähtökohdaksi, joka on mukana kaikissa aineistosta tunnistettavissa puhujakuissa:

- *kansalainen muiden joukossa*: ilmenee ”me”-persoonapronominin käyttönä ja vasta-asemana suhteessa poliittiseen eliittiin (17.9.08, 4.1.09)
- *aktiivinen tarkkailija*: neutraali ja asiantunteva poliittisten vallanpitäjien neuvoja, joka jakaa kriisin hoitamiseen liittyviä toimitasuosituksia (3.11.08, 13.11.08, 29.11.08, 12.12.08)
- *yriyten puolestapuhuja*: teollisuusyritysten näkökulma (20.11.08)

17.9.08 pääkirjoituksessa kirjoittaja asettuu kansalaisten kanssa samalle puolelle vaatimaan hallituksen edustajilta toimia tai rehellisiä arvioita kriisiin liittyen. Yleisön palvelu vallanpitäjiä vahtimalla on toki yleisesti ymmärrettynä toimittajien työn tavoitteena. Tässä tekstissä asettuminen osaksi kansallista yleisöä on erityisen selkeää. Useissa muissa aineiston pääkirjoituksissa kirjoittajien painopiste on enemmän poliittisen kentän eri toimijoiden mielipiteiden esittelyssä tai osapuolien neuvomisessa, jolloin kirjoittajat tekevät tulkintoja tilanteesta yhteiskunnassa aktiivisten toimijoiden näkemysten ja tekemisten perusteella. Tällöin nimenomaan asiantuntijuus suhteessa yleisöön korostuu. 17.9.08 tekstissä kirjoittaja sen sijaan asettuu rinta rinnan muun yleisön kanssa ja ottaa vastaan valtionvarainministeri Kataisen selonteon. Toimittaja tosin pohtii kansainvälistä taloustilannetta sekä Kataisen arviota asiantuntijan näkökulmasta, mutta kirjoituksen kärki on Kataisen lausunnon arvioimisessa kansalaisille. Tästä syystä tulkitsemme kirjoittajan samastuvan ennen kaikkea toisiin kansalaisiin, ei asiantuntijaeliittiin. Lopuksi toimittajakansalainen hyväksyy annetun arvion (pääväite) ja kokee siis, että ministerin sanaan voidaan luottaa.

”Tässä tilanteessa valtiovarainministeriltä odotettiin hallituksen budjetin tavanomaisen kehumisen sijasta ennen kaikkea mahdollisimman rehellistä arviota Yhdysvaltojen finanssikriisin vaikutuksista maailman ja Suomen talouteen. [--] Tässä vaiheessa voidaan hyväksyä Kataisen vakuutus, että hallituksella ei ole talouspolitiikassaan tarvetta mihinkään äkkinäisiin korjausliikkeisiin. Esimerkiksi sovittujen veroratkaisujen ajoitus osuu hyvin kohdalleen talouden vauhdin hiipuessä.”
(17.9.08)

Samankaltainen asetelma on 4.1.09 kirjoituksessa, jossa kirjoittaja tekee menneestä kriisisyysystä tiliä ylätasoisesti, arkipäivän tapahtumiin puuttumatta. Tässä tekstissä samastuminen yleisöön on emotionaalisesti vielä vahvempaa kuin 17.9.08 kirjoituksessa. 4.1.09 tekstissä kirjoittaja pyrkii retorisiin keinoin samastamaan itsensä nimenomaan osaksi puhuttelemaansa yleisöä. Hän kirjoittaa me-muodossa useassa kohdassa ja valitsee kuluttajan tai yksittäisen työntekijän näkökulman asiantuntijaroolin sijaan. Teksti pysyttelee hyvin yleisellä tasolla ja pyrkii tulkintani mukaan kiteyttämään kollektiivista tunnetilaa, jonka kuka tahansa syksyn talouskriisin uutisointia seurannut on voinut kokea. Kirjoittaja tiivistää tapahtumia ”pahan kierteen” vaiheiksi ja arvioi Suomen asemaa näissä. Vaikka tekstissä tehdäänkin arvioita kriisin vaikutuksista ja otetaan kantaa sen päihittämiseen tarvittaviin keinoihin, kirjoittajan näkökulma pysyttelee koko ajan tavallisen lukijan

tasolla eikä mitään talouden kielen tai rakenteiden tuntemusta tarvita tekstin seuraamiseen. Ennenminkin tunnetason elementit (pathos) ja yhteisyyden tunteen rakentaminen korostuvat tekstissä.

”Kuten arvata saattoi, Suomi ei ollut suojassa. Mitenpä viennistä elävä maa olisikaan voinut olla. Me olemme muutaman askeleen pahimpaan kurimukseen joutuneita maita jäljessä - esimerkiksi työttömyyden kasvussa ja kansantuotteen kehityksen käännoksessä - ja monta askelta paremmissa lähtöasetelmissä - esimerkiksi valtiontaloudessa ja yritysten taseissa. [--] Alkaneen vuoden talousolojen ennustajana uudenvuoden tina oli ihan yhtä uskottava kuin talousennusteet, jotka nojaavat menneisiin tietoihin aikana, joka on täysin poikkeuksellinen. Mutta tinassakin nähdään usein sillan muoto. Kansantaloudessa se tarkoittaa elvytystä, alempia korkoja, uusia rahoitusmalleja yrityksille, joustavuutta työmarkkinoille, irtisanomisten välttämistä - kaikkia niitä keinoja, joilla me pääsemme taantuma-ajan yli.” (4.1.09)

Sen sijaan 3.11.08 pääkirjoituksessa kirjoittaja asemoi itsensä järkevän kriitikon rooliin (aktiivinen tarkkailija). Hän asettaa kyseenalaisiksi, osittain jopa naurettaviksi, oletukset talouden syöksylaskusta ja opastaa lukijoita suhtautumaan asiaan myönteisemmin. Sävy on neuvova ja kirjoittaja on selvästi omaksunut opettajan roolin. Tosin tekstissä mennään ”tiedon avainten antamisesta” vielä pidemmälle korostamalla kirjoittajan oman näkemyksen oikeutta suhteessa väärään, rapauttavaan näkemykseen talouden tilasta. Teksti on selkeä esimerkki retorisesta esityksestä, jossa pelon suitsimisen kautta pyritään lisäämään luottamusta vallitsevaan asioiden tilaan ja vallanpitäjien kykyyn pitää tilanne hallussa. 3.11.08 kirjoitus pyrkii selkeästi taivuttelemaan lukijaa luottavaiseksi tulevaisuuden suhteen.

”Kuluttajaa ilahduttanee se, että inflaatiouvauhti hidastuu, kun raaka-aineet halpenevat. Asuntolainan kulutkin pienenevät viime aikojen tasosta, kun korot alenevat ja - mistä on jo viitteitä - rahan hinnassa oleva ylimääräinen riskilisiä pienenee. Kaikki tämä veronalennusten ohessa kasvattaa kotitalouksien ostovoimaa. Lisäksi Suomen julkinen talous on edelleenkin hyvässä iskussa ja ylijäämäinen. Valtiot ja keskuspankit eivät ole jättäneet markkinoita yksin, vaan ne ovat vastanneet globaaliin kriisiin voimakkailta ja yhtenevillä teoilla. Vaikka Kiinan ja Venäjän taloudet nyt notkahtavat, on perusteltua odottaa, että ne pomppaavat taas nousuun ja antavat piristysruiskeen

taloudelle. Epäilemättä Suomi taivaltaa kohti kivuliaampia taloudellisia aikoja, mutta nyt tunnelmat ottavat aivan liian paljon ja aiheetta lainaa 90-luvun alun lama-ajoista.” (3.11.08)

Myös 13.11.08 teksti puhuttelee peruslukijaa aktiivisen tarkkailijan asemasta: se taustoittaa tilannetta kokoamalla lukijalle perustietoja yhteen ja tarkastelemalla koko ilmiötä sen (mahdollisten) vaikutusten pohjalta. Kirjoittaja tekee käytännön toimiksi muotoiltavia johtopäätöksiä tilanteesta ja ilmoittaa suoraan, mitä hallituksen tulisi tehdä. Teksti ottaa pääkirjoitukselle ominaiseen tapaan vahvasti kantaa. Samantyyppinen neuvoja jakava puhujahahmo on tunnistettavissa myös 29.11.08 ja 12.12.08 kirjoituksista. Kirjoittaja taustoittaa näissä teksteissä argumentaatiota kuvailemalla pitkällisesti käsittelemänsä tilanteen taustoja, joten tiedon jakamisen periaate on tässäkin pääkirjoituksessa selvästi havaittavissa. Argumentaation kärki on ohje tai kehoitus toiminnan korjaamiseksi. Se on suunnattu päätöksentekijöille, joilla on tilanteessa poliittista asiantuntemusta ja toimintakykyä.

”Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin. Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja.” (29.11.08)

20.11.08 kirjoituksen puhujakuva on muihin teksteihin nähden poikkeuksellinen. Se asettuu selkeästi teollisuusjohtajien mielipiteen taakse ja tukee heidän näkemystään yleisön edessä. Teksti ottaa vahvasti kantaa teollisuuden ja yrittäjien puolesta siteeraamalla suoraan Jorma Ollilaa, joka painottaa nopeita lisätoimia hallitukselta kysynnän ja työllisyyttä ylläpitävän kasvun tukemiseksi. Reunasen (2003, 251) mukaan suorien sitaattien käyttö autentisoi mainitun toimijan mielipidettä ja tehostaa tämän näkökulmaa. Ollilan sanoissa on näin erityistä voimaa ja merkittävyyttä. Hänen mukaansa laskun pysäyttämiseksi tarvitaan nyt *”poikkeuksellisen voimakkaita toimenpiteitä”*.

””Euroopan keskuspankki on ollut kovin hidas ja varovainen ohjauskorkonsa alentamisessa. Varovaisuudella on perustelunsa, mutta kriisin kolkuttaessa voisi keskeiseltä viranomaiselta toivoa nopeata ja päättäväistä toimintaa. Vaarana on, että rahapolitiikka pessimismin voittaessa alkaa menettää tehoaan.”” (20.11.08) [Ollilan kommentti]

”Teollisuusjohtajien ääntä on syytä kuunnella tarkalla korvalla, sillä he ovat nyt eturintamassa: he näkivät finanssikriisin tuhot omassa työympäristössään, ja he näkevät sen nopean leviämisen omiin yrityksiinsä.” (20.11.08) [toimittajan oma kommentti]

Kirjoittaja päättää tekstin kohtalonomaisella lauseella ja korostaa kiireellisen ratkaisun merkitystä: *”Juuri nyt tehdään päätöksiä, jotka ovat taloushistoriaa, hyvässä tai pahassa.”* Lause rakentaa tehokkaasti kirjoituksen pathosta: lukijalle on tarjottu ratkaisun avaimet ja nyt tulevaisuus on auki. Voimme vain odottaa, että oikeat päätökset tehdään.

Teollisuusjohtajien lausunnot edustavat kirjoituksessa tietynlaista taloudellisen realismin puheenvuoroa, raporttia reaalitalouden etulinjasta. Kirjoittaja antaa teollisuusjohtajien kertoa toimintaohjeita talouskriisiä hoitavalle hallitukselle kyseenalaistamatta niitä tai antamatta toisenlaiselle näkökulmalle tilaa; siteeratun Jorma Ollilan auktoriteetti ikään kuin siirtyy kirjoittajalle itselleen. Vaikka muissakin pääkirjoituksissa otetaan selkeästi kantaa yritysten toimintaedellytysten säilyttämisen puolesta, sisältää 20.11.08 kirjoitus erityisen voimakkaan poliittisen linjanvedon.

Puhuja-aseman suoranainen luovuttaminen teollisuusyrittäjien äänellä puhuvalle Jorma Ollilalle heijastelee teollisuudelle usein suomalaisessa talouspolitiikassa annettua erityisasemaa ”kaiken hyvinvoinnin lopullisena perustana”. Tämän näkemyksen mukaan teollisuuden tarpeet tulisi aina asettaa etusijalle yhteiskuntapolitiikassa, koska yhteiskunnan muut toiminnot kustannetaan teollisuusyritysten valtion kassaan kantaman varallisuuden avulla. (Allén, Tuovinen ja Pantzar 1992, 529.) Edellä mainittu kirjoitus jatkaa suoraan tämänkaltaisen ajattelun perinnettä. Huomionarvoista on myös, ettei millekään muulle taholle anneta näin paljon tilaa näkemyksiensä esittelyyn.

6.2. Esisopimukset

Tämän alaluvun aiheena on tutkia niitä Perelmanin esisopimuksiksi nimeämiä yhteisiä arvoperustoja, joihin kirjoitusten argumentaatio nojaa. Ymmärrän esisopimusten sisältävän viitteitä laajemmasta kulttuurisesta jäsenyyksestä. Juuri tämä on analyysin kohteena. Olen erottanut kolme teematista kokonaisuutta, jotka selkeimmin nousevat esiin pääkirjoituksista. Ne ovat aineistossa keskeisiä kriisin merkitysten rakentajia, ja niiden voidaan tulkita rakentavan vahvasti sitä todellisuuden ku-

vaa, jota lukijoille tarjottiin kriisistä syksyn 2008 aikana.

6.2.1 1990-luvun lamasta on opittu

Suomessa 1990-luvun alussa koetulla lamalla on pääkirjoituksissa merkittävä asema. Edellinen lama ja sen kokemukset ovat tärkein yksittäinen vertailukohta, kun kirjoittajat pyrkivät hahmottelemaan nykyiseen kriisiin merkityksiä ja seurauksia yhteiskunnan kannalta. Edellinen lama mainitaan lähes kaikissa kirjoituksissa, joten sillä on vahvaa retorista merkitystä. Tämä merkitys nousee tulkintani mukaan kahdesta asiasta. Ensinnäkin edellinen lama on viimeisin ja merkittävin suomalainen kokemus taloudellisesta kriisistä, joten on luontevaa käyttää sitä vertailukohtana nykyiselle. Toiseksi 1990-luvun lama aiheutti tietynlaisen kollektiiviseen kansallisen trauman, jolla on emotionaalinen ja kokemuksellinen vastine lähes jokaisen laman kokeneen mielessä: edellinen lamakokemus on tehokas pelote. Kutsun tuota kollektiivista tunnetilaa tässä työssä *lamatraumaksi*.

”Jyrki Katainen pyrki kuitenkin vakuuttamaan, että taloutemme on kärkikunnossa verrattuna muihin Eurooppaan ja että Suomi pärjää parhaimpien joukossa. Toisin kuin 90-luvun alun laman aikana nyt ei ole olemassa mitään erityistä Suomeen liittyvää ongelmaa.” (17.9.08)

1990-luvun alun laman mainitseminen toimii kirjoituksissa ennen kaikkea pathos-elementtinä. Sillä luodaan tunnetilaa lukijoissa, vedotaan menneisyydessä tapahtuneeseen traumaattiseen asiaan ja verrataan nykyistä tilannetta siihen. Pelottavan edellisen laman mainitseminen tuo painoarvoa ja kohtalonomaisuutta argumentaatioon. Pelon käyttämisen on todettu olevan tehokas keino vallitsevan vallan vahvistamiseksi. Pelko muokkaa tehokkaasti kollektiivisia asenteita ja pelottelu julkisessa puheessa voi hyvin kallistaa yleistä mielipidettä tietyn poliittisen intressiryhmän eduksi. (Koski 2009, 6–7.) Pelkoon vetoaminen retorisenä keinona toistuu vahvasti läpi tutkitun aineiston. Tämän pelottelun välineenä toimii toistuvasti ja kaikkein keskeisimmin nimenomaan muistutus edellisestä lamasta.

Viittaukset edelliseen lamaan ovat toisaalta myös tavallaan tarpeellista konkretisointia tässä vaiheessa abstraktille talouskriisille, jonka seurauksia ei vielä pystytä hahmottamaan. On loogista hakea vertailua edellisistä kokemuksista. Anne Koski (2009) onkin todennut sen olevan tyypillistä tämänkaltaisissa kriiseissä. Vertailua edellisiin kokemuksiin tehtiin vuoden 2008 talouskriisin kohdalla sekä Suomessa että Yhdysvalloissa, jossa vertailun kohteena oli 1930-luvun suuri lama.

Edelliset lamakokemukset suorastaan asettivat raamit sille, kuinka kriisiä nyt käsiteltiin mediassa. Suomessa seurattiin tarkalla silmällä esimerkiksi sitä, leviävätkö Yhdysvaltojen ja Islannin pankkikriisit Suomeen tai sitä, kuinka vientiteollisuuden luvut kehittyvät ja julkistaako valtio mahdollisesti leikkauslistoja kriisin seurauksena. Erityisen tärkeä teema oli työllisyyden kehitys, koska se oli edellisen laman suurimpia ja kauaskantoisimpia teemoja. (Koski 2009, 12.) Työllisyysteema näkyy vahvana myös omassa aineistossani.

”1990-luvun alun lama osoitti, että työttömyysprosentti nousee nopeasti ylös, mutta laskee hitaasti alas.” (13.11.08)

”[Taantumun] Kohteiksi uhkaa joutua ensi vuonna niin Suomessa kuin muuallakin maailmalla erinomaisia työntekijöitä ja kannattavia yrityksiä.” (4.1.09)

Kirjoituksissa edellisen laman oppeja ei avata kovin perusteellisesti; usein lamaan viitataan vain yhdellä lauseella. Näyttää siltä, että edellinen lama on ollut niin voimakas kansallinen kokemus, että yksistään siihen viittaaminen riittää aiheuttamaan tunne-efektin, jolla on retorista vaikutusta. Pääviesti kirjoituksissa on, että edellisestä lamasta on opittu ja nyt samoja virheitä pitää välttää.

Lamatraumalla perustellaan yksittäisten tärkeiden ja seurattavien aiheiden lisäksi keinoja, joilla kriisiin tulisi pyrkiä vaikuttamaan. Tämä tarkoittaa elvytyksen tarpeen korostamista ja ennen kaikkea yritysten tukemista sekä työttömyyden hillinnän tärkeyttä. Tässä edellisen laman hoitaminen toimii konkreettisten toimintavaihtoehtojen vertailupohjana. Suosittelemalla toimimaan viime laman kipupisteissä toisin kuin viime kerralla kirjoittajat vahvistavat omaa ethostaan menneisyyden virheet tunnistavina toimijoina. Jo se, että ottaa kantaa *toisenlaisten* toimien puolesta kuin edellisellä kerralla, on myönteinen asia, olivat ehdotetut toimet sitten mitä tahansa. Niitä ei välttämättä tarvitse edes avata mainintaa enempää. 29.11.08 pääkirjoitus on selkein esimerkki tästä *toisenlaisuudella perustelusta*. Sen keskeisin ja koko kirjoitusta värittävä argumentaation perustelu on viime laman epäonnistunut hoito, jolla perustellaan sekä elvyttämistä että valtion menojen tarkkaa kuria, eli vastakkaisia asioita. Tärkein päämäärä on edellisten virheiden välttäminen.

”Taustalla kaikilla keskustelun osapuolilla ovat kokemukset 1990-luvun lamasta. Sosiaalidemokraatit ja elinkeinoelämän edustajat muistuttavat, että silloin ei elvytetty, ja syöksy oli syvä ja nopea. Nyt olisi mahdollisuus ottaa oppia ja loiventaa taantumaa heti, kun käänne on tapahtumassa. Laman yksi opetus oli, että jos työttömyys pääsee kasvamaan massatyöttömyydeksi,

on vaara, että suuri joukko ihmisiä ja perheitä syrjäytyy pysyvästi työelämästä. Valtiovarainministeriössä muistetaan lamasta myös se, miten kohtalokasta voi olla valtion nopea velkaantuminen. [--] Poliittinen ja henkinen takalukitus pitää avata. Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin. Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja. Rahaa pitää käyttää viisaasti, jotta se vaikuttaa toivotulla tavalla eivätkä toimet heikennä Suomen kansantalouden pitkän aikavälin kestävyyttä.” (29.11.08)

Toisaalta 3.11.08 kirjoituksessa lamatraumaan pohjautuvaa paniikkia lietsovaa ja ainoastaan kielteisiin seikkoihin keskittyvää mediakeskustelua myös kritisoidaan suoraan. Tässä kirjoituksessa edelliseen lamaan vertaamista pidetään kielteisenä ja turhaa tappiomielialaa lietsovana. Näin ollen voidaan päätellä, että lamatrauman käyttäminen argumentaation takeena on jo syksyn 2008 aikana jossain määrin kokenut saturaatiopisteensä ja menettänyt osan tehostaan.

”Viime aikojen talousuutiset ovat luoneet Suomeen ilmapiiriä, jossa tosissaan pelätään, että taivas putoaa niskaan: kansantalous romahtaa, työttömyys kasvaa, asunto menee alta.” [--] ”Epäilemättä Suomi taivaltaa kohti kivuliaampia taloudellisia aikoja, mutta nyt tunnelmat ottavat aivan liian paljon ja aiheetta lainaa 90-luvun alun lama-ajoista.” (3.11.08)

Edellinen lainaus viittaa huoleen siitä, että pelko ”karkaa käsistä”. Kuluttajaa kehoitetaan toimimaan normaalisti sen sijaan, että annettaisiin kriisille tilaa pahentua painottamalla sen uhkaavuutta myönteisten seikkojen sijaan. *Pelolle antautumattomuuden retoriikka* on vanhimpia poliittisen hallinnan tunteen luomiseen käytettyjä keinoja. Kriisiin ei suhtauduta pahimman mahdollisen vaihtoehdon mukaisesti, vaan korostetaan sitä, että tilanne on hallinnassa: valtaapitävät ovat asiantuntevia ja heillä on pätevät keinot ratkaista ongelma. Kuluttaja voi siis toimia kuten ennen ja suhtautua luottavaisesti tilanteeseen. Tämä vahvistaa vallassa olevien asemaa, koska poliittiselle keskustelulle kriisin suunnasta ja hoidosta ei tarjota tilaa. (Koski 2009, 17.)

Kosken mukaan pelolla oli keskeinen asema finanssikriisin eskaloitumisessa pörssimaailmasta reaalityalouden lamaksi. Pelolle antautumattomuus näkyi kriisitalvena 2008–2009 aktiivisesti julkisuudessa. Paljon näkyvyyttä sai esimerkiksi aiemmin mainittu ”Älä ruoki lamaa” -mediakampanja, jossa kansalaisia varoitettiin vaipumasta lamahysteriaan ja sen sijaan hillitsemään taantumaa aktiivisella kuluttamisella. Kun luvut maaliskuussa 2009 osoittivat talouden olevan virallisesti lamassa, tämänkaltainen retoriikka väheni huomattavasti. (Koski 2009, 13.) Rae ja Drury ovat

huomanneet omassa retorisessa analyysissään Britannian vuoden 1990 lamasta samantyyppistä pelon suitsinnan teemaa. Tuolloinen pääministeri John Major pehmensi latautuneen ”lama”-sanankäyttöä lehdistössä esimerkiksi problematisoimalla tuon käsitteen määritelmää, lisäämällä vähätteleviä attribuutteja sen käytön yhteyteen (”vaatimaton lama” tai ”on luultavaa, voisin tässä kohtaa ajatella”) ja kiinnittämällä laman määritelmän tiettyyn tarkasti rajattuun ajanjaksoon. (Rae & Drury 1993, 341.)

6.2.2 Epävarmuus takaa toimet

Kriisin poikkeuksellisuudella perustellaan pääkirjoituksissa toistuvasti toimia, yleensä elvytyksen ja yritysten toimintakyvyn säilyttämisen puolesta. Kuten luvussa 5 ilmeni, useat kirjoitukset alkavat dramaattisella toteamuksella asioiden poikkeuksellisesta tilasta ja siitä, kuinka aivan yllättäen on tultu tilanteeseen, jota kukaan ei osannut odottaa. Kielenkäytöllä kehitetään jopa jännityksen tunnetta.

”Budjetin lähetekeskusteluun kuuluva valtiovarainministerin katsaus taloudelliseen tilanteeseen ei olisi voinut osua juuri jännittävämpään hetkeen maailmantaloutta viime päivinä koetelleiden dramaattisten käännteiden johdosta.” (17.9.08)

”Suomessakin on herätty kylmään totuuteen: taloudellinen suhdanne on erittäin nopeasti heikentymässä.” (20.11.08)

”Hallitus ja oppositio ovat ajautuneet kinaan siitä, miten Suomi on reagoinut taloudellisen tilanteen nopeaan heikentymiseen. Näin nopeaa ja laajaa taloudellisen toimeliaisuuden romahtamista ei ole yksikään talouden tai politiikan nykyinen päättäjät ennen kokenut.” (29.11.08)

Lukija vedetään suoraan kriittisen tilanteen ytimeen: kriisi on uusi, epävarma, yllättävä (ennusteita paennut) ja pelottava. Tämä epävarmuus ei ole kirjoittajan pääargumentti missään kirjoituksessa, mutta lähestulkoon kaikissa (ainoastaan 3.11.08 kirjoituksessa ei herätellä lukijaa epävarmuudella) pääkirjoituksissa sillä on lukijan mieltä pääargumentille valmisteleva tarkoitus. *Epävarmuuteen ja poikkeuksellisuuteen vetoaminen on selkeä pathos-elementin tehokeino, eli se pyrkii vaikuttamaan yleisön tunnetilaan. Kirjoittaja luo tekstin alussa ensin epävarmuutta. Kun hän sitten pääsee*

pääargumentteihinsa (jotka yleensä ovat neuvoja elvytyksestä ja muusta kriisin hoitamisesta), ne tulevat helpottavana ratkaisuna ahdistavaan tilanteeseen, jonka poikkeuksellisuus on vertaansa vailla. Lukija voi tarttua kirjoittajan tarjoamaan ratkaisuun kuin lahjaan.

Poikkeuksellisuuden tuntua luodaan myös muualla kuin tekstien aloituksissa, mutta ennen kaikkea siellä ne palvelevat rakenteellisesti – argumentoinnin kannalta – strategisessa paikassa. Dramaattisen aloituksen jälkeen kirjoittajalla on lukijan herpaantumaton mielenkiinto ja hän voi syventyä tilanteen taustojen kuvailuun ja lopulta pääargumenttiensa esittämiseen.

Esimerkin poikkeuksellisuuden takaamasta toiminnan tarpeesta tarjoaa 13.11.08 pääkirjoitus. Kyseinen teksti rakentaa kriisistä rajua uhkaa, josta yksi osa maailmasta (Eurooppa jäykempine työmarkkinoineen) kärsii pahemmin kuin toinen (Yhdysvalloissa joustavat työmarkkinat tasaavat kriisin vaikutuksia, kun liike työpaikkojen välillä on joka tapauksessa laajempaa kuin Euroopassa). Muodostuu ”*maailmantalouden työnjako*”, ja Suomi sijoittuu kriisistä vähemmän kärsivien joukkoon. Toisaalta tilanne on nyt niin epävarma, että ”*kovin suurilla summilla ei kannata lyödä vetoa näiden arvioiden osuvuudesta*”. Lukija saa käsityksen, että kriisi tulee vääjäämättä ja sillä on vakavia vaikutuksia reaalityöelämään, mutta lopulta vaikutuksista ei voida sanoa mitään varmaa. Punnitessaan myönteisen ja kielteisen kehityssuunnan todennäköisyyksiä kirjoittaja kallistuu pessimismin puolelle: epävarmuus tekee tilanteesta pelottavan ja varotoimiin on ryhdyttävä. Epävarmuus siis on validi peruste toiminnalle. Kirjoittaja käyttää vedonlyönnin metaforaa (ks. edellinen tekstilainaus) kuvastamaan tilanteen epävakautta tai häilyvyyttä. Argumentaatio on samankaltaista kuin lama-trauma-puheessa, jossa puolestaan mennyt kielteinen kokemus tuodaan verrokiksi nykytilanteeseen pelon tunteiden luomiseksi.

Kirjoittaja itse perustelee epävarmuudella vientiyritysten tukemista, mahdolliseen pitempiaikaiseen lamaan varautumista veronalennusten muodossa ja irtisanomisista pidättäytymistä, sillä työvoimapula on jo oven takana. Kirjoittajalla on myös vahva usko talousjärjestelmän toimintaan: laskusuhdannetta seuraa hänen mukaansa varmasti uusi nousu. Epävarmuudella perustellaan valtion päättäväisiä toimia tilanteessa, jossa yksilö on voimaton. Tämä on selkeä kannanotto nykyisen järjestelmän puolesta – mutta myös vahvan valtiotoimijan puolesta. Erityisesti valtion tulee toimia yritysten toimintaedellytysten takaajana.

Tässä näkyy jälleen edellisen laman opetusten seuraaminen. Viime kerralla ei elvytetty ja valtio valitsi säästämisen ja kulujen leikkauksen linjan. Se johti inhimillisesti rankkoihin seurauksiin massa-

työttömyyden ja syrjäytymisten muodossa. Nyt haetaan selkeästi vaihtoehtoa. Markkinoiden itsekorjautuvuuteen ei selkeästi luoteta, vaikka nousun uskotaankin jossain kohtaa tulevan. Pankkien luototuksille halutaan valtion tuki ja yrityksille erityisrahoituksen malleja, jotta ne pysyvät luottolamassa pystyssä. Työpaikat halutaan turvata. Vastaus on vahva valtio, joskin nykyisenkaltaisen talousjärjestelmän puitteissa. Esimerkiksi lisäsääntelyä finanssisektorin toiminnalle ei esitetä. Myös 4.1.09 kirjoitus pohjaa vahvasti epävarmuudelle.

”Kurjuutta on helpompi kestää, jos tietää, milloin se loppuu. Valitettavasti tätä tietoa ei ole kenelläkään. Nyt veikkaillaan taantumän niskan taittuvan ajassa, joka veikkailijasta riippuen vaihtelee muutamasta kuukaudesta pariin kolmeen vuoteen. Voi olla, voi olla olemattakin.” (4.1.09)

Lähestulkoon koko kirjoitus on omistettu kriisin tuhojen ja yllättävyyden kuvailulle. Kuitenkin se päättyy elvytyksen autuaaksi tekevään ylistykseen. Kirjoitus korostaa myös työmarkkinaosapuolten joustavuutta suhteessa toisiinsa ja näin yhteistyön merkitystä. Taantumasta yli pääseminen on kollektiivinen ponnistus, jossa tarvitaan ”me”-henkeä.

Toimintaympäristön ja tiedon epävarmuuden korostaminen viittaa myös tietynlaiseen nöyryyteen tapahtumien edessä. Toisinaan kirjoituksista välittyy jopa takertuminen edes *jonkinlaisiin* toimiin, koska tilanne on niin sekava eikä kenelläkään ole tietoa, mihin se vielä johtaa. Vaikka kirjoittajat usein esiintyvätkin asiantuntevasta asemasta suhteessa lukijaan, he myös korostavat, ettei kenelläkään ole lopullista tietoa jatkosta. Kriisin tähänastisesta kehityksestä ”henkistä” yhteenvetoa tekevä 4.1.09 kirjoitus kiteyttää kriisin aiheuttamat tuntemukset emotionaalisella tasolla nostaten tekstin pois pääkirjoitukselle tyypilliseltä tiukan asialliselta linjalta. Kun totuutta ei asiantuntijuuden kautta ole yleisölle tarjoiltavissa, kirjoittaja valitsee kansallisen yhdistymisen retoriikan (jopa hieman ”talvisodan hengessä”) ja pyrkii vakuuttamaan lukijat, että tästä selvitään kyllä, kuten ennenkin on *yhdessä* selvitty.

Myös numeerisen tiedon puuttuminen retoriikasta tukee epävarmuuden varaan rakentuvaa argumentaatiota. Argumentoivalle puheelle on tyypillistä esittää numerotietoa argumentaation vahvistamiseksi (esim. McCloskey 1986, 70; Goddard 2000, 78). Numeerinen tieto esittäytyy faktana, joka on

tarkkaa ja täsmällistä ja joka on vaikeammin haastattavissa kuin epämääräiset kielelliset määreet. Ainoastaan 3.11.08 pääkirjoituksessa käytetään konkreettisia lukuja argumentoinnin tukena ja siinäkin vain lähinnä pyöristettyinä prosenttiosuuksina. Suurin osa uutisarvoiseksi luokiteltavasta asiasta jää melko epämääräisten kielellisten kuvausten tasolle, kuten seuraavassa:

”Vientiyritysten saamia tilauksia perutaan, ja uusien saanti on vaikeaa; rahoituksen saatavuus on heikentynyt ja hinta moninkertaistunut. Työntekijöiden lomautuksista ja irtisanomisista uutisoidaan päivittäin.” (12.12.08)

Tulkitsen tämän tiedon ”epämääräisyyden” ja numeeristen faktojen puuttumisen liittyvät kahteen seikkaan. Ensinnäkin kriisi on aidosti uusi ja yllättävä asia: numeerista faktatietoa sen vaikutuksista ei vielä ole. Ainoa ajantasainen faktatieto, johon tässä vaiheessa voidaan viitata, on kuluttajien luottamusta talouteen osoittava barometri ja muut kyselytutkimukset tai -indeksit. Tämä johtaa toisaalta siihen, että kriisitietoisuus, ”paniikki” lisääntyy. Emotionaaliset seikat, kuten hämmästys ja epävarmuus, korostuvat. Vaikka numerotietoa tämänhetkisestä tilanteesta olisikin tarjolla, se ei välttämättä tarkoita mitään: ennusteet ja taloustieto tulevan kehityksen kuvaajina ovat kärsineet pahhan kolauksen.

6.2.3 Yksilö väistyy talouden edeltä

Jokainen analysoitu pääkirjoitus kannattaa kriisin ensisijaisena hoitokeinona sitä, että yritysten toimintamahdollisuuksista huolehditaan. Tämä vaatimus päätöksentekijöille lausutaan ääneen viidessä kirjoituksessa eivätkä muutkaan tekstit ole ristiriidassa sen kanssa. Voidaan siis puhua varsin selkeästä linjanvedosta. Tämä pääväite-tasoinen vaatimus viestii vahvasta uskosta käytössä olevan talousjärjestelmän säilyttämiseen. Kirjoittajat eivät kyseenalaista talousjärjestelmän toimivuutta, vaan suosittelevat toimia nimenomaan järjestelmän tukemiseen. Yrittäjiä tulee tukea, koska he ovat talousjärjestelmän toiminnan moottoreita ja aktiivisimpia rahan kierron välikappaleita. Toissijaisesti täytyy varmistaa mahdollisimman monien työpaikkojen säilyvyys kriisistä huolimatta. Työttömyys-teema on aineistossa keskeinen, joten sen merkitystä ei voi väheksyä. Vaikka itse talousjärjestelmään ei vaadita muutoksi esimerkiksi markkinoiden säännöstelyä lisäämällä, elvytys-puhe on sel-

keä signaali siitä, että työllisyysteema on tärkeä. Elvytysaiheisissa argumenteissa työllisyysteema on tosin esillä vain välillisesti, sillä ensisijaisen tärkeänä nähdään yritysten toimintaedellytysten turvaaminen. Yrittäjien tärkeyden korostus on johdonmukaista suomalaisen talouspoliittisen mallin kanssa. Avoin sektori nähdään tärkeimmäksi hyvinvoinnin tuottajaksi.

Yksittäisen työntekijän näkökulman nouseminen relevantiksi on tulkintani mukaan muutos suhteessa perinteiseen suomalaiseen talouspolitiikan malliin (Pekkarinen & Vartiainen 1995), jossa työttömyyden on annettu taantumana aikana kasvaa säästöjen ja tehokkuuden lisäämiseksi (Kantola 2006, 183; Heinonen ym. 1996, 28/93; Heinonen 1992, 479). Pääosin edellisen laman kokemusten perusteella suurtyöttömyyden pelko on aineistossa selkeästi läsnä. Siksi työllisyydestä puhutaan nyt paljon ja työpaikkojen säilyttämisellä elvyttämisen avulla on erityistä painoarvoa. Toisaalta aineistossa otetaan itsestäänselvytenä se, että tietty määrä uhreja on odotettavissa. Yksilölle valikoituu edelleen *passiivisen uhrin asema* talouden liikkeiden armoilla, vaikka sensitiivisyys työttömyysaiheelle onkin selvää. Massatyöttömyyden seuraukset yksilöille ja yhteiskunnassa muistetaan. Tämä näkyy selvänä empaattisuutena työttömyysaiheesta puhuttaessa. Työntekijä näyttäytyy siis enemmän yksilönä kuin ehkä aiemmin, mutta toisaalta hänen yksilöllisyytensä päättyy työntekijyyteen: ihmisten hyvinvointi ei esiinny teemana aineistossa muuta kuin välillisesti työllisyyden kautta. Meretoriikalla myös vaaditaan tiettyä kansallista yhtenäisyyttä kriisin edellä (vrt. Kantola 2006, 273). Joitakin uhreja väistämättä tulee, mutta ne kannetaan ”yhdessä” kansallisena yhteisönä. Yksilön rooli jää siis kansallisen ”meisyyden” toteuttajaksi, hänelle ei tässä retoriikassa juuri jää omakohtaisen valinnan tai protestin varaa.

”Tämä ei tietenkään helpota niiden oloa, jotka taantumana syyttömiksi uhreiksi joutuvat. Kohteiksi uhkaa joutua ensi vuonna niin Suomessa kuin muuallakin maailmalla erinomaisia työntekijöitä ja kannattavia yrityksiä.” [–] Kansantaloudessa se [uuden alun näkeminen kriisin jälkeen] tarkoittaa elvytystä, alempia korkoja, uusia rahoitusmalleja yrityksille, joustavuutta työmarkkinoille, irtisanomisten välttämistä - kaikkia niitä keinoja, joilla me pääsemme taantuma-ajan yli.” (4.1.09)

Kuluttajuusnäkökulma sen sijaan painottuu muutamaan otteeseen yksilön roolia tarkasteltaessa. Kuluttajuus ilmenee esimerkiksi puhuttaessa kotitalouksien ostovoimasta, asuntovelallisen näkökul-

masta ja tavallisesta kuluttajasta. Kuluttajuus esiintyy pääkirjoituksissa yksinomaan myönteisessä valossa ja näyttää siltä, että hyvinvointi hahmottuu nimenomaan aktiivisen kuluttajuuden kautta. Tämä liittyy yksilön tiivistä osaksi olemassa olevaa talousjärjestelmää ja toistaa oletusta rahan kiertämisestä markkinoiden toiminnan ja hyvinvoinnin takeena. Vielä 1990-luvun puolivälissä kuluttajuus- ja hyvinvointinäkökulmat puuttuivat valtionvarainministeriöiden budjettiesitelmistä tyystin (Heinonen ym. 1996, 93–94). Vajaan viidentoista vuoden aikana kuluttajuus on selkeästi noussut tärkeäksi teemaksi taloudesta keskusteltaessa.

”Kuluttajaa ilahduttanee se, että inflaatiouauhti hidastuu, kun raaka-aineet halpenevat. Asuntolainan kulutkin pienenevät viime aikojen tasosta, kun korot alenevat ja - mistä on jo viitteitä - rahan hinnassa oleva ylimääräinen riskilisa pienenee. Kaikki tämä veronalennusten ohessa kasvattaa kotitalouksien ostovoimaa.” (3.11.)

”Finanssikriisin kuristus kevenee maailmantalouden kurkulta siitä päätellen, että rahamarkkinoiden korot ovat laskussa. Tästä hyötyy tavallinen kuluttajakin, sillä rahoituslaitosten välisen luottamuksen palautuessa asuntolainojen korot laskevat.” (13.11.08)

”Kuluttajan luottamus Suomen talouteen on romahtanut, vaikkakin oma taloustilanne nähdään vielä siedettävänä. Teollisuus taas näkee tilanteen yhtä synkkänä kuin lama-aikoina, ja työvoiman vähennyksiä on tulossa. Jos tulee, se painaa ennen pitkää alas kuluttajan luottamuksen myös omaan talouteen.” (4.1.09)

On kuitenkin huomioitava aineiston koko ja rajaus, kun tutkitaan yksilön roolia pääkirjoituksissa. Aineisto on liian suppea pitkäkantoisten tulkintojen tekemiseen siitä, näkyykö yksilö ja millaisessa roolissa hän esiintyy talouskriisin julkisessa käsittelyssä. Aineiston rajaaminen kriisin alkuun rajoittaa näkökulmaa sikäli, että tekstit keskittyvät luontevastikin enemmän kriisin ensimmäisten ja laajojen vaikutusten pohtimiseen sekä tulevan spekulointiin. Kriisihän ei vielä syksyllä 2008 näkynyt kovin voimakkaasti ihmisten arjessa, vaikka ilmoituksia yt-neuvottelujen alkamisesta olikin saatu ja ilmassa oli paljon epävarmuutta. Taantumaksi kriisi todettiin virallisesti vasta helmikuun lopussa

2009. Oletettavaa on, että yksilöt esiintyivät vasta myöhemmin julkisessa keskustelussa – ja toisaalta varmasti enemmän lehtien muilla palstoilla kuin pääkirjoitusosiossa. Nämä seikat huomioi- den voidaan kuitenkin todeta, että yksilön näkökulma on tässä aineistossa lähtökohdiltaan vähäinen. Sikäli kuin se nousee esiin, argumentaatio pohjaa työllisyyteen (työntekijän uhri-asema ja elvytystoimien välillinen kohde) tai kuluttajuuteen (toimijuus markkinoilla, hyvinvoinnin lähde).

6.3. Yhteenveto

Pääkirjoitusten yleisösuhte rakentuu läpi aineiston selkeästi niin sanotun universaaliyleisön käsitteelle. Kirjoitukset ovat kenen tahansa luettavissa ja ymmärrettävissä. Tämä on pääkirjoituslajityypille tavanomaista. Voidaan kuitenkin olettaa, että taloudellinen aihe ja pääkirjoitusten tyypillisesti analyttinen ja asiapohjainen tyyli määrittää yleisökäsitystä osaltaan. Todennäköistä on, että lukija on enemmän koulutettu ja yhteiskunnallisesti aktiivinen kuin kouluttamaton ja passiivinen. Lukijan oletetaan selkeästi olevan jossain määrin perillä kriisin kulusta ja tapahtumista, sillä niitä ei selosteta kovin tarkasti.

Kirjoittajien puhujakuvaa hallitsee vahvasti tiedon jakamisen ja asiantuntijuuden näkökulma, mikä vahvistaa heidän argumentaationsa vakuuttavuutta. Kirjoittajalla on enemmän tietoa kuin lukijalla ja hän jakaa tätä tietoa sopivina paloina. Tieto on suodatettu siten, että kirjoittaja voi tarjoilla omasta näkökulmastaan olennaisimmat asiat lukijalle. Varsinaisia kirjoittajan omaksumia puhujakuvia voidaan tunnistaa kolme: 1) *aktiivinen tarkkailija*, asiantuntija, joka jakaa poliitikoille neuvoja ja toimintasuosituksia, 2) *kansalainen muiden joukossa*, joka samaistuu perus-kansalaiseen ja korostaa kollektiivista suhtautumista kriisiin ja 3) *yriyten puolestapuhuja*, joka antaa teollisuusyrittäjille äänen. Ensimmäinen kategoria on tyypillisin aineistossa, se esiintyy neljässä tekstissä. Siinä kirjoittajan asiantuntemus korostuu erityisesti. Näissä kirjoituksissa argumentoinnin kärki on toimintaohjeissa poliittisille toimijoille ja sävy on jopa käsevä. Kirjoitukset ottavat vahvasti kantaa ja keskustelua käydään enemmän toisten asiantuntijoiden kuin kansalaisten kanssa. Toinen kategoria esiintyy kahdessa kirjoituksessa ja niissä kirjoittaja samaistaa itsensä puhuttelemaansa yleisöön. Me-muodossa kirjoittaminen ja kollektiiviseen tunnetilan kuvailu on tyypillistä näille teksteille. Tämän kategorian esiintyminen on tärkeää kansallisen ”meisyyden” rakentamisen kannalta. Kriisin hahmottaminen kansallisen yhteisön kohtaamana kollektiivisena uhkana antaa mahdollisuuden vaatia tuolta yhteisöltä uhrauksia yhteisen hyvän vuoksi. Se on tehokas retorinen keino, johon vetoa-

malla voidaan piilottaa tietynlaisista ratkaisuista eniten hyötyvät tahot. (Kantola 2006, 273.) Kolmas kategoria esiintyy vain yhdessä kirjoituksessa, mutta siinä otetaan erityisen vahvasti kantaa teollisuusyritysten tukemisen puolesta. Kirjoittaja lainaa suorin sitaatein Jorma Ollilaa ja asettuu näin voimakkaasti tämän mielipiteen taakse.

Asiantuntijuuden korostuminen heijastelee paitsi lajityypille tavanomaista kirjoittamisen perinnettä, myös sitä tosiasiaa, että media oli tärkein tiedonlähde kriisissä, joka tuli yllättäen ja oli vaikea hahmottaa maallikon silmin. Toimittajat ovat selkeästi tarttuneet rooliinsa tiedon jakajina ja suodattajina. Pääkirjoituksessa erityisen huomionarvoista on tekstien kantaaottavuus. Tietoa ei jaeta neutraalisti ja vain anneta ”ymmärryksen avaimia” lukijan käyttöön, vaan tiedon suodattamiseen ja valikoimiseen liittyy tärkeitä poliittisia valintoja. Pääkirjoitukset ottavat selkeästi kantaa kriisiin ja sen hoitoon eivätkä nämä linjanvedot perustu puolueettomille faktoille, kuten kirjoittajat antavat ymmärtää. Päinvastoin, tieto valikoituu tietyllä tavalla esitettäväksi nimenomaan arvoihin perustuviin valintojen mukaan.

Kirjoitusten esisopimuksia, eli argumentaatiota takaavia yhteisiä arvoperustoja, tutkittaessa hahmotuu kolme selkeää teemaa. Ensimmäinen argumentaation takeena käytetään läpi aineiston erittäin voimakkaasti *1990-luvun alun lamaa*. Edellisiin kokemuksiin tehdään vertauksia, jotta voitaisiin paremmin hahmottaa nykyistä taantumaa. 1990-luvun laman korostuminen kertoo sen kollektiivisesta emotionaalisesta merkityksestä suomalaisessa yhteiskunnassa. Siihen viittaaminen toimii tehokkaana pelotteena, se tuo dramaattista painoarvoa argumentaatioon. Voidaan puhua lamatraumasta, johon vedoten perustellaan toimia nykyisessä kriisissä. Se, että nyt toimitaan toisin kuin viime kerralla koetaan tärkeäksi. Viime laman kokemuksista on opittu. Pelon käyttäminen retoriikassa muokkaa kollektiivisiä asenteita tietyn poliittisen intressiryhmän eduksi (Koski 2009). Omassa aineistossani pelkoretoriikkaa käytetään ennen muuta elvytystoimien ja hallituksen voimakkaan roolin perustelemiseksi. Tärkeimmäksi elvytyskeinoksi nostetaan lähes kaikissa kirjoituksissa yritysten tukeminen. Tällä tavoitellaan ”rahan säilymistä järjestelmässä”, eli luottamusta lainamarkkinoilla ja yritysten rahoituksen turvaamista. Yritysten toimintakyvyn turvaamisella voidaan pitää yllä työllisyyttä. Pelkoon pohjaavan retoriikan voidaan tulkita tässä tukevan ennen kaikkea hallitusta. Hallitukselle halutaan antaa vahva rooli elvytystoimissa ja talouden kääntämisessä kohti nousua. Finanssialan toimijoille ei anneta tässä minkäänlaista roolia. Vahva hallitus on ainoa taho, jonka nähdään voivan vaikuttaa tilanteeseen. Ilman valtion toimia kriisi saattaisi luisua hallitsemattomaksi ja joka tapauksessa viime laman virheet, pääasiassa elvyttämättömyys ja työttömyyden kasvu, pitää välttää.

Toinen keskeinen esisopimus, jolla elvytystä ja valtion vahvaa roolia perustellaan, on *epävarmuus*. Kriisin poikkeuksellisella luonteella perustellaan toimia. Koska tilanne on yllättävä ja sen kulun enustaminen on epävarmaa, on parempi toimia päättäväisesti ja nopeasti ja samalla kuitenkin varautua kriisin pitkittymiseen. Epävarmuudella perustelu näkyy etenkin tekstien aluissa, joissa kirjoittajat kuvaavat dramaattisin sanankääntein kriisin yllättävyyttä, suuruutta ja voimaa. Epävarmuuden käyttö on ennen kaikkea pathos-elementin tehokeino, eli se pyrkii vaikuttamaan yleisön tunnetilaan. Ensin rakennetaan kuva poikkeuksellisesta ja epämääräisestä tilanteesta, jonka jälkeen asiantuntija-toimittaja tarjoaa eri näkökulmia esitellen parhaan ratkaisun toimia kriisissä. Se tehostaa kirjoittajan auktoriteettia ja tarjoaa lukijalle pohditun näköisen ratkaisun. On vallanpitäjistä kiinni, osaavatko he toimia tämän mukaan oikein vai eivät.

Kolmas esisopimus on oletus siitä, että *yksilö väistyy talouden edeltä*. Yksikön näkökulma nousee kirjoituksissa esiin työntekijän tai kuluttajan roolista käsin. Työllisyysteeman nouseminen keskeiseksi korostaa myös työntekijän, eli yksilön, näkökulmaa kriisiin. Työllisyydestä pitää huolehtia jo viime laman huonojen kokemusten perusteella. Yksittäisten työntekijöiden huoli työpaikkojensa puolesta tunnustetaan teksteissä ja heille osoitetaan empatiaa. Toisaalta kirjoitukset olettavat itsestään selvästi, että joitakin uhreja tulee kriisin seurauksena. Irtisanomisia ja lomautuksia on tulossa. Se on ikävää, mutta asianlaita on vain pakko hyväksyä. Yksilö siis väistyy talouden kriisissä. Työntekijän rooli on passiivisen uhrin. Aktiivisemmän sävyn yksilön näkökulma saa kuluttajuuden kautta. Kuluttajan roolissa yksilön nähdään voivan vaikuttaa talouteen. Jos jatkamme kulutusta kuten tähän asti, voimme hidastaa kriisin etenemistä. Kuluttajuus näkyy aineistossa paitsi ostamisena, myös omistamisen kautta. Puhutaan kotitalouksien ostovoimasta, asunovelallisten tilanteesta ja kuluttamisesta markkinoilla. Kuluttajuus näyttäytyy nimenomaan myönteisessä valossa. Yksilön hyvinvointi näyttää hahmottuvan aktiivisen kuluttamisen kautta. Kuluttajuus-puhe tukee vahvasti vapaan markkinatalouden puitteissa toimimista. Tässä nimenomaan kulutus- ja sijoituspäätöksiä tekevän yksilön näkökulma korostuu. Vaikka kuluttajuuden näkökulma antaakin yksilölle aktiivisemmän roolin kuin työntekijän näkökulma, myös kuluttajuus väistyy kriisin kohdatessa. Omasta kuluttamisesta ”tingitään” ja reaalitalouden vaikeudet hahmottuvat yksilön näkökulmasta juuri kuluttajuuden kaventumisena. Kaiken kaikkiaan voidaan kuitenkin sanoa, että yksilön näkökulma ei nouse erityisen vahvasti esiin aineistosta. Yksilö on enemmän välillinen toimija osana suurempaa joukkoa, kuten kaikkia suomalaisia kollektiivisesti. Kriisi otetaan pääkirjoituksissa vastaan ennen kaikkea kansallisena yhteisönä ja pohdinnan kärki on sen laajoissa yhteiskunnallisissa vaikutuksissa. Yksilön näkymättömyys on tyypillistä pääkirjoituksille.

Verrattuna perinteiseen suomalaiseen talouspolitiikan malliin aineisto osoittaa muutosta ennen kaikkea nettosäästämisen arvon vähentymisessä. Valtio saa velkaantua, jotta voidaan huolehtia elvyttävistä toimista. Toisaalta perinteistä mallia heijastelee muutamassa kirjoituksessa esitetty huoli liiallisesta velkaantumisesta ja pitkittyneeseen taantumaan varautumisesta. Tämä juonne ei kuitenkaan nouse hallitsevaksi. Toinen iso ero perinteiseen malliin on työllisyys-aiheen korostuminen, kuten luvussa 5 huomattiin. Edellisen laman suurtyöttömyys halutaan välttää ja yritysten tukemisen kautta tähän voidaan pyrkiä. Työllisyysaiheessa myös yksittäisen työntekijän näkökulma nousee esiin, joskin ennen muuta voimattoman uhriuden kautta. Työttömyys nähdään aineiston teksteissä olennaisena osana muuta talouspolitiikkaa, ei erillisenä siitä (vrt. Pekkarinen & Vartiainen 1995). Selkeä yhtäläisyys perinteiseen malliin on havaittavissa sen sijaan siinä, että talouskasvulla on suuri merkitys. Talous kääntyy nousuun vasta kasvun kautta, joten sitä on tavoiteltava aktiivisesti. Siinä mielessä talousjärjestelmän peruseriaatteita ei kyseenalaisteta yhdessäkään kirjoituksessa. Toisaalta, vaikka kirjoitukset korostavat kasvun näkökulmaa ja valtion toimia sen aikaansaamiseksi, erityisen selkeää on myös tietty voimattomuus globaalin kriisin edessä. Kriisi iskee samanaikaisesti ympäri maailmaa ja tuhot ovat suuria kaikkialla. Tulevaisuus on epävarma ja ennustaminen vaikeaa. Suomen nähdään olevan muun maailman talouskehityksen armoilla. Ennen kuin kasvu alkaa jossain muualla, Suomessa ei voida tehdä paljoakaan.

Nyt maailmankauppa uhkaa vajota kriisiin. Vaikeuksiin joutuvat tällöin ensimmäisinä vientiyritykset ja toisessa aallossa kotimarkkinat. Tästä kriisistä ei siis nousta ulkopuolisella vetoavulla ennen kuin kasvu lähtee liikkeelle jossain päin maailmaa. (12.12.08)

7. LOPUKSI

Kokoan tässä luvussa yhteen tutkimuksen tulokset. Pohdin myös, onko aineiston teksteissä havaittavissa jonkinlaista suunnanmuutosta tai ideologista painotuseroa keskusteltaessa taloudesta osana yhteiskuntaa, vai hallitseeko niin sanottu kansallisen kilpailukyvyn diskurssi ja perinteisen suomalaisen talouspolitiikan mallin piirteet edelleen puhetta. Kuvaan millaisia kertomusrakenteita ja toimijarooleja pääkirjoitukset sisältävät, miten kirjoitusten argumentaatio ja yleisösuhte rakentuu ja millaisiin esisopimukseen argumentaatio perustuu. Näin hahmottuu vastaus lopulliseen tutkimuskysymykseen, eli *millaiseksi syksyn ja talven 2008–2009 talouskriisi Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa hahmottuu ja minkälaisin retorisin keinoin sitä rakennetaan*.

7.1 Kriisin tarina

Aktanttianalyysissa pääkirjoituksia tutkittiin pysäytettynä kertomuksena. Aktanttianalyysin kautta muodostuva tarina rakentuu globaalin talouskriisin aiheuttaman perusjännitteen varaan. Lukijalle rakennetaan kuva, jossa suomalaiset valmistautuvat kriisin tuloon yhteisrintamassa, kollektiivisena ”meinä”. Vaikka kirjoituksissa todetaan, että kriisi koskettaa joitain ihmisiä ja yrityksiä pahemmin kuin toisia, tämä asetelma ei korostu tarinan rakenteessa. Kansalaisten yhteisrintama ei rakoile. Tarinan yksiselitteinen tavoite on saada suomalainen yhteiskunta selviämään kriisin yli mahdollisimman nopeasti ja vähin vaurioin. Selkeä ja ainoa vastustaja tilanteessa on talouden globaali kriisi, joka edustaa markkinoiden lamautumista ja reaalitalouden kurimusta. Suomalaisia uhkaa siis työttömyyden lisääntyminen, elinkelpoisten yritysten kaatuminen ja kulutuksen vähentyminen, eli talouden kokonaisvaltainen supistuminen. Joskus ongelman määrittelijänä ja tehtävän lähettäjänä toimii kirjoittaja itse suomalaisten nimissä, joskus puolestaan korostuu kirjoittajan asiantuntija-asema suhteessa kansalaisiin.

Näin siis lähetetään liikkeelle tarinan subjekti, eli valtiollinen toimija, ratkaisemaan talouskriisin ongelmaa. Käytännössä tämän tarkoittaa hallitusta ja ministeriöitä. Valtionvarainministeriö nousee esiin yksittäisenä tärkeänä toimijana. Valtiolla on apunaan käytettävissä keinot elvyttämiseen. Ne ovat tärkein ase taistelussa talouskriisiä vastaan. Elvytyksen keskeisyys korostuu läpi aineiston: elvytyskeinoja ei saa jättää käyttämättä. Toisaalta niihin pitää suhtautua viisaasti ja elvyttää nopeasti ja harkiten. Myönteiseksi kriisin hoidossa määrittyvät konsensus, yksimielisyys ja nopea päätöksen-

teko. Toisaalta talouden elinkykyä nakertavat koko ajan reaalitalouden vaikeudet ja pessimistinen ilmapiiri eli valtasubjektin auttajat. Aikaa ei siis ole vitkutteluun ja myönteistä asennetta talouden tilaan on pidettävä yllä. Tehtävän vastaanottajana on jälleen koko suomalainen kansakunta, joka on pysynyt vahvana ja yhtenäisenä läpi koettelemusten. Joitakin uhreja joudutaan kestäämään, se on talouden luonne. Siitä selvittää ja reitti parempaan tulevaisuuteen on selvillä.

Tarinan rakenne noudattelee murroskaudelle tyypillistä retoriikkaa. Kansallinen ”me” korostuu sekä lähettäjänä että vastaanottajana. Me-rakenne on kätevä retorinen väline. Se ei aja kenenkään etua erityisesti, vaan vaikuttaa olevan kaikkien asialla yhteisesti. Siihen vetoamalla voidaan piilottaa tietynlaisista ratkaisuista eniten hyötyvät tahot kansallisen edun nimissä. Talouskriisi näyttää meitä kaikkia yhteisesti kohtaavana onnettomuutena. Sen edessä kansalaisilta voidaan vaatia yhteisen hyvän nimissä isoja uhrauksia. (Kantola 2006, 273.) Kriisiytynyt talous näyttää omalakisena järjestelmänään, jolle ei voida mitään. Suomalaiset voivat kansallisena yhteisönä valmistautua siihen yhteisrintamassa, mutta käytännössä tilanteemme on riippuvainen kansainvälisen talouden kehityksestä ja myös oman valtiomme onnistumisesta elvytystoimissa. Välttämättömyysretoriikkaan (esim. Sounela 2001, 96; Blom 1999, 231) vedotaan toistuvasti.

Tärkeä huomio on, että pankeille, suurille sijoittajille ja muille finanssialan toimijoille jää hyvin vähäinen rooli. Niiltä ei vaadita lainkaan toimia tilanteessa, vaikka talouskriisi lähti liikkeelle nimenomaan finanssikriisinä. Pääkirjoituksissa puhutaan abstraktisti ”rahamarkkinoiden epäselvyyksistä” tai ”finanssikriisistä” ja yksittäiset toimijat jäävät piiloon. Kriisi on toki tarinan vastasubjekti, mutta se näyttää ennen kaikkea reaalitalouden vaikeuksien kautta jo olemassa olevana faktana. Kirjoituksissa keskitytään enemmän kansallisten talouksien pärjäämisen finanssisektorin jättämän sotkun keskellä. Vastuunkanto tilanteesta on vain valtiollisilla toimijoilla.

7.2 Kriisin retorinen rakentuminen

Pääkirjoitusten retoriikkaa on tässä tutkimuksessa analysoitu argumentaation, yleisösuhteen ja yhteistä totuutta koskevien esisopimusten kautta. Osana argumentaatiota tutkittiin myös metaforia.

Kirjoitusten argumentaatio on selkeä kautta linjan: raha on saatava liikkumaan talouden rattaisiin, sillä talouskasvu takaa hyvinvoinnin jatkumisen ja työpaikkojen säilymisen. Kaikkein olennaisinta

on turvata yritysten rahoitus ja toiminnan jatkuminen. Taluskriisi on karua todellisuutta, eikä sen edistymiselle voida mitään. Kriisin vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan voidaan sen sijaan puskuroida elvytystoimin. Hallitukselta vaaditaan reippaita elvyttäviä toimia, mutta samalla varautumista kriisin pitkittymiseen. Tilanne näyttäätyy kokonaisuudessaan epävarmana.

Argumentit heijastelevat talouspuheelle tyypillisiä perusteluketjuja, joissa kasvu on tärkein motivaatio toiminnalle. Tälle ei nähdä vaihtoehtoja. Kasvuajattelu on tyypillistä talouspolitiikan perinteisen suomalaisen mallille. Hyvinvoinnin on nähty tulevan nimenomaan jatkuvasta talouden kasvusta, mistä syytä on tärkeää tukea elinkeinoelämää. Tämä viesti kuuluu hyvin selvänä aineistossa. Samoin suomalaiseen malliin viittaa huoli kriisin pitkittymisestä. Vaikka elvytystä vaaditaan, toimien tulee olla harkittuja eikä valtio saa velkaantua liikaa. Suomessa on perinteisesti nähty tärkeäksi se, että valtion velkaantumistaso ei nouse kovin suureksi. Edellisen laman aikana tätä tavoitetta korostettiin esimerkiksi työllisyystavoitteen ylitse.

Itse elvytys sen sijaan on vieraampaa perinteiselle suomalaiselle talouspolitiikan mallille. Aineistossa elvytys nähdään käytännössä ainoaksi vaihtoehdoksi. Suomalainen malli on argumentaatioanalyysin mukaan muuttumassa siten, että valtiolle sallitaan enemmän velkaantumista kansalaisten yhteisen edun varmistamiseksi, ainakin poikkeuksellisessa kriisitilanteessa. Tehokkuus ja nettosäästäjyys voidaan tällaisessa tilanteessa jättää hetkellisesti syrjään. Keynesiläinen painotus valtion ohjailuroolin puolesta on vahva. Keskeinen syy tälle muutokselle ovat viime laman huonot kokemukset, joiden toistuminen halutaan välttää.

Hallitukselle asetetaan merkittävät odotukset vastuunkantajana kriisin hoidossa. Finanssialan toimijoilta ei vastaavasti odoteta ratkaisuehdotuksia tilanteessa. Vaikka talousjärjestelmän toimintalogiikkaa ei kiistetä missään kohdassa, valtio legitimoidaan kuitenkin ylimmäksi toimijaksi, jonka odotetaan ottavan tilanteen haltuun tarvittaessa. Se, kumpuaako tällaisen valtion toimivalta asiantuntijuudesta (manageri- tai valmentajavaltio) vai poliittisen keskustelun kautta annetusta mandaatista, ei pääkirjoitusaineistosta käy suoraan ilmi. Kirjoittajat esittelevät useanlaisia kantoja keskusteluun ja muun muassa opposition ja erilaisten etujärjestöjen mielipiteet huomioidaan. Kirjoitukset päätyvät kuitenkin johdonmukaisesti harkitun ja nopean elvyttämisen linjalle, mikä vihjaa siitä, että pitkälliselle poliittiselle keskustelulle ei ole tilanteessa aikaa. Argumentaatio päättyy myös yksiselitteisen varmasti korostamaan oikean vaihtoehdon olemassaoloa, perusteluiden kummutessa todellisuuden

luonteesta, faktoista. Hallituksen tehtäväksi jää tarttua ripeästi toimeen ja toteuttaa parhaaksi havaittu toimintavaihtoehto. Tämä viittaa vahvasti managerivaltio-ajatteluun ja välttämättömyysretoriikkaan. Välttämättömyysretoriikka antaa ymmärtää, että poliittinen puhe vaarantaa yhteisen hyvän ja on vain ”peliä” tai itsekästä taktikointia (Sounela 2001, 48).

Vaikka kirjoitukset yhtäältä korostavat kasvun näkökulmaa ja valtion toimia kasvun aikaansaamiseksi, erityisen selkeää on myös voimattomuus globaalin kriisin edessä. Kriisin tuhot ovat suuria joka puolella maailmaa ja se riehuu samanaikaisesti monessa maassa. Tulevaisuus on epävarma ja ennustaminen vaikeaa. Suomen nousu on yleisen maailmantalouden kehityksen armoilla. Ennen kuin kasvu alkaa jossain muualla, Suomessa ei voida tehdä paljoakaan.

Pääkirjoitusten rakenne tukee kirjoittajan asiantuntijuuden rakentumista. Se noudattelee antiikin klassisen puheen mallia, joka antaa tilaa kommentoida mahdollisia vastaväitteitä ja asemoida kirjoittajan oman väitteen siten, että hän esittäytyy asiantuntevana ja faktoihin nojaavana keskustelijana. Kirjoittajat antavat toimintaohjeita etenkin poliitikoille ja muille julkisille toimijoille ja linjaavat samalla Helsingin Sanomien kantaa kriisiin.

Kirjoitusten metaforat ovat tuttuja taloustieteellisen puheen metaforaperinteestä. Pääkirjoitukset hahmottavat talouskriisiä alaspäin viettävän kierteen, sairauden, elävän organismin ja sodankäynnin metaforien kautta. Tutkimukseni tukeekin ajatusta siitä, että talouspuheen metaforat ovat luonteeltaan hyvin pysyviä ja vuodesta toiseen toistuvia. Metaforat korostavat kriisin yllättävyyttä, nopeutta, tuhovoimaa ja ihmisten sekä hallitusten voimattomuutta sen edessä. Alaspäin viettävän kierteen metafora on hallitseva ja siinä kriisi näyttäytyy tuhovoimaisena luonnonuhkana, joka koskettaa kaikkia ja leviää hallitsemattomana. Sotaisat ja mekaaniset metaforat ovat aineistossa vähäisiä, mikä liittyy siihen, että kriisi on alkuvaiheessaan. Työttömyysaiheen nouseminen esiin sopeutuvan uhrin metaforassa heijastelee talouspuheelle tyypillistä retoriikkaa siitä, että yksilö joutuu aina ensimmäisenä uhrautumaan talouden kriisiytyessä. Tämä on kirjoitusten mukaan valitettavaa, mutta väistämätöntä. Tässä metaforassa vedotaan täytymiseen ja pakkoon. Välttämättömyysretoriikka on talouspolitiikan käytetyimpiä retorisia keinoja politiikan sitomiseksi johonkin tiettyyn suuntaan ja tilanteen rakentamiseksi vaihtoehdottomaksi.

Pääkirjoitusten yleisösuhte rakentuu läpi aineiston niin sanotun universaaliyleisön käsitteelle, eli kirjoitukset ovat kenen tahansa luettavissa ja ymmärrettävissä. Kirjoittajien puhujakuvaa hallitsee

vahvasti tiedon jakamisen ja asiantuntijuuden näkökulma, mikä vahvistaa heidän argumentaationsa vakuuttavuutta. Tämä on ethos-elementin keino ja takaa kirjoittajien argumentaatioita nojaten nimenomaan puhujan omaan luonteeseen ja uskottavuuteen. Tieto on suodatettu lukijalle siten, että kirjoittaja voi tarjoilla omasta näkökulmastaan olennaisimmat asiat. Varsinaisia kirjoittajan omaksu-mia puhujakuvia voidaan tunnistaa kolme: 1) *aktiivinen tarkkailija*, asiantuntija, joka jakaa poliiti-koille neuvoja ja toimintasuosituksia, 2) *kansalainen muiden joukossa*, joka samaistuu peruskansalaiseen ja korostaa kollektiivista suhtautumista kriisiin ja 3) *yritysten puolestapuhuja*, joka antaa teollisuusyrittäjille äänen. Tiedon suodattamiseen ja valikoimiseen liittyy tärkeitä poliittisia valintoja. Pääkirjoitukset ottavat selkeästi kantaa kriisiin ja sen hoitoon eivätkä nämä linjanvedot perustu puolueettomille faktoille, kuten kirjoittajat antavat ymmärtää. Erityisen huomattavaa pääkirjoitusten puhujakuviissa on, että ne osallistuvat osaltaan kansallisen ”meisyyden” rakentamiseen (kategoria 2). Me-retoriikalle on tyypillistä pathos-keinojen käyttö. Ne vetoavat yleisön tunnetilaan. Toisaalta olennaista on huomata yhden kirjoituksen erityisen voimakas kannanotto teollisuusyrittäjien tukemisen puolesta (kategoria 3).

Pääkirjoitusten esisopimuksissa nousee esiin kolme vahvaa yhteisen ymmärryksen aluetta. Ensinnä-kin argumentaation takeena käytetään läpi aineiston erittäin voimakkaasti *1990-luvun alun lamaa*. Edellisen laman korostuminen kertoo sen kollektiivisesta emotionaalisesta merkityksestä suomalai-nessa yhteiskunnassa. Siihen viittaaminen toimii tehokkaana pelotteena ja tuo dramaattista painoar-voa argumentaatioon. Voidaan puhua *lamatraumasta*, johon vedoten perustellaan toimia nykyisessä kriisissä. Viime laman kokemuksista on opittu ja on tärkeää toimia tällä kertaa toisin. Edelliseen la-maan viittaavaa pelkoretoriikkaa käytetään ennen muuta elvytystoimien ja hallituksen voimakkaan roolin perustelemiseksi.

Elvytystä ja valtion vahvaa roolia perustellaan myös *epävarmuuden* esisopimuksella. Koska tilanne on yllättävä ja sen eteneminen on epävarmaa, on parempi toimia päättäväisesti ja nopeasti. Epävar-muuteen vetoaminen näkyy etenkin tekstien aluissa, joissa kirjoittajat kuvaavat dramaattisin sanan-kääntein kriisin yllättävyyttä, suuruutta ja voimaa. Epävarmuuden käyttö on ennen kaikkea pathos-elementin tehokeino, eli se pyrkii vaikuttamaan yleisön tunnetilaan. Tyypillistä kirjoituksille on, että ensin niissä rakennetaan kuva poikkeuksellisesta ja epämääräisestä tilanteesta, jonka jälkeen asiantuntija-toimittaja tarjoaa eri näkökulmia esitellen parhaan ratkaisun toimia kriisissä. Tämä tehostaa kirjoittajan auktoriteettia ja tarjoaa lukijalle pohditun näköisen ratkaisun.

Kolmas esisopimus on oletus siitä, että *yksilö väistyy talouden edeltä*. Yksikön näkökulma nousee

kirjoituksissa esiin työntekijän tai kuluttajan roolista käsin. Yksittäisten työntekijöiden huoli työpaikkojensa puolesta tunnustetaan teksteissä ja heille osoitetaan empatiaa. Toisaalta kirjoitukset olettavat itsestään selvästi, että joitakin uhreja tulee kriisin seurauksena. Irtisanomisia ja lomautuksia on tulossa. Se on kurjaa niille, joita ikävät uutiset koskettavat, mutta asia on vain hyväksyttävä. Työntekijän rooli on passiivisen uhrin. Aktiivisemman sävyn yksilön näkökulma saa kuluttajuuden kautta. Kuluttajan roolissa yksilön nähdään voivan vaikuttaa talouteen. Kuluttajuus näkyy paitsi ostamisena, myös omistamisen kautta. Kuluttajuus-puhe tukee vahvasti vapaan markkinatalouden puitteissa toimimista ja yksilön hyvinvointi hahmottuu aktiivisen kuluttamisen kautta. Vaikka kuluttajuuden näkökulma antaakin yksilölle aktiivisemmän roolin kuin työntekijän näkökulma, myös kuluttaja väistyy kriisin kohdatessa. Omasta kuluttamisesta tingitään ja reaalityöelämän vaikeudet hahmottuvat yksilön näkökulmasta juuri kuluttajuuden kaventumisena. Yhteenvetona voidaan kuitenkin sanoa, että yksilön näkökulma ei nouse erityisen vahvasti esiin aineistosta. Yksilö on enemmän välillinen toimija osana suurempaa joukkoa, kuten kaikkia suomalaisia kollektiivisesti.

7.3 Suunnanmuutos havaittavissa?

Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että vuonna 2008 alkaneen kriisin media-käsittelyssä sosiaalinen vastuu on noussut merkittäväksi arvoksi. Talouskriisin kynnyksellä muistetaan 1990-luvun alun lama ja sen aikaisten toimien aiheuttama pitkittynyt massatyöttömyys ja eriarvoisuuden lisääntyminen yhteiskunnassa. Tähän tapahtumien kulkuun viitataan toistuvasti aineistossa. Toisin toimimisella on tärkeä arvo. Sosiaalisen vastuun teema korostuu myös valtion roolin keskeisyydessä. Aineistossa vaadittiin yksimielisesti elvytyskeinoja valtiolta. Julkinen valta on taho, jonka puoleen käännetään, jotta yritysten toimintaedellytykset ja työpaikat saadaan turvattua. Vaatimuksissa on selkeät yhtymäkohdat keynesiläiseen malliin, jossa suhdannevaihtelujen vaikutuksia pyritään tasoittamaan valtiollisin elvytystoimin. Yritysmailma näyttäytyy autettavana ja riippuvaisena valtion toimista. Jotta se voi tuottaa hyvinvointia, valtion on tuettava sitä huonoina hetkinä. Hyvinvoinnin nähdään tulevan ennen kaikkea yksityissektorilta. Tämä on tyypillinen näkemys sekä perinteiselle suomalaiselle talouspolitiikan mallille että kansallisen kilpailukyvyyn retoriikalle. Se, että elvytystä perusteltiin paitsi yritysten rahoituksen ylläpitämiseksi myös työllisyyden näkökulmasta, viittaa kuitenkin muutokseen keskustelun painotuksissa. Finanssisektori, eli pankit, eläkelaitokset ja muut sijoittajat, näkyvät teksteissä lähinnä kriisin alullepanijoina. Rahoitusmaailma laukaisi luonnonvoimaisen kriisin, mutta ei kanna minkäänlaista vastuuta talouden vakauttamisesta. Aineistossa viitataan siihen, että finanssimaailmassa tehtiin virheitä ja ylilyöntejä ja varoituk-

sia ”epäterveestä” toiminnasta ei otettu vakavasti. Näin kriisi näyttää yllättävältä. Kukaan ei osannut ennustaa sitä ja sen tuhovoimaa.

Finanssisektorin roolia ja esiintymistä julkisessa keskustelussa olisi tärkeää pohtia myöhemmin lisää, sillä kriisin alkuvaiheen jälkeen on käyty paljon keskustelua sen rajoitteiden lisäämiseksi. Rahoitusmarkkinat on monimutkainen toimijoiden kokonaisuus, joka kierrättää valtavia määriä rahaa ja jonka potentiaali suuriin yhteiskunnallisiin vaurioihin on todistetusti iso. On hämmästyttävää, ettei se esiinny tämän tutkimuksen aineistossa näkyvämmiin. Taustalla on epäilemättä ainakin osin talouden käsitteellinen jako reaalityönteeseen ja pääomamarkkinoihin. Tämä näkökulma esittää talouden keinotekoisesti kahtena eri kokonaisuutena, jossa etenkin yksilöllä on hyvin merkityksellisen sija kokonaisuuden kannalta (Rae & Drury 1993, 349–350). Tosiasiassa nämä kaksi talouden puolta ovat täysin sidoksissa toisiinsa ja niitä tulisi käsitellä enemmän rinnakkain. Enemmän huomiota tulisi kiinnittää myös yksittäisen ihmisen näkökulman kapeuteen taloudesta keskusteltaessa. Nyt yksilölle tarjoutuu lähinnä talouden liikkeiden edeltä väistyvän uhrin rooli, joko työntekijän tai kuluttajan näkökulmasta. Tällaisten kysymysten analysointi jää myöhempien tutkimusten tehtäväksi.

Kilpailukykydiskurssi ei juuri näy aineistossa. Lähinnä kohdissa, joissa Suomen taloustilannetta verrataan muiden maiden vastaaviin, voidaan nähdä viittaus kilpailukykyyn ja pärjäämiseen globaaleilla markkinoilla. Kotimaisten yritysten tukeminen elvytystoimin nähdään hyvin tärkeäksi, mutta siinä argumentaatio ammentaa enemmän työllisyyden ylläpitämisen (lamatrauma) esisopimuksesta kuin kilpailukykyllisestä retoriikasta. Elvytystoimin nähdään autettavan nimenomaan suomalaista yhteiskuntaa sen sisällä, ei niinkään ulkoisessa kilpailussa maailmanmarkkinoilla. Toki kotimaisten yritysten toimintakyvyn varmistaminen tukee myös niiden kansainvälistä kilpailukykyä. Kilpailukyky-sanaa ei kuitenkaan mainita ja muutenkin kirjoittajat keskittyvät enemmän suomalaisen kontekstin kuin kansainvälisten toimintaympäristön analysoimiseen. Tulkitsen tämän niin, että työllisyyden turvaaminen ja kotimaisen yritysmaailman toimintakykyisenä pitäminen nähdään tilanteessa ulkoista kilpailukykyä tärkeämpänä. Näin ollen voidaan sanoa, että kilpailukyky ja tehokkuuden diskurssit saavat vaihtoehtoja aineistossa. Selkeää on, että kirjoittajat näkevät yritysten ja työntekijöiden edut yhteneväisiksi. Kun yrityksiä tuetaan elvytystoimin, tuetaan samalla myös työllisyyttä ja sitä kautta paremman elämän saavuttamista ja hyvinvointiyhteiskuntaa. Työn tekemisen arvo määrittyy taloudellisilla kriteereillä mitattavaksi: raha ja tuottavuus ovat keskeisiä ideologisia määreitä. Tällainen näkökulma on tyypillinen talousaiheita käsittelevien toimittajien ideologisille diskursseille laajemmin. (Katajamäki 2005, 10.)

Tietty ideologinen suunnanmuutos tai painotusero voidaan kuitenkin havaita puhuttaessa taloudesta yhteiskunnallisen toiminnan osana. Tähän vaikuttavat vahvasti edellisen talouslaman kielteiset muistikuvat ankarista säästötoimenpiteistä ja julkisen sektorin leikkauksista. 1990-luvun laman jälkeen nähtiin pitkä talouskasvun aika, mutta samalla yhteiskunta eriarvoistui ennennäkemätöntä vauhtia. 2000-luvulla taloudellinen epävarmuus on lisääntynyt. (Heiskala 2006, 42.) Keskustelu on ehkä nyt avautumassa vaihtoehtoisille näkemyksille talousjärjestelmän roolista ja merkityksestä yhteiskunnassa. Onko sen tarkoitus tuottaa jatkuvia voittoja ja suurta rikkautta harvoille vai jatkuvaa ja tasaista hyvinvointia koko kansalle? Tämän tutkimuksen perusteella jälkimmäinen näkökulma saa vahvistusta. Toisaalta on huomattava, että talouskasvu nähdään edelleen pääkeinona tuottaa hyvinvointia yhteiskunnassa. Talouden perustavanlaatuista juurimetaforiikkaa (luku 2) ei kyseenalaisteta eikä sen myötä talousjärjestelmän luonnetta ja toimintamekanismeja. Talous näyttäytyy voimana, joka on valtiollisten toimien yläpuolella. Kriisin vaikutuksia voidaan yrittää vaimentaa, mutta globaalin talousjärjestelmän suuruus näyttää kaikkivoipaiselta. Suomen kohtalo on muiden maiden tavoin odottaa, koska kasvu lähtee jossain päin maailmaa taas käyntiin ja yrittää päästä siihen mukaan. Valtion osa, puhuttamattakaan yksittäisestä kansalaisesta, on tässä kuviossa melko avuton.

”Kurjuutta on helpompi kestää, jos tietää, milloin se loppuu. Valitettavasti tätä tietoa ei ole kenelläkään. Nyt veikkailaan taantuman niskan taittuvan ajassa, joka veikkailijasta riippuen vaihtelee muutamasta kuukaudesta pariin kolmeen vuoteen. Voi olla, voi olla olemattakin.” (4.1.09)

KIRJALLISUUS

Alasuutari, Pertti (1996) Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.

Allén, Tuovi, Heinonen, Visa & Pantzar, Mika (1992) Isä tuo rahat kotiin ja äiti tuhlaa ne – retki suomalaiseseen talouspolitiikan retoriikkaan. Kansantaloudellinen aikakauskirja – 88. vsk. – 4:1992, 528–534.

Aristoteles (1997) Retoriikka. Suomentanut Paavo Hohti ja Päivi Myllykoski. Helsinki: Gaudeamus.

Aro, Jari (1999) Sosiologia ja kielenkäyttö. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 654.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966/1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedon sosiologinen tutkielma. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus. Englanninkielinen alkuteos 1966.

Blom, Raimo (1999) Mikä muuttui ja oliko se pakko? Teoksessa Raimo Blom (toim.) Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvun Suomesta. Helsinki: Gaudeamus, 212–235.

Goddard, Peter (2000) Press rhetoric and economic news: a case study. Teoksessa Neil T. Gavin (toim.) The economy, media and public knowledge. London: Leicester University Press, 71–89.

Goodwin, Craufurd D. (1989) The heterogeneity of economists' discourse: Philosopher, priest and hired gun. Teoksessa Arjo Klamer, Donald N. McCloskey & Robert M. Solow (toim.) The Consequences of economic rhetoric. Cambridge: Cambridge University Press, 207–220.

Greimas, A. J. (1980) Strukturaalista semantiikkaa. Suomentanut Eero Tarasti. Helsinki: Gaudeamus. Ranskankielinen alkuteos 1966.

Haapanen, Pirkko (1996) Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 23–50.

Hakkarainen, Pekka & Törrönen, Jukka (2002) Huumeet ja hyvinvointivaltiollisen kehyyksen muutos lehtien pääkirjoituksissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 67:6/2002, 539–551.

Harald, Kennet (1997) Pakottava talouspuhe. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 263–279.

Heikkinen, Vesa (1999) Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Heinonen, Visa (1992) Avoimen sektorin kilpailukyky – Suomen talouspolitiikan pyhä lehmä: näkökohtia budjettiesitelmien talouspoliittisesta retoriikasta. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* – 88. vsk. – 4:1992, 473–481.

Heinonen, Visa & Kakkuri-Knuutila Marja-Liisa (1998) *Talouspolitiikan retoriikka*. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 273–302.

Heinonen, Visa, Juri Mykkänen, Mika Pantzar & Seppo Roponen (1996) *Suomalaisen talouspolitiikan ajattelumallit valtiovarainministerien budjettiesitelmissä 1974–1994*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Heiskala, Risto (2006) *Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros*. Teoksessa Eeva Luhtakallio & Risto Heiskala (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 14–42.

Heiskala, Risto & Kantola, Anu (2010) *Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan*. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 124–148.

Holmström, Bengt (2010) Vuosien 2007 – 2008 paniikki – Moderni versio talletuspaosta. Teoksessa Petri Rouvinen & Pekka Ylä-Anttila (toim.) Kriisin jälkeen. Helsinki: Taloustieto, 39–55.

Jokiranta, Kari (2008) Konkretisoituva uhka. Ilkka-lehden huumekirjoitukset vuosina 1970–2002. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja A. Tutkimuksia 6.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1998) Retoriikka. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus 233–272.

Kantola, Anu (2006) Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-kirjat.

Katajamäki, Heli (2005) Talouden selittäjät äänessä. Taloussanomalehtien pääkirjoitustoimittajien representaatioita sosiaalisesta roolistaan. Tiedotustutkimus 4–5:2005, 4–27.

Klamer, Arjo (1985) The new classical macroeconomics. Conversations with the new classical economists and their opponents. Brighton: Whatsheaf.

Klamer, Arjo & McCloskey Donald N. (1989) Economists in the human conversation. Teoksessa Arjo Klamer, Donald N. McCloskey & Robert M. Solow (toim.) The Consequences of economic rhetoric. Cambridge: Cambridge University Press, 3–20.

Koistinen, Mikko (1998) Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliveronen (toim.) Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 40–63.

Korhonen, Inkeri & Oksanen, Katja (1997) Kertomuksen semiotiikkaa. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus, 54–71.

Korhonen, Johanna (1998) Kyllä, herra pääjohtaja – ja muita talousjournalismin ilmentymiä. Teoksessa Anu Kantola & Tuomo Mörä (toim.) Journalismia! Journalismia? Helsinki: WSOY, 99–113.

Koski, Anne (2009) Images of the past economic depression as means of collective intimidation and strategic signaling in business journalism. Paper to be presented in IAMCR Conference July 21–24 2009, Mexico City. [julkaisematon seminaariesitys]

Krugman, Paul (2010) Kuinka taloustieteilijät saattoivat olla niin väärässä? Teoksessa Petri Rouvinen & Pekka Ylä-Anttila (toim.) Kriisin jälkeen. Helsinki: Taloustieto, 25–38.

Krugman, Paul (2009) Lama. Talouskriisin syyt, seuraukset ja korjauskeinot. Suomentanut Jyri Rautio. Helsinki: HS kirjat. Englanninkielinen alkuteos 2009.

Kunelius, Risto (1997) Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin. Helsinki: WSOY.

Kuusisto, Riikka (1998) Oikeutettu sota ja julma teurastus? Läntisten suurvaltajohtajien sotaretoriikkaa Persianlahdella ja Bosniassa. Helsinki: Suomen Rauhantutkimusyhdistys / Like.

Laitinen, Lea (1998) Dramaattinen presens poeettisena tekona. Teoksessa Lea Laitinen & Lea Rola (toim.) Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 81–136.

McCloskey, Donald N. (1989) The consequences of rhetoric. Teoksessa Arjo Klamer, Donald N. McCloskey & Robert M. Solow (toim.) The Consequences of economic rhetoric. Cambridge: Cambridge University Press, 280–293.

McCloskey, Donald N. (1986) The rhetoric of economics. Brighton: Wheatsheaf Books.

Palonen, Kari (1997) Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi 11.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996) Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 7–19.

Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana (1995) Suomen talouspolitiikan pitkä linja. Porvoo: WSOY.

Perelman, Chaïm (1996) Retoriikan valtakunta. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.

Pohjola, Matti (2010) Miten tuottavuuden kasvun käy? Teoksessa Petri Rouvinen & Pekka Ylä-Anttila (toim.) Kriisin jälkeen. Helsinki: Taloustieto, 191–203.

Puro, Jukka-Pekka (2006) Retoriikan historia. Helsinki: WSOY

Rae, John & Drury, John (1993) Reification and evidence in rhetoric on economic recession: some methods used in the UK press, final quarter 1990. *Discourse & Society*, 4:3, 329–356.

Rahkonen, Juho (2006) Journalismi taistelukenttänä. Suomen Nato-jäsenyydestä käyty julkinen keskustelu 2003–2004. Tampere: Tampere University Press.

Reunanen, Esa (2003) Budjettijournalismi julkisena keskusteluna. Tekstianalyttisiä näkökulmia suomalaiseen ja ruotsalaiseen budjettikirjoitteluun. Tampere: Tampere University Press.

Skurnik, Samuli (2005) Suomalaisen talousmallin murros. Suljetusta sääntelytaloudesta kaksinapaiseen globaalitalouteen. Helsinki: Tammi.

Sounela, Raimo (2001) Työllisyys talouspoliittisessa retoriikassa. Työllisyystavoite Suomen valtion budjettiperusteluissa ja Kansantaloudellisen aikakauskirjan talouspoliittisessa kirjoittelussa vuosina 1991–1997. Tampere: Tampere University Press, *Acta Universitatis Tamperensis* 847.

Suhola, Aino, Turunen, Seppo & Varis, Markku (2005) Journalistisen kirjoittamisen perusteet. Helsinki: Finn Lectura.

Suhonen, Pertti (1994) Mediat, me ja ympäristö. Helsinki: Hanki ja jää.

Summa, Hilikka (1996) Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 51–83.

Suvanto, Antti & Virolainen, Kimmo (2010) Rahoitusmarkkinat ja rahapolitiikka kriisin aikana ja sen jälkeen. Teoksessa Petri Rouvinen & Pekka Ylä-Anttila (toim.) Kriisin jälkeen. Helsinki: Taloustieto, 57–69.

Törrönen, Jukka (1997) Intohimoinen teksti – pysäytetty kertomus suostuttelun makrorakenteena. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus, 221–247.

VKR 2011: 7. (2011) Finanssikriisin reaalitaloudelliset vaikutukset Suomessa: alustava kokonaisarvio. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja, 7/2011.

LIITTEET

LIITE 1

HS - Pääkirjoitus - 17.9.2008 - 1887 merkkiä - 1. painos

Suomi vastamäkeen hyvässä kunnossa

Budjetin lähetekeskusteluun kuuluva valtiovarainministerin katsaus taloudelliseen tilanteeseen ei olisi voinut osua juuri jännittävämpään hetkeen maailmantaloutta viime päivinä koetelleiden dramaattisten käännteiden johdosta. Tosin juuri nyt tulevaisuuden ennustaminen lyhyelläkin aikavälillä on poikkeuksellisen vaikeaa.

Tässä tilanteessa valtiovarainministeriltä odotettiin hallituksen budjetin tavanomaisen kehumisen sijasta ennen kaikkea mahdollisimman rehellistä arviota Yhdysvaltojen finanssikriisin vaikutuksista maailman ja Suomen talouteen.

Jokainen ymmärtää, että maailmantalouden kehitys vetää väistämättä Suomeakin mukanaan alaspäin ja myös täällä tullaan näkemään ikäviä lukuja. Jyrki Katainen pyrki kuitenkin vakuuttamaan, että taloutemme on kärkikunnossa verrattuna muuhun Eurooppaan ja että Suomi pärjää parhaimpien joukossa. Toisin kuin 90-luvun alun laman aikana nyt ei ole olemassa mitään erityistä Suomeen liittyvää ongelmaa.

Silloin yhdeksi pahaksi ongelmaksi osoittautui Neuvostoliiton-kaupan romahtaminen. Nytkin Katainen itse mainitsi Venäjän talouskehityksen mahdollisen hiipumisen olevan Suomelle taloudellinen kysymysmerkki, "ehkä jopa vakava haittatekijä". Viime vuosina kovasti vaurastunut Venäjä on Suomelle tärkeä kauppakumppani.

Yhdysvalloista leviävän rahoituskriisin vaikutukset eivät välttämättä heijastu Venäjälle yhtä vahvoina kuin läntiseen Eurooppaan, jolloin Suomikin voisi selvitä vähemmällä. Jos taas öljyn hinta laskee tuntuvasti ja ulkomaisten investointien määrä Venäjälle supistuu jyrkästi eri syistä, vaikutus voi olla päinvastainen.

Tässä vaiheessa voidaan hyväksyä Kataisen vakuutus, että hallituksella ei ole talouspolitiikassaan tarvetta mihinkään äkinäisiin korjausliikkeisiin. Esimerkiksi sovittujen veroratkaisujen ajoitus osuu hyvin kohdalleen talouden vauhdin hiipussa.

LIITE 2

HS - Pääkirjoitus - 3.11.2008 - 3429 merkkiä - 1. painos

Taantumapelot vievät Suomea lama-ajan tunnelmiin

Viime aikojen talousuutiset ovat luoneet Suomeen ilmapiiriä, jossa tosissaan pelätään, että taivas putoaa niskaan: kansantalous romahtaa, työttömyys kasvaa, asunto menee alta.

Näinhän saattoi tulkita esimerkiksi viime viikolla julkistetun kuluttajien luottamusta mittaavan barometrin. Tilastokeskuksen mittauksessa kävi ilmi, että luottamus tulevaan oli romahtanut.

Samaa synkkää virettä oli Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen, Etlan, keskiviikkona julkistamassa kyselytutkimuksessa, jossa selviteltiin, miten huononevat taloussuhdanteet ovat muuttaneet yritysten ja kuluttajien elämää. Etlan saama viesti oli se, että Suomi ajautuu todennäköisesti taantumaan, 40 prosenttia kuluttajista on vähentänyt kulutustaan, yritysten rahansaannissa on hankaluuksia ja investointeja on peruttu.

Totta. Mutta totta on kyselyn mukaan myös se, että 60 prosenttia suomalaisista ei ole nähnyt tarpeelliseksi rajoittaa kulutustaan millään tavalla. Kulutustaan vähentäneestä 40 prosentin osuudesta valtaosa on hillinnyt rahankäyttöään vain hieman ja lykännyt kestokulutustavaroiden - esimerkiksi auton - ostoa.

Yritysten rahoitusongelmissa taas on kyse lähinnä siitä, että lainoituksen ehdot ovat kiristyneet, mutta rahaa on kyllä tullut, jos hakijan luototuksen riskit eivät ole suuret.

Investointeja on peruttu, tilaukset ovat vähentyneet ja irtisanomisia on tullut - mutta erityisesti siellä, missä on jo ennen finanssikriisiä ollut rakenteellisia kannattavuusongelmia ja aikeita hidastaa pyörien pyörimistä, kuten metsäteollisuudessa.

Kuluttajabarometriäkin voidaan lukea monella tavalla. Yksi tapa on se, että ottaa eri painolla huomioon "makroindikaattorit" - kansantalouden kehitystä koskevat arviot - ja "mikroindikaattorit" - omaa taloutta koskevat arviot. Jälkimmäisissä suomalaiset ovat asiantuntijoita, makroasioissa eivät. Arviot oman talouden tulevaisuudesta olivat kyllä synkistyneet, mutta vain hieman.

Kenelläkään ei ole sitä viisautta, että pystyisi kertomaan, tuleeko tästä syvä vai lievä taantuma, ja onko matalasuhdanne pitkä vai lyhyt. Taivaan putoamista odotellessa tuppaa kuitenkin unohtumaan se, että jotain positiivistakin on taloudesta löydettävissä.

Esimerkiksi kelpaa se, että suomalaisten yritysten taseet ovat edelleenkin hyvässä kunnossa. Vähittäiskaupan myynti kasvaa, ja palvelusektori on ainakin toistaiseksi kelvollisessa tilanteessa.

Kuluttajaa ilahduttanee se, että inflaatiovauhti hidastuu, kun raaka-aineet halpenevat. Asuntolainan kulutkin pienenevät viime aikojen tasosta, kun korot alenevat ja - mistä on jo viitteitä - rahan hinnassa oleva ylimääräinen riskilisiä pienenee. Kaikki tämä veronalennusten ohessa kasvattaa kotitalouksien ostovoimaa.

Lisäksi Suomen julkinen talous on edelleenkin hyvässä iskussa ja ylijäämäinen. Valtiot ja keskuspankit eivät ole jättäneet markkinoita yksin, vaan ne ovat vastanneet globaaliin kriisiin voimakkailla ja yhtenevillä teoilla. Vaikka Kiinan ja Venäjän taloudet nyt notkahtavat, on perusteltua odottaa, että ne pomppaavat taas nousuun ja antavat piristysruiskeen taloudelle.

Epäilemättä Suomi taivaltaa kohti kivuliaampia taloudellisia aikoja, mutta nyt tunnelmat ottavat aivan liian paljon ja aiheetta lainaa 90-luvun alun lama-ajoista.

LIITE 3

HS - Pääkirjoitus - 13.11.2008 - 3607 merkkiä - 1. painos

Työttömyyden torjunnassa tarvitaan elvytystä ja malttia

Finanssikriisin kuristus kevenee maailmantalouden kurkulta siitä päätellen, että rahamarkkinoiden korot ovat laskussa. Tästä hyötyy tavallinen kuluttajakin, sillä rahoituslaitosten välisen luottamuksen palautuessa asuntolainojen korot laskevat.

Kuristusote ehti kuitenkin aiheuttaa vaurioita reaalityömarkkinoihin - yrityksiin, asuntomarkkinoihin, kulutukseen - ja reaalityömarkkinat elpyy huomattavasti hitaammin kuin rahamarkkinat tai pörssit. Yritysten näkymät ja työmarkkinat ovat vasta nyt kääntyneet alamäkeen, ja suunnan muutos uudelleen ylöspäin on hidas ja raskas prosessi.

Niinpä yritysten tuloksia ja työllisyyskehitystä seurataan tarkasti kaikkialla maailmassa.

Yhdysvalloissa työttömien määrä on kasvanut nopeasti suuremmaksi kuin koskaan 14:n viime vuoden aikana. Kun "maailmantalouden työnjaossa" Yhdysvallat vastaa kulutuksesta, Kiina tuotannosta ja työstä ja Eurooppa investointituotteista, työttömyyden ja kuluttajien epäluottamuksen kasvu Amerikassa heijastuu kaikkialle.

Seuraukset näkyvät esimerkiksi Euroopassa niin, että vienti takkuu ja työmarkkinat vaimenevat.

Eri maiden työttömyys- ja työllisyysprosentit eivät kuitenkaan ole elävässä elämässä täysin vertailukelpoisia. Yhdysvaltain työmarkkinat ovat eurooppalaisia joustavammat - työpaikkoja tulee ja menee, ja ihmisten liike työpaikkojen välillä on tehokasta. Jos Eurooppa sairastuu työttömyyden tautiin, sairaus on sitkeämpi kuin Yhdysvalloissa. Eroja on toki Euroopan maiden välilläkin.

EU-komission mukaan EU-maista työttömyyskehitys on uhkaavinta Espanjassa. Espanja loi kasvubuuminsa suurelta osin rakentamisen voimin. Nyt rakentaminen on hyytynyt, ja komission mukaan työttömyys nousee yhdeksän prosentin tietämillä kohti 16:ta vuonna 2010.

Moni muukin maa matkaa samaan suuntaan, tosin hitaammalla vauhdilla. Tällä tiellä ovat muiden muassa Suomelle tärkeät eurooppalaiset vientikohteet Saksa ja Ruotsi.

Komissio ja Suomen työministeriö arvioivat Suomen työttömyyskehityksen olevan maltillista: työttömyys kasvaa, mutta vain muutamia prosentin kymmenyksiä.

Muutos reaalityömarkkinoissa on kuitenkin tällä hetkellä niin nopeaa, että kovin suurilla summilla ei kannata lyödä vetoa näiden arvioiden osuvuudesta. Metso Paper, Outokumpu, Nokia Siemens, Honkarakenne, Nokian Renkaat, Novart, YIT, UPM-Kymmene, Stora Enso, Glaston. Yritys toisensa jälkeen kertoo nyt aikeistaan vähentää työvoimaa.

Näitä päätöksiä arvioitaessa pitää ottaa huomioon pari seikkaa. Osa ilmoituksista on vasta varautumista - epäselvässä suhdannetilanteessa yt-neuvotteluista ilmoitetaan ikään kuin varalta.

Toinen huomioitava asia on, että kaikkia näitä päätöksiä ei voi panna suhdanteen kääntymisen tiliin. Luultavasti Nokia Siemens ja metsäteollisuuden yhtiöt olisivat päätyneet samoihin ratkaisuihin paremmassakin suhdanteessa.

Vaikka yt-neuvotteluja pitäisi vasta aikeina, ja vaikka takana olisi suhdanteen ulkopuolisiakin syitä, valtiovallan on varauduttava arvioita pahempaankin kehitykseen. 1990-luvun alun lama osoitti, että työttömyysprosentti nousee nopeasti ylös, mutta laskee hitaasti alas.

Vientiyritysten tarvitsemien vientitakuiden kasvattamisessa ei saa viivyttellä. Julkisia investointeja kannattaa kohdentaa matalasuhdanteeseen. Ja jos pari vuotta joudutaan nojautumaan kotimaiseen kulutuskysyntään, tarvitaan verotuksen kevennyksiä.

Yrityksille puolestaan toivoisi malttia yt-neuvottelujen mitoittamiseen, sillä matalasuhdannetta seuraa takuuvarmasti sekä korkeasuhdanne että huutava pula pätevistä työvoimasta suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle.

LIITE 4

HS - Pääkirjoitus - 20.11.2008 - 1865 merkkiä - 1. painos

Taloushistoriaa tehdään nyt

Suomessakin on herätty kylmään totuuteen: taloudellinen suhdanne on erittäin nopeasti heikentymässä. Erityisen hälyttäviä ovat tiedot rakennusalalta, mutta taantuma näyttää leviävän vauhdilla läpi elinkeinoelämän.

Eurooppalainen puheenvuoro asiasta saatiin kuluvan viikon alussa, kun eurooppalaisten suuryritysten johtajista koostuva European Round Table of Industrialists (ERT) antoi järjestön historiassa harvinaisen julkilausuman, jossa sanottiin, että "emme ole koskaan nähneet liiketoiminnan edellytysten heikentyvän niin nopeasti kuin viime kuukausina".

ERT:n puheenjohtaja on Nokian ja Shellin hallitusten puheenjohtaja Jorma Ollila. Hän täsmensi teollisuusjohtajien näkemyksiä puhuessaan eilen Keskuskauppakamarin 90-vuotisjuhlassa.

Ollila toi ilmi teollisuusjohtajien tyytymättömyyden Euroopan keskuspankin toimintaan tänä syksynä. "Euroopan keskuspankki on ollut kovin hidas ja varovainen ohjauskorkonsa alentamisessa. Varovaisuudella on perustelunsa, mutta kriisin kolkuttaessa voisi keskeiseltä viranomaiselta toivoa nopeata ja päättäväistä toimintaa. Vaarana on, että rahapoliitikka pessimismin voittaessa alkaa menettää tehoaan."

Teollisuusjohtajan silmin olennaista on juuri tämä hetki. Pessimismi ja lamaannus syövät kansantalouden voimaa joka hetki, juuri nyt.

"Itseään ruokkiva lasku on todennäköisesti pysäytettävissä vain poikkeuksellisen voimakkain toimenpitein. Hallituksen on syytä valmistella lisätoimia kysynnän ja työllisyyttä ylläpitävän kasvun tukemiseksi", Ollila sanoi.

Teollisuusjohtajien ääntä on syytä kuunnella tarkalla korvalla, sillä he ovat nyt eturintamassa: he näkivät finanssikriisin tuhot omassa työympäristössään, ja he näkevät sen nopean leviämisen omiin yrityksiinsä. Juuri nyt tehdään päätöksiä, jotka ovat taloushistoriaa, hyvässä tai pahassa.

LIITE 5

HS - Pääkirjoitus - 29.11.2008 - 3698 merkkiä - 1. painos

Taantumaa pitää torjua harkituilla elvytystoimilla

Hallitus ja oppositio ovat ajautuneet kinaan siitä, miten Suomi on reagoinut taloudellisen tilanteen nopeaan heikentymiseen. Näin nopeaa ja laajaa taloudellisen toimeliaisuuden romahtamista ei ole yksikään talouden tai politiikan nykyinen päättäjä ennen kokenut.

Oppositio syyttää hallitusta passiivisuudesta ja vaatii nopeita ja mittavia elvytystoimia. Hallitus puolustautuu sillä, että itse asiassa ensi vuoden budjetti on jo elvyttävä. Budjetti on jo nyt lähes niin elvyttävä kuin Euroopan unionin komissio tällä viikolla jäsenmaille suositteli (HS 27.11.). Suomi siis jo toteuttaa samaa politiikkaa, jota muille vasta suositellaan.

Oppositio syyttää hallitusta siitä, että elvytystoimet ovat suurimmaksi osaksi verohelpotuksia, joiden vaikutuksista ei voi olla varma, koska kriisin syventyessä ihmisten taloudellinen käyttäytyminen muuttuu yhä varovaisemmaksi. Sen sijaan valtiovallan pitäisi nyt kannustaa ja itse käynnistää hankkeita, jotka tuovat nopeasti työpaikkoja: korjata kouluja ja sairaaloita, aloittaa vuosia vuoroaan odottaneita väylähankkeita, käynnistää suuressa mittakaavassa vuokra-asuntojen tuotanto esimerkiksi pääkaupunkiseudulla. Oppositio on saanut tässä tukea muun muassa Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen toimitusjohtajalta Sixten Korkmanilta, joka on puhunut nyt toteutettua mittavamman elvytyspolitiikan tarpeellisuudesta. Elinkeinoelämän keskusliiton puheenjohtaja Antti Herlin esitti Jyväskylä-Oulu-moottoritien rakentamista.

Valtiovarainministeriö on vastuussa hallituksen talouspolitiikan suunnittelusta, ja se on joutunut tässä väittelyssä hankalaan tilanteeseen. Ministeriössä ajatellaan, että hermostuneet puheet syöksystä taantumaa ja vaatimukset nopeasta elvytyksestä ovat omiaan toteuttamaan itse itseään: taantumapuheet vahvistavat taantumaa. Ministeriön mielestä liian vähän huomiota on saanut ensi vuoden veronkevennyksen, jo sovittujen palkankorotusten ja nopeasti heikkenevän inflaation yhteisvaikutus. Ministeriön arvion mukaan kotitalouksien ostovoima kasvaa ensi vuonna neljä prosenttia.

Taustalla kaikilla keskustelun osapuolilla ovat kokemukset 1990-luvun lamasta. Sosiaalidemokraatit ja elinkeinoelämän edustajat muistuttavat, että silloin ei elvytetty, ja syöksy oli syvä ja nopea. Nyt olisi mahdollisuus ottaa oppia ja loiventaa taantumaa heti, kun käänne on tapahtumassa. Laman yksi opetus oli, että jos työttömyys pääsee kasvamaan massatyöttömyydeksi, on vaara, että suuri joukko ihmisiä ja perheitä syrjäytyy pysyvästi työelämästä. Valtiovarainministeriössä muistetaan lamasta myös se, miten kohtalokasta voi olla valtion nopea velkaantuminen. Silloinkin kriisiin lähdeittäessä julkisen talouden velkaantuminen oli vähäistä, mutta Suomesta tuli nopeasti yksi velkaantuneimmista teollisuusmaista. Jo nyt esimerkiksi Britanniassa keskustellaan siitä, ajautuuko maa massiivisella elvytyspolitiikallaan uuteen kriisiin.

Poliittinen ja henkinen takalukitus pitää avata. Valtiovarainministeriön pitää tulla pois siilipuolustuksestaan, eikä oppositionkaan kannata huutaa vain miljardeja peliin. Elvytystä tarvitaan, mutta toimien on oltava tarkkaan harkittuja.

Rahaa pitää käyttää viisaasti, jotta se vaikuttaa toivotulla tavalla eivätkä toimet heikennä Suomen kansantalouden pitkän aikavälin kestävyyttä. Mahdollisuus välttää veroja on aina kiehtonut suomalaisia. Miten tätä kannustinta voitaisiin hyödyntää? Tärkeää on myös pohtia, miten paikata halvaantuneita yritysten joukkovelkakirjamarkkinoita. Voitaisiinko näitä velkakirjoja ostaa valtion tai työeläkeyhtiöiden salkkuihin?

LIITE 6

HS - Pääkirjoitus - 12.12.2008 - 3711 merkkiä - 1. painos

Elvytystoimien ohella pitää turvata yritysten rahoitus

Suomen Pankin tuoreen suhdanne-ennusteen mukaan asiat menevät nyt nopeasti huonoon suuntaan. Suomenkin kansantalous on syöksymässä taantumaan. Pankki ennustaa, että kansantalous supistuu ensi vuonna. Tällaista ei ole vuositasolla tapahtunut sitten vuoden 1993.

Suomen Pankki puki kuiviksi numerosarjoiksi synkän syksyn: finanssikriisi on nyt myös niin sanotun reaalitalouden kriisi. Vientiyritysten saamia tilauksia perutaan, ja uusien saanti on vaikeaa; rahoituksen saatavuus on heikentynyt ja hinta moninkertaistunut. Työntekijöiden lomautuksista ja irtisanomisista uutisoidaan päivittäin.

Virallinen näkemys, jota tavan takaa toistetaan, on, että tähän taantumaan Suomi ja suomalaiset yritykset menevät paljon vahvempina kuin 1990-luvun alun lamaan. Näin onkin: taloudessa on toteutettu rakenteellisia uudistuksia, ja yritysten taseet ovat vahvempia kuin ne olivat parikymmentä vuotta sitten. Tämä totuus auttaa meitä nykyisessä tilanteessa vain osin.

Nykyinen maailmanlaajuinen talouskriisi on nimittäin luonteeltaan aivan toinen kuin se kriisi, jonka Suomi joutui käymään läpi 1990-luvun alussa. Silloinkin osa viennistä romahti Neuvostoliiton sortumisen ja eräiden tärkeiden vientimaiden talousvaikeuksien vuoksi. Kriisi johtui kuitenkin ensisijaisesti suomalaisen kansantalouden ylikuumenemisesta. Kriisistä nouduttiin devalvaatioiden ja vientiteollisuuden elpymisen voimalla.

Nyt maailmankauppa uhkaa vajota kriisiin. Vaikeuksiin joutuvat tällöin ensimmäisinä vientiyritykset ja toisessa aallossa kotimarkkinat. Tästä kriisistä ei siis nousta ulkopuolisella vetoavulla ennen kuin kasvu lähtee liikkeelle jossain päin maailmaa. Nyt ongelma on, miten elvyttää tai tukea yrityksiä, joilla ei ole tilauksia.

Työmarkkinaosapuolet tapasivat tällä viikolla pääministerin, ja tapaamisessa esitettiin asunto- ja korjausrakentamisen ohella sellaisten väylähankkeiden käynnistämistä, jotka jo ovat valtion investointiohjelmassa. Tällaisia ovat Pohjanmaan radan ja eräiden kantateiden peruskorjaukset.

Näitäkin toimia kiireisempää on luoda järjestely, jolla estetään turhat likviditeettikonkurssit. Kun suurten yritysten yritystodistusmarkkinat ovat luottolaman seurauksena tyrehtyneet, on nopeasti rakennettava järjestelmä, jolla näitä markkinoita ylläpidetään. Ellei yritysten rahoitusjärjestelmää pidetä toiminnassa, hyvässäkin kunnossa olevat yritykset saattavat kaatua rahan puutteeseen.

Myös sosiaalidemokraatit esittelivät tällä viikolla oman elvytysohjelmansa. Se sisälsi samoja ajatuksia kuin työmarkkinajärjestöjen paperi, ja oletettavasti hallitus sisällyttääkin näitä hankkeita omiin esityksiinsä.

Valtiovarainministeriössä mittaviin elvytysvaatimuksiin suhtaudutaan kuitenkin viileästi. Itse asiassa ministeriön johtavat virkamiehet ja ministeri Jyrki Katainen ovat tässä suhteessa esittäneet kannanottoja, jotka ovat vähintäänkin epäselviä ja vaisuja. Heidän esiintymistään leimaa huoli kansantalouden rakenteellisesta kestävydestä: pelätään, että nyt taantumun nimissä Suomi velkaantuu nopeasti ja sen seurauksena talouskriisistä tulee ulos raskaasti velkainen ja nopeasti ikääntyvä Suomi. Tämä huoli on perusteltu, jos talouskriisistä tulee pitkä.

Viisasta politiikkaa onkin nyt elvyttää nopeasti työllistävillä, järkevillä julkisilla investoinneilla. Mutta samalla tulee vaurautua myös kriisin mahdolliseen pitkittymiseen.

Tällöin joudutaan elvytystoimien ohella etsimään sopeutumiskeinoja. Niiden toteutuminen taas edellyttää eri osapuolten välistä luottamusta. Siihen tarpeeseen sopivat huonosti provokatorisiksi koetut ja nopealla aikataululla toteutettaviksi aiottu esitykset esimerkiksi työttömyysturvan heikennyksistä.

LIITE 7

HS - Pääkirjoitus - 4.1.2009 - 3829 merkkiä - 1. painos

Talouden näkymät: takana raunioita ja edessä sumua

Vuodenvaihdetta on pidetty sopivana aikana katsoa mennyttä ja pohtia tulevaa. Tällä kertaa talouskehityksen tarkasteelijat näkevät takana suurta tuhoa ja edessäpäin pelkkää sumua.

Tulevien muutosten ja murrosten ennakoiminen on muutoinkin kokenut pahan devalvaation: vuoden 2008 lopulla maailmantalouteen iskeneen kriisin ajoitusta ja syvyyttä ei osattu ennustaa. Varoituksen ääniä - esimerkiksi Yhdysvaltain vajeista ja johdannaismarkkinoiden ongelmista - toki kuului, mutta niin niitä on kuulunut sieltä täältä vuosien ajan. Tutkijat ja tutkimuslaitokset eivät osanneet uskottavalla tavalla paikantaa, mistä kriisi voisi lähteä liikkeelle, miten se etenisi ja miten laajenisi. Nähtävästi sekini jäi ymmärtämättä, kuinka tiukasti maailman talousmahdit ovat toisistaan riippuvaisia ja kuinka maailmantalouden kivijalka on tehty herkästi murenevasta rakennusaineesta nimeltään luottamus.

Nyt maailmantalous sukeltaa taantumaan. Rahoitusmarkkinoiden epäselvyyksistä alkanut luottamuskriisi on murentanut talouden perustan. Varastottomaan "just-on-time" -järjestelmään perustuvat talouden prosessit takkuavat, kun alihankintaketjut katkeilevat rahoitusongelmiin. Vienti hiipuu, kun markkinat sammuvat kaikkialla yhtä aikaa. Vientiteollisuuden perässä ahdinkoon marssivat vientiä avustavat palvelut ja niiden perässä kotimarkkinateollisuus sekä -palvelut. Tämä pahan kierre pyörii yhtä aikaa ja melkein samassa vaiheessa kaikissa maissa.

Kuten arvata saattoi, Suomi ei ollut suojassa. Mitenpä viennistä elävä maa olisikaan voinut olla. Me olemme muutaman askeleen pahimpaan kurimukseen joutuneita maita jäljessä - esimerkiksi työttömyyden kasvussa ja kansantuotteen kehityksen käänöksessä - ja monta askelta paremmissa lähtöasetelmissä - esimerkiksi valtionaloudessa ja yritysten taaseissa. Suunta on kuitenkin sama.

Tilastokeskuksen ja Elinkeinoelämän keskusliiton julkistamat luottamusmittaukset ovat karua luettavaa. Kuluttajan luottamus Suomen talouteen on romahtanut, vaikkakin oma taloustilanne nähdään vielä siedettävänä. Teollisuus taas näkee tilanteen yhtä synkkänä kuin lama-aikoina, ja työvoiman vähennyksiä on tulossa. Jos tulee, se painaa ennen pitkää alas kuluttajan luottamuksen myös omaan talouteen.

Kurjuutta on helpompi kestää, jos tietää, milloin se loppuu. Valitettavasti tätä tietoa ei ole kenelläkään. Nyt veikkaillaan taantuman niskan taittuvan ajassa, joka veikkailijasta riippuen vaihtelee muutamasta kuukaudesta pariin kolmeen vuoteen. Voi olla, voi olla olemattakin.

Mikään talousmaailman harmageddon - viimeinen taistelu - tämä ei kuitenkaan ole. Maailmantalous kyllä elpyy, nuolee haavansa, nousukauden aikaiset ylilyönnit korjataan ja taantuman painamia kolhuja oiotaan. Jälkeenpäin katsoen voi olla niinpäin, että kovan nousukauden loppu oli sairaus ja taantuma tervehtymisprosessi.

Tämä ei tietenkään helpota niiden oloa, jotka taantuman syyttömiksi uhreiksi joutuvat. Kohteiksi uhkaa joutua ensi vuonna niin Suomessa kuin muuallakin maailmalla erinomaisia työntekijöitä ja kannattavia yrityksiä. Monet parempaa elintasoa kohti kurkottaneet kehitysmaat palaavat takaisin lähtöpisteeseensä, ja useat kehittyvät maat hukkaavat lihavien vuosien saavutuksensa.

Alkaneen vuoden talousolojen ennustajana uudenvuoden tina oli ihan yhtä uskottava kuin talousennusteet, jotka nojaavat menneisiin tietoihin aikana, joka on täysin poikkeuksellinen. Mutta tinassakin nähdään usein sillan muoto. Kansantaloudessa se tarkoittaa elvytystä, alempia korkoja, uusia rahoitusmalleja yrityksille, joustavuutta työmarkkinoille, irtisanomisten välttämistä - kaikkia niitä keinoja, joilla me pääsemme taantuma-ajan yli.